

Univerzita Palackého v Olomouci
Katedra psychologie Filozofické fakulty

**VYPOVÍDACÍ SCHOPNOST VYBRANÝCH ZNAKŮ METODY
„KRESBA LIDSKÉ POSTAVY“ U DOSPĚLÉ POPULACE**

Disertační práce

Autor: **PhDr. Radim Badošek**
Školitel: **Doc. PhDr. Zdeněk Vtípil, CSc.**

Olomouc
2011

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem disertační práci s názvem „*Vypovídací schopnost vybraných znaků metody „Kresba lidské postavy“ u dospělé populace*“ zpracoval samostatně a použil zdrojů uvedených v seznamu použité literatury.

V Olomouci 25.1. 2011

Poděkování

Chci poděkovat svému školiteli Doc. PhDr. Zdeňku Vtípilovi, CSc., za odbornou pomoc, metodické vedení a zejména za důvěru v mé schopnosti při zpracovávání tohoto náročného tématu, jehož výsledky jsou do značné míry obrazoborecké.

Mé díky patří také bývalým spolupracovníkům, jmenovitě Mgr. Pavlu Pospíšilovi, díky němuž došlo v odborné práci k prvotním pochybnostem o správnosti kvantitativních dat obecně tradovaných při projektivní metodě Kresba lidské postavy. Dík patří i odborné ředitelce firmy TAKT-poradenství a konzultace s.r.o. PhDr. Sylvě Švestkové, která rozhodla o tom, aby náš spor nezůstal čistě akademický a měl nějaké praktické rozuzlení. Dále vedení a personálu datového oddělení, zejména Zuzaně Juříkové a Lucii Kovářové, Dis., které na základě našich instrukcí dohledalo pro výzkum archivovaná data a sestavilo z nich soubor dat v počtu 617 výsledků kreseb testovaných osob. Hmatatelný výsledek analýzy, který se zabýval byť jen jedním rozměrem problematiky kresby postavy, však jasně ukazoval, že ne vše, co se v odborném světě absolutisticky tvrdí, je pravda. A právě tento první důkaz se stal spouštěcím impulzem pro to, abych se kresbou lidské postavy kriticky zabýval dále i na akademické půdě v rozšířené podobě.

Uznání má PhDr. Zdeněk Altman za svůj odborný přístup k metodě Kresba lidské postavy, zejména za neautokratický a rozumný přístup k diagnostickým možnostem této techniky.

Děkuji několika stovkám svých studentů z Ostravské univerzity, kteří se mnou spolupracovali, trpělivě vypracovali baterie testů a dotazníků a poskytli mi tak cenná data pro výzkum. Nápomocni mi byli radou i kritikou doc. PhDr. Jitka Šimíčková – Čížková, CSc., nezastupitelnou roli neúprosného kritika úspěšně zastala PhDr. Tereza Kimplová, Ph.D., která mi tak pomohla udržet tuto práci v linii výzkumné, a zároveň dobrodružně objevné výpravy, nikoli výpravy trestné. Děkuji za laskavou a odbornou pomoc při verifikaci části dat, kterou jsem dostal od PhDr. Petra Šišáka, pro které jsem uvažoval využít fuzzy modelování. Ing. Antonínu Dvořákovi, Ph.D.,

děkuji za pokusné zpracování malého vzorku dat fuzzy analýzou, od které jsem čekal, že přinese nový impulz v psychologickém výzkumu projektivních metod, ale bohužel projektivní metody protentokrát pokořily i tuto elegantní výpočetní sílu. Nemenší díl uznání si zaslouží PhDr. Zdeňka Weissová z univerzitní knihovny, díky níž se mi podařilo získat desítky zahraničních titulů, některých i 60 let starých. Děkuji i svým kolegům a spolužákům, kteří hledali různé samizdatové verze slavných autorů. Děkuji PaedDr. Mileně Frydrychové za pečlivou jazykovou korekturu textu, která mi ukázala cestu, jak jej učinit čtivějším.

Poděkování patří i mým blízkým za podporu a trpělivost, manželce a mým dětem patří i omluva za čas, který jsem jim nevěnoval.

Bibliografická identifikace

Jméno a příjmení autora: **PhDr. Radim Badošek**

Název disertační práce: **Vypovídací schopnost vybraných znaků metody
„Kresba lidské postavy“ u dospělé populace**

Název disertační práce anglicky: **Diagnostic ability of selected characteristics
of the method "Drawing the human figure"
in adult population**

Studijní obor: Klinická psychologie

Školitel: Doc. PhDr. Zdeněk Vtípil, CSc.

Rok obhajoby: 2011

Klíčová slova: Kresba lidské postavy, DAP, FDT, projektivní metody, psychologická diagnostika, statistika, validita

Keywords: Drawing the human figure, DAP, FDT, the projective methods, psychological diagnostics, statistics, validity

BADOŠEK, Radim. *Vypovídací schopnost vybraných znaků metody „Kresba lidské postavy“ u dospělé populace: disertační práce*. Olomouc : Univerzita Palackého, Filozofická fakulta, Katedra psychologie, 2011. 177 s., školitel Doc. PhDr. Zdeněk Vtípil, CSc.

Anotace

Práce obsahuje historický popis vývoje kresby postavy, styly a aplikace použití. Dále jsou přehledně uvedeny modifikace, kterými kresba postavy člověka prošla za posledních 60 let. Rozpracovány jsou názory na význam znaků, které nakreslená lidská figura poskytuje nebo poskytovat má. To také navazuje na samotný smysl celé teoretické a výzkumné části práce.

Smyslem celého výzkumu bylo podchytit projektivní formu metody Kresba lidské postavy pomocí jednoznačných a statisticky ověřitelných údajů. Byli jsme vedeni snahou vymežit, co je běžné a co už je mimo obvyklá měřítka, protože v základní literatuře k projektivní metodě pracují autoři s velice vágními pojmy. Jako další cíl práce bylo najít provázanost mezi vybranými znaky na kresbě postavy, které mají mít diagnostickou hodnotu, a jinými psychologickými metodami. Podařilo se zjistit mnoho údajů, které statisticky významně s jednotlivými znaky postavy souvisí, ale jejich praktická využitelnost je velice malá. Zároveň se ukázalo, že informace o významu základních diagnostických znaků, které jsme považovali dlouhou dobu za automaticky pravdivé, nemají dostatečně pevné základy a neodpovídají skutečnosti získané jinými metodami. Práce má za úkol upozornit na rizika nevědeckého přístupu založeného na dojmech a podpořit diagnostiku založenou na důkazech. Věříme, že tato práce pomůže vyprovokovat v České republice kritickou a fundovanou diskusi o oprávněnosti diagnostické metody Kresba lidské postavy podobně, jako tomu bylo na počátku 50. let v USA. Důkazů a indicií na to, aby se odborná veřejnost nad tímto rozporem vážně zamyslela, poskytuje tento výzkum dostatek.

Annotation

The work contains a description of the human-figure drawing historical development, styles and practical application. Then, the modifications of these drawings that have occurred over the past 60 years are summarized. In addition, the opinions about the importance of particular characters provided by the human-figure drawings are studied as well. This draws on the main point of both theoretical and practical part of this work.

The purpose of the research was to examine a projective form of the human-figure drawing method by means of clear and statistically verifiable data. We made effort to define what is normal and what is outside the normal scale, because the terms being used in the basic literature on projective methods could be characterized as very vague.

As a further purpose of the study, we tried to find the coherence between the selected characters with a diagnostic value and other psychological methods. We managed to recognize a lot of data that were without any doubt connected with the individual characters, but whose practical usefulness was very small. It also showed that the importance of the basic diagnostic features that had been accepted for a long time could not be supported by other research methods, its fundamentals are not strong enough.

This work seeks to highlight the risks of non-scientific approach based on impressions and to promote the evidence-based diagnosis. We believe that the study will help to provoke a critical and thoughtful debate on the legitimacy of the human-figure drawing as a diagnostic method in the Czech Republic - just as it was at the beginning of the fifties in the U.S. This research provides enough evidence for the professional public to give serious thought to this contradiction.

Obsah

Anotace	6
Annotation	7
Úvod	10
Cíle práce	12
OBEČNÁ ČÁST	13
1. Historie kresby	14
1.1 Historie psychologického zkoumání kresby	20
2. Rozdělení kresebných testů podle použití	25
2.1 Projektivní testy kresby lidské postavy	25
2.2 Projektivní verze testu kresby postavy a jeho využití	26
3. Drawing of The Human Figure (DAP)	31
4. Figure Drawing Test (FDT)	44
5. Goodenough-Harris Drawing Test	50
6. Kresba rodiny	51
7. Human Figure Drawing (HFD)	56
8. Dynamický test kresby lidské postavy	61
9. Draw a Group Test (DAG)	67
10. Draw a Family Test	68
11. Kinetic Draw a Family/Kinetic Family Drawing (KDAF/KFD)	69
12. Kinetic House Tree Person (KHTP)	70
13. Draw a Person: Screening Procedure for Emotional Disturbance (DAP:SPED)	71
SPECIÁLNÍ ČÁST	73
14. Zkoumání jednotlivých znaků v kresbě postavy	74
14.1 Levopravé umístění kresby	74
14.2 Vertikální umístění kresby	78

14.3 Velikost postavy	79
14.4 Pořadí figury dle pohlaví	86
14.5 Číselné vyjádření proporcí jednotlivých částí nakresleného těla z pohledu psychologie	92
14.6 Číselné vyjádření proporcí jednotlivých částí těla z pohledu ergonomie	96
14.7 Klinický versus statistický přístup k psychologii.....	102
VÝZKUMNÁ ČÁST	106
15. Metodologický rámec výzkumu.....	107
15.1. Problém.....	108
15.2 Cíle výzkumné části	108
16. Hypotézy.....	110
17. Soubor	111
18. Postup při vyšetření	112
18.1 Předvýzkum	112
18.2 Hlavní výzkum.....	114
19. Psychodiagnostické nástroje	116
19.1 Způsoby měření figury postavy	119
19.2 Aplikovaná statistika.....	121
20. Výsledky předvýzkumu	123
21. Výsledky výzkumu	128
22. Diskuse.....	146
23. Závěr	151
Souhrn	154
Literatura	159
Přílohy	170

Úvod

Kresba lidské postavy zaujala pevné místo mezi psychodiagnostickými metodami již dávno, ale způsoby jejího využití jsou různorodé, málo kodifikované – zejména projektivní forma. Mnoho doporučení a pravidel, které autoři modernějších publikací uvádějí, pouze vychází z původních pramenů, které nemají v zásadě žádné statistické zpracování a mnohdy sami autoři původních publikací je uvádějí jako spekulace. Časem a prostupováním dalšími a dalšími publikacemi se spekulace následnými autory transformují do obecně uznávaných pravidel. Tato situace je možná jen české specifikum, protože až na čestné výjimky u nás neexistuje diskuse na diagnostickou účinnost metody Kresba lidské postavy. V zahraniční literatuře toto nacházíme a je skutečně zarážející, s jakou vírou ohledně jednoduchých pravidel při diagnostice kreseb se u nás mnohdy setkáváme. Kresba lidské postavy se jeví jako nedotknutelná modla, navýsost projektivní a tím také složitá, leč když dojde na jednotné hodnocení vysoce subjektivní a v případě žádosti o vysvětlení principů hodnocení, tak i nesdělitelná. Přitom mnoho odborníků se drží několika jednoduchých diagnostických znaků, z nichž si utvářejí první dojem o klientovi. A jak víme, první dojem má vliv i na další usuzování. Kresba postavy je díky této bipolaritě žádaná jak těmi, kteří žádají tajemství, tak těmi, kteří chtějí jednoduchou metodu, u níž očekávají jednoznačná kritéria. To mohou získat pouze u formy, která se zabývá výkonovou částí, ale část projektivní je to do značné míry pouze iluze. Proč iluze? Protože u nás neexistuje prakticky žádný solidní průvodce, manuál stojící na něčem jiném než na dojmech a opisování již napsaného. Nepočítám v to několik samizdatových stran s jednoduchými instrukcemi, přeložených ze zahraničních zdrojů, které kolovaly a kolují v milionté kopii kopie. Pokud se někdo zkusí toto zmínit, tak od těch, kteří metodu používají, déle zjistí, že „o tom to není“, že je to o zkušenosti a provázanosti s jinými znaky a komplexním posouzením kresby. A pokud máme štěstí a důvěru, tak někdy předvedou brilantní diagnostiku kresby, naleznou na kresbě všechny možné znaky nejistoty, úzkosti, ale zároveň třeba i agresivity a kdoví čeho ještě. Ale je to diagnostika kresby, nikoli člověka. Tito pocitově založení kolegové prostě kresbě postavy věří, takže použití jiných metod je zbytečné. Někteří se i svěří, že když s tím začínali, tak jim to moc nesesedlo s jinými metodami, ale kresba postavy ukázala to, co si mysleli, nejlépe, takže jí věří více než čemukoli jinému. Ano, práce s kresbou postavy je kreativnější a narativnější, což odpovídá

více stylu psychologů než vědců spoléhajících na přesvědčivá čísla a dokazatelné či znovuověřitelné postupy. A pokud dojde ke kognitivní disonanci mezi výsledky, není zvláštní, že se snažíme najít cestu, jak dojít k výsledku se zachováním osobnostní jednoty. Výsledek pak může vypadat tak, že i když je následnými událostmi dokázáno, že člověk je jiný a zachoval se jinak, než by podle kresby měl, přičte se to na vrub toho, že žádná metoda není stoprocentní a je to přípustné riziko jako cokoli jiného. Pokud se uchopitelných sporných případů nahromadí více, dochází k situaci, kdy se diagnostik brání, že je to zrovna soubor těch špatných, protože jemu to v drtivé většině „ukazuje“. Víme však, jak funguje výběrová paměť. To, co nám nesedí, zmizí v propadlišti naší paměti a zůstane jen to, co smysl dává. A psychologové netvoří v psychologických zákonitostech žádnou výjimku. Mnoho z těch, kteří toto budou číst, zakusí pocit, že diletantsky zjednoduší složitou problematiku, že neberu v úvahu dlouholeté klinické zkušenosti a spousta věcí že je brána příliš striktně. Někteří se budou cítit možná i ohroženi a nebo otráveni a řeknou si, že i přes informace v této práci obsažené jim kresba postavy „funguje“. Ale pokud nejsme schopni dokázat v jednotlivostech daná pravidla, která se pro diagnostiku kresby uvádějí, nemůžeme čekat, že bude diagnostika z nich složená fungovat jako celek.

Ale aby to nevyznělo pro Kresbu postavy příliš kriticky a záměrně pohřebně, musím říci, že i mně to někdy něco „ukazuje“. Jde jen o to, o co se budeme opírat. Teď už snad nastal čas, aby někdo zatřásl stromem, aby konečně popadalo dávno shnilé ovoce a udělalo místo tomu zdravému. Tato práce nemá jen bořit a kritizovat, ale odhalit, zda něco přece jen „funguje“ a dokážeme to navíc prokázat a následně i užitečně diagnosticky využít.

Cíle práce

Důležitá je zejména deskripce celého dostupného spektra interpretací, které jsou přisuzovány vybraným znakům v projektivně zaměřené kresbě postavy pro hodnocení osobnosti probanda. Sledovány budou především informace obsažené v základní literatuře, tj. knize K. Machoverové (Machover, 1949) a časopiseckém článku J. Baltrusche (Baltrusch, 1956). Protože však existuje mnoho vykladačů prací těchto autorů, případně i práce, které je doplňují, budou při interpretaci kresby lidské postavy v obecné a speciální části více či méně popsány také. Vzhledem k tomu, že práce jednotlivých autorů projektivní kresby postavy dosud nebyly přehledně shrnuty (přinejmenším v české literatuře) v jeden celek, tak byť jen teoretický popis vybraných ukazatelů nám připadá jako poměrně důležitý prvek práce. V současnosti si mnoho autorů vykládá jednotlivé znaky podle svého názoru, případně dávají již popsaným atributům vlastní konotace. Porovnání jejich názorů, které se v některých případech od sebe poměrně liší, mohou být užitečné pro „přidržení kresby postavy nohama na zemi“, případně jako námět pro přemýšlení o samotném konceptu metody. Nemenší část deskriptivní části bude sloužit k popisu historie metody, jejímu využití, metodologii sběru dat. To vše dosud v manuálech chybí.

Cílem výzkumné části je validizovat vybrané znaky kresby pomocí jiných psychodiagnostických metod. Dále se budeme snažit vytvořit na základě získaných údajů číselně vyjádřené normy základních znaků kresby. Tyto by měly být založeny na statistickém, a zejména exaktním přístupu, při předem daných podmínkách hodnocení. Dalším výzkumným cílem je ověření, zda se kresebné projevy liší v různých skupinách, jmenovitě mezi muži a ženami. Cíl práce spočívá i v tom, že výsledky studie by měly napomoci osvětě v oblasti odborného užívání současné metody Kresba lidské postavy za účelem projektivní diagnostiky osobnosti. Významnou součástí výzkumu bude i snaha odhalit nové skutečnosti v kresbě, které bude možno v budoucnu využít pro diagnostické účely, a které jsou přitom založeny na důkazech.

OBECNÁ ČÁST

1. Historie kresby

Poněkud netradičně začneme citátem a obdobími, které se obvykle při zkoumání kresby postavy neuvádějí.

„Kresba představuje nejstarší a nejpůvodnější výrazovou formu lidského duševního života.“

(Baltrusch, 1956, str. 29, v překladu Oldřicha Machače)

Je to skutečně tak, že kresba je nejstarší známý výrazový prostředek, který můžeme potvrdit, protože se nám dochoval ve formě jeskynních maleb, což však neznamena, že neexistovala i jiná dřívější forma duševního života. Naprosto nejpůvodnější kresebnou formou nebyla však podle všeho kresba lidské postavy, jak bychom mohli očekávat, ale nejpůvodnější byly prosté otisky rukou, později kresby zvířat a teprve posléze se přidala i kresba postavy lidské.

Pijoan (1987, str.14) uvádí, že prvním uměleckým zobrazováním byly otisky v ligurské jeskyni Toiranu. Jednalo se kresby prstem v jílu, vrypy nebo otisky nohou, a to vše před zhruba 30 000 lety. Později byly objeveny i jiné jeskyně, ve kterých jsou stěny pokryty svislými čarami. Mimochodem čáru za základ kresby s návazností na pravěk uvádí i Masák (1971, str.54). Masák (1971, str.170) navíc zmiňuje zachovalé malby pravěkých lidí aurignacké rasy už z doby 50 000 let př. n. l., které jsou v jeskyních v Altamiře. Pijoan (1987, str.14) pokračuje v popisu: dále se vyskytují hadovité tvary vycházející z nepravidelných tahů, které přecházely do vlnitých tvarů. „Setkáváme se tu s jakousi posedlostí, s úpěnlivou snahou pokrýt stěnu spleť nesčetných čar ze strachu před prázdnotou a holým jílem. Podobně se chová psychotické dítě trpící pocitem, že bylo „zazděno“: chrání se před okolím tím, že „vyplňuje“ prázdnotu a kreslí na papír další a další kruhové tvary nebo je pokrývá tečkami. Skalní stěny pokreslené prstem pravěkého člověka prozrazují hlubokou úzkost: období lovců bylo dětstvím lidstva v těžkých životních podmínkách.“ Sully (in Peschaková) ke kresbě dětí říká toto: „Detské kresby sa začínajú ľubovoľným, bezúčelným čarbaním sem a tam, čím vzniká zmes pokrivených čiar.“

Údaje o využívání jednoduchých zobrazovacích technik můžeme nalézt i v práci D. Guthrie (Guthrie D. *Pravěká graffiti*. Retrieved January 23, 2010, from <http://www.osel.cz/index.php?clanek=1710>, original source: University of Alaska, LiveScience.com) viz obr. 1.

Tento obraz ruky vytvořil pravěký člověk ve francouzské Chauvetově jeskyni před 35 000 roky.

Obr. 1

Davidov (Davidov, 2001, str. 16) ještě v roce 2001 vyjadřuje pochybnosti o tom, zda se jedná o kresby dětí, nebo dospělých. Guthrie je přesvědčen na základě analýz velikosti a tvaru rukou, které byly znázorněny, že se jedná o ruce mladých hochů nejpozději do puberty. „Mnoho z těchto zobrazených zvířat má v těle šípy a oštěpy, z ran a tlamy se jim řine krev. To jsou obrazy, které byly tehdejšími lidmi důvěrně známé z každodenního života. Byly to formule jedna a fotbalové zápasy tehdejší doby a ti lidé malovali to, co se jim nejvíc honilo hlavou,“ říká Guthrie (2010). Naopak srovnáme-li to s tvrzením, že: „Z vlastního podnětu kreslí děti nejčastěji lidské postavy, protože lidi pokládají za nejdůležitější ze všech objektů zobrazovaného světa.“ (Clauss, Hiebsch 1962 in Jirásek, 1965, str. 403)., tak současné děti mají v hlavě jiné věci než děti před 30 000 lety. Jaká je však vazba mezi tím, co znázorňují, a jaké po psychické stránce jsou nebo byly? To se bohužel nedovíme, ale musíme při hodnocení kresby postavy brát v potaz zřejmě i období (a to nejen takto historicky extrémní), ve kterém kresby vznikaly. Co je normou v jednom období, nemusí odpovídat současnosti. Mějme na paměti, že psychologické hodnocení dnešní kresby vychází z kreseb starých 60 – 80 let. Podobně o tom hovoří L. Peschaková ve svém článku o „Vývinu kresby postavy člověka u dětí“ pro výkonovou verzi testu kresby postavy (Peschaková, text bez data i názvu časopisu): „Normy totiž určili v r. 1926 a za 40 roků přešlo lidstvo určitým vývinem, což se odrazilo aj na výsledcích výzkumů.“ Mnoho toho ještě nevíme a mnoho se toho s časem mění, ale souhlasit se dá snad v jakékoli době s postřehem

Meglinových (Meglin & Meglin, 2001, str. 49) ke kresbě malých dětí: „Ke kreslení nepotřebují žádný rozumný důvod. Kreslí, protože chtějí kreslit. Jejich kresby jsou spontánní a svěží, protože v nich nehraje roli jejich ego. Kreslí pro sebe, nikoli pro galerie. Když chtějí za svou práci pochvalu, je to myšlenka, která se vynoří až po kreslení, nikoli jako motivační faktor.“

Dalším obdobím, které následovalo za tím, které bychom u dnešních malých dětí nazvali kresebně experimentálním, bylo období znázorňování loveckých scén s převážným znázorněním zvěře. Toto realistické zvěrné umění (Pijoan, 1987, str. 10) podle některých představ vzniklo před 30 000 lety a zaniklo kolem roku 10 000 př. n. l. Tato představa není ale správná. Pouze došlo k změně v závislosti stylu hospodaření na frankohispánském území. Na jiných územích, kde převládala lovecká populace, znázorňování zvěře zůstalo i v dalším období.

Pijoan (1987, str. 9) říká: „Tajemné jsou příčiny jeho existence (umění): bylo uměním pro dobrodějné nebo ničivé magie, anebo uměním pro umění? Nepřestává nás udivovat, s jakou dokonalostí zobrazovalo (umění) zvířata a „karikovalo“ lidské postavy.“ Viz obr. 2 znázorňující bizona, obr. 3 znázorňující lukostřelce (Pijoan 1987, str. 20 a 30).

Obr. 2

Obr. 3

Nebo obr. 4 (*Stock Photo - Ancient Cave Painting (9000 to 3000 years before present), Cueva de las Manos, Santa Cruz, Patagonia Argentina N24-423204 age foto stock Rights Managed Photograph*. Retrieved January 23, 2010, from <http://www.fotosearch.com/AGE046/n24-423204/>)

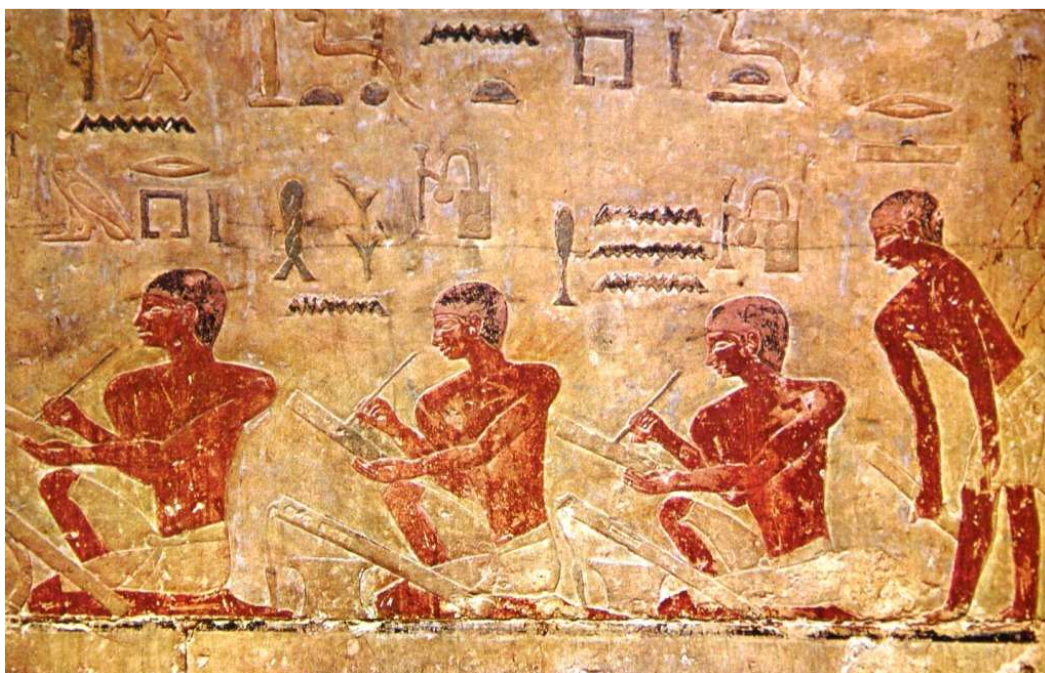
Na obrázku 3 a 4 postava vypadá jako „postavička z hůlek“ kreslená dnešními nespolupracujícími klienty, kteří se snaží vydat co nejméně energie na činnost, která jim připadá trapná a nepříjemná, takže to „chtějí mít co nejrychleji za sebou“. Hárdi (1992, str. 46) poukazuje na to, že postavičky z hůlek v dnešní kultuře slouží jako piktogramy, případně značky používané v choreografii, pro znázornění cviků apod. Dokonalost však není zřejmě to nejdůležitější, Meglinovi (Meglin & Meglin, 2001, str.38) soudí, že: „To, co drželo ony jeskynní umělce u jejich záměru, nebyly vavříny zdobící „vítěze soutěže“, o které by měli usilovat.“ Jejich díla jsou dodnes ukázkou tvůrčí práce, která má svou historickou cenu, i přes nedokonalost svého provedení.

n24-423204 fotosearch.com

Obr. 4

Skok ve vývoji kresby postavy vidíme u umění egyptského z období přibližně 3000 let před naším letopočtem , které už ale musíme považovat za skutečné umění, které není pouhým sebevyjádřením některého z lovců, ale uměním na profesionální úrovni. Novum u egyptských kreseb spočívá v propracovanosti kresby či malby, která v předchozím období byla dosud slabá. Proto je od této doby vypovídací schopnost z hlediska psychologie nutně slabá, jedná se o jednotnou stylizaci, kterou nacházíme takřka u všech umělců té doby a kultury. Jako zvláštnost však stojí za to zmínit formu kreseb lidí, které jsou malovány tak, že hlava je kreslena z profilu, tělo však zepředu. Mnohokrát se také v kresbách objevují lidské postavy, které mají zvířecí hlavy. Podle dnešních platných diagnostických kritérií, pokud bychom je aplikovali na tyto kresby, museli bychom většinu kreseb zhodnotit jako bezmála patologické. (obr. 5 Pijoan 1987, str. 56) Podle Altmana (2009, ústní sdělení) však musíme brát v úvahu, že kresby hodnotíme podle hledisek našeho kulturního okruhu, a proto takové zjednodušení není zcela na místě. Machoverová (Machover, 1949, str. 94) uvádí, že hlava z profilu a s plným tělem je běžněji vidět u chlapců adolescentů a zřídka vstupuje do kreseb dívek. Takové kresby jsou údajně exhibicí těl. S tímto tvrzením by se vzhledem k tendenci umělců té doby znázorňovat dokonalé lidi a velkému zaměření na ušlechtilé tělo dalo i souhlasit.

Obr. 5

Kupodivu přes tuto anomálii v prostorovém vnímání a nezvládnutí perspektivy mají třírozměrné objekty, jako jsou sochy, normální vzhled.

Pokud se pokusíme o paralelu, tak stejně jako dítě nejprve prochází obdobím čárání, kroužení, později přichází na řadu kresba „hlavonožce“ jako jakási zvířecí náhražka plnohodnotného člověka; teprve pak je kreslen skutečně člověk a s přicházející pubertou vývoj kresby začíná u dětí stagnovat a kvalita kresby ve většině případů se s přibývajícím věkem nezlepšuje. Plevová a Petrová (in Čížková a kol., 2005, str.75) stadium mezi desátým a jedenáctým rokem označují přímo jako stadium „krize kresebného projevu“. S trochou nadsázky můžeme říci, že vývoj v kresbě lidstva kopíruje vývoj kresby v pojetí jednotlivce, tak jak ho známe nyní.

Následující historická období mají již pro psychologické zkoumání málo přínosného. Dochované umění je plně profesionalizováno, a proto o něm nebude dále referováno. I když přes skutečnost že umění je formalizované, musíme počítat s tím, že kresebný projev profesionálů mohl mít dopad na kresbu běžné populace.

Vnucuje se myšlenka T. Learyho (Leary, 1996, str. 50): „Polyteistické společnosti uctívaly totemické přírodní síly. Zvířecí duchy a nahá těla přitažlivých lidí. ...Monoteistická náboženství mají sklon odchýlit se od přirozeného, opovrhovat tělem a projevovat „puritánskou“ nenávisť k nahému ženskému tělu.“ Náboženství a kultura jednotlivých národů tak může mít a podle některých výzkumů také má vliv na kresebný projev běžné populace. Vedder, Vijfeijken a Kook (2000, str. 394) uvádí zhodnocení výzkumů Schustera (1990), Golomba (1992) a Coxe (1993): „...studie ukázaly, že představa o lidské postavě mezi kulturami je různá. Kreslení není důležité v každé kultuře.“ Stejný vliv na kresbu může mít vzdělání, jak tvrdí Pfefer a Oluwu (1986, in Vedder, Vijfeijken & Kook, 2000, str. 394). Markantní výsledky v této oblasti poskytuje výzkum dětí na Curacau (Vedder, Vijfeijken & Kook, 2000, str. 399) – kreslí více lidí s bosýma nohama než srovnávací skupina holandských dětí. A také kreslí afroúčes, kdežto děti z Holandska kreslí vlasy rovné. Extrémní deformaci v přístupu ke kresbě lidské postavy má historicky část muslimského světa, kde bylo a někde dosud je zakázáno znázorňovat člověka a zvířata, dovoleny jsou pouze kresby ornamentů a rostlin. Pro naše účely však stačí konstatování, že stylizace přichází s uměním egyptským, takže nám zbývají pro posuzování přirozených kreseb nebo maleb pouze prehistorická jeskynní díla a nové kresby, které jsou dílem běžné populace posledního století při vědomí výše popsaných souvislostí.

1.1 Historie psychologického zkoumání kresby

První systematický sběr dětských kreseb nacházíme u osobního lékaře Ludvíka XIII. Jeana Héroarda (Davido, 2001, str. 16). Ten 27 let vedl deník o svém svěřenci. Sledoval každodenně jeho vývoj a zaznamenával komentáře malého prince k těmto kresbám (tamtéž). Zájem o kresbu z hlediska psychologického nacházíme v práci Corrada Ricciho, která byla vydána roku 1887. Jedná se o první moderní monografii o dětské kresbě (Davido, 2001, str. 13). Přichází s tím, že člověk je pro dítě klíčovým tématem, a proto kreslí nejvíce právě jeho. Nejde však jen o kresbu jednotlivého člověka, ale i o člověka ve společenství, jako je rodina.

Podle Harrise (Harris, 1963 in Konečný, 1974) však jako první otevřel etapu zkoumání dětské kresby Cooke. Koppitzová to potvrzuje (Koppitz, 1968, str.1)

s dalšími podrobnostmi. Zmiňován je s odkazem na práci Goodenoughové (Goodenough, 1926) článek uveřejněný v Anglii Ebenezerem Cookem v roce 1885, který popsal vývojové hledisko dětské kresby postavy. Hárđi (1992, str.8) ovšem zmiňuje badatele ještě ze staršího období, kteří se zabývali kresbami duševně nemocných. Jedná se o práci následujících: Tardieu (1872), M. Simon (1876) a mezi průkopníky se dle Hárđiho řadí i Cesare Lombroso (1888).

Dalšími výzkumníky v této oblasti byli Bernard Perez, existují studie Preyerovy, Laquetovy, Barnese, Baldwina, Sullyho, Kerschensteinera, Claparéda a jiných (Konečný, 1974, str. 233). U nás je považován za prvního badatele František Čáda (tamtéž). Bohužel tyto historické práce jsou v současnosti prakticky nedostupné. Jak uvádí Konečný (1974, str. 233), badatelské práce mezi rokem 1880 – 1920 je dobré rozlišovat podle toho, zda se řadí k deskriptivnímu, anebo vývojovému období. V dalším období, které je nám už známější, figuruje práce Goodenoughové (Goodenough, 1926), která pojímá kresbu lidské postavy u dětí jako výkonový test pro měření intelektu. Konečný (1974, str. 233) toto období zařazuje k období psychometrických studií. Následuje práce Machoverové (Machover, 1949), která přináší projektivní hledisko v diagnostice osobnosti při kresbě lidské postavy. Poslední období je dle Konečného (1974, str. 233) obdobím kritických a experimentálních studií, které buď verifikují, nebo naopak vyvracejí dosud uveřejněné způsoby interpretace kresby lidské postavy. V textu Konečného (1974) nelze přehlédnout výraznou kritiku přístupu takových autorů psychoanalytického směru, jako je např. Baltrusch (1956), Navratil (1968).

Některé ze základních studií byly dále rozpracovány a novelizovány. Jedná se o práci Harrise, který dodal nová data pro test F. Goodenoughové, práci K. Machoverové prohloubila E. Koppitzová a modifikovala pro použití pro dětskou populaci. Paralelně s posledními výzkumy vznikaly různé a četné modifikace kresebných testů, které začaly být používány k diagnostice dětí i dospělých. Známé i méně známé prakticky použitelné metody včetně jejich zaměření uvádím dále pro přehlednost v souhrnné tabulce 1 (některé údaje nebylo možno potvrdit, a proto jsou nahrazeny otazníkem).

rok	autor	zkratka	název	použití	populace
?	?	?	Kresba neznámého zvířete	?	?
?	Fay	?	Člověk v dešti	?	?
?	Zaks	?	Člověk s holí	?	?
?	Tuompo, Heikinen	S-test	?	výkonové i projektivní	?
?	Stewart	?	Autoportét	?	?
1926	Goodenoughová	DAM (jinde HFDs)	Draw a Man (jinde Human Figure Drawings)	výkonové	děti
1948	Buck	HTP	House Tree Person	výkonové i projektivní	děti dospělí
1949	Koch		Der Baumtest (Test stromu)	projektivní	děti dospělí
1949	Machoverová	DAP	Drawing of The Human Figure	projektivní	děti dospělí
1951	Hulse		Draw-A-Family Test	projektivní	?
1956	Baltrusch	FDT	Figure Drawing Test	projektivní	dospělí
1960	Lair, Trapp		Srovnávali anxiozitu u HTP a kresby automobilu	projektivní	?
1963	Corboz		Test tří stromů	projektivní	děti dospělí
1963	Harris		Goodenough-Harris Drawing Test	výkonové i projektivní	děti
1964	Matějček, Strobachová		Kresba rodiny	projektivní	děti
1968	Koppitzová	HFD	Human Figure Drawing	projektivní	děti
1979	Avé-Lalemantová		Der Sterne-Wellen-Test (Test hvězd a vln)	výkonové i projektivní	děti
1981	Matějček, Strobachová		Kresba začarované rodiny	projektivní	děti
1988	Naglieri		Draw a Person: A Quantitative Scoring System (DAP)	výkonové	děti
1991	Naglieri, McNeish, Bardos	DAP:SPED	Draw a Person: Screening Procedure for Emotional Disturbance	projektivní	děti
1992	Hárdi		Dynamický test kresby lidské postavy	projektivní	dospělí
1997	Hammer	DAG	Draw a Group Test	projektivní	?
1997	Burns	KDAF (jinde KFD)	Kinetic Draw a Family (jinde Kinetic Family Drawing)	projektivní	?
1997	?	KHTP	Kinetic House Tree Person	?	?
2009	Gozzoli, Frascaroli, D'Angelo	DSVP	Disegno dello spazio di vita professionale (The Professional Life-Space Drawing)	projektivní	dospělí

(Data v tab.1 byla získána kompilací z následujících pramenů: Šípek (2000), Svoboda (1999), Svoboda (Ed.), Krejčířová & Vágnerová, (2009), Reiterová (2001),

Matto, Naglieri & Clausen (2005), Knoff (1993), Flanagan, Motta (2007), Swensen (1968), Koppitz (1968), Gozzoli, Frascaroli, D'Angelo (2009).)

Zdá se, že v mnoha případech neexistuje jednotný popis daných testů, jednotliví badatelé je popisují jinak, v některých případech chybí informace o roku vydání anebo o dalších údajích. Někde je připsáno zřejmě autorství tomu, kdo o něm referoval v citovanějším médiu, než tomu, kdo přinesl původní koncept testu bez dostatečné vědecké prezentace. Neděláme si tedy iluze o tom, že tento přehled je úplný a nutně přesný. Navíc nejsou zde uvedeny techniky, které jsou sice kresebné, ale padají do oblasti tvořivosti, případně se spíše dotýkají neuropsychologie, nebo postrádají přesné zadání toho, co se má kreslit (Wartegův kresebný test, MDZT aj.).

Vynecháme-li tyto byť také kresebně projektivní testy, ale testy bez konkrétního zadání, získáme okruh několika témat, která mají být v testech kreslena:

1. člověk/lidé
2. zvíře
3. strom/stromy
4. dům
5. hvězdy a vlny
6. automobil (byť se nejedná o standardizovaný test, uvádíme jej jako moderní alternativu).

S výjimkou automobilu a hvězd se můžeme s těmito kresbami setkat již v prehistorii. Jedná se tedy o témata navýsost základní, jak ukazují např. obr. 1 - 4. Nálezy z Egypta dokonce ukazují někdy kresby, které jsou jakoby předobrazem kresby začarované rodiny (viz obr. 6 *Different Types of Writing*. Retrieved January 24, 2010, from <http://www.ancient-egypt.org/index.html>)

Obr. 6

Nevíme, zda se jedná o podobnost náhodnou, ale rozhodně stojí za povšimnutí stejně jako jiné styly a zobrazované jevy v umění, které mohou být inspirací pro modifikaci dnešních psychologických kresebných technik. Například časté znázornění pracovních činností v egyptské kultuře jako inspirace pro oblast personálního rozvoje, nebo tvorba tibetské mandaly jako měřítko nikoli pouze uměleckého vkusu, ale trpělivosti, preciznosti, nebo i míry frustrační tolerance. Pokusy využít kresby pro personalistické cíle už existují – např. DSVP - Disegno dello spazio di vita professionale (The Professional Life-Space Drawing) (Gozzoli, Frascaroli, D'Angelo, 2009). Záleží pouze na tom, zda se nám podaří najít diagnostický prvek či prvky, které mohou validně zhodnotit cokoliv týkající se psychiky člověka.

2. Rozdělení kresebných testů podle použití

Základní rozdělení kresebných testů vychází z účelu, pro který jsou zkonstruovány, nebo potencialit, které poskytují:

1. výkonový (někdy také vývojový) – na základě splnění předem daných znaků se určuje vývojový stupeň testovaného člověka (zejména dětí), nebo přímo jeho intelekt. Výsledky z výkonového testu mohou poskytovat údaje i o senzomotorických dovednostech.
2. projektivní – z jednotlivých částí nakresleného materiálu se vyvozují jednotlivé závěry, které mají nakonec globálně popsat osobnostní vlastnosti testovaného člověka. Další možností, kterou nabízí projektivní forma testování, je zjistit sociální vztahy.
3. komunikační – každá z předchozích kategorií, pokud obsahuje v rámci testu inquiry, může být považována za prostředek k navázání komunikace. Zde není třeba hledat přímý a přesný popis toho, co má být malováno, může být kresleno téměř cokoli, co proband chce. (srov. Svoboda (Ed.), Krejčířová & Vágnerová, 2009, str. 272).

2.1 Projektivní testy kresby lidské postavy

Pro účely této práce jsou důležité zejména testy, které jsou považovány za projektivní a vycházejí z kresby postavy, a proto se dále budeme zabývat jen jimi.

Tab. 2

1949	Machoverová	DAP	Drawing of The Human Figure	projektivní	děti dospělí
1951	Hulse		Draw-A-Family Test	projektivní	?
1956	Baltrusch	FDT	Figure Drawing Test	projektivní	děti dospělí
1963	Harris		Goodenough-Harris Drawing Test	výkonové i projektivní	děti
1964	Matějček, Strobachová		Kresba rodiny	projektivní	děti

1968	Koppitzová	HFD	Human Figure Drawing	projektivní	děti
1991	Naglieri, McNeish, Bardos	DAP:SPED	Draw a Person: Screening Procedure for Emotional Disturbance	projektivní	děti
1992	Hárdi		Dynamický test kresby lidské postavy	projektivní	dospělí
1997	Hammer	DAG	Draw a Group Test	projektivní	?
1997	Burns	KDAF (jinde KFD)	Kinetic Draw a Family (jinde Kinetic Family Drawing)	projektivní	?
1997		KHTP	Kinetic House Tree Person	?	?
?	<i>Fay</i>	?	<i>Člověk v dešti</i>	?	?
?	<i>Zaks</i>	?	<i>Člověk s holí</i>	?	?
?	<i>Tuompo, Heikinnen</i>	<i>S-test</i>	?	<i>výkonové i projektivní</i>	?
?	<i>Stewart</i>	?	<i>Autoportét</i>	?	?

Tab. 2

2.2 Projektivní verze testu kresby postavy a jeho využití

Ze zjištění, která nám jsou dostupná od nás i ze zahraničních pramenů, můžeme zjistit, že kresba postavy ve své projektivní formě je užívána často. Maloney a Glaser (1982, str. 183) uvádějí, že DAP je v popularitě na druhém místě za ROR (zkoumáno na klinikách, v nemocnicích a veteránských centrech v USA v roce 1982). Ke stejnému výsledku došel Sundberg (1961 in Adler, 1970, str. 52). Test DAP je podle Lubina, Vallise a Paineho (Lubin, Vallise, Paine, 1971 in Maloney, Glaser, 1982, str. 188) široce využívaným testem v USA. Odhadují, že 56% klinických pracovišť využívá test často nebo většinou ve výzkumných situacích. Motta, Little a Tobin (1993, str.163) citují výzkum Goha a Fullera (Goh, Fuller, 1983 in Motta, Little & Tobin, 1993, str. 163), kteří provedli šetření u 274 praktikujících školních psychologů a zjistili, že projektivní techniky zvláště HFD, byly nejčastěji užívaným instrumentem pro zkoumání osobnosti. U nás provedli výzkumné vyhodnocení

užívanosti psychologických metod včetně kresby postavy výzkumný tým Svoboda, Řehan, Vtípil, Klimusová a Humpolíček (2004). V absolutním hodnocení všech metod se kresba postavy umístila na 5. místě a užívá ji 42,7% psychologů v České republice (Svoboda, Řehan, Vtípil, et. al., 2004, str.57). Z hlediska metod, které diagnostikují osobnost, se metoda Kresba postavy umístila na 2. místě za metodou ROR (Svoboda, Řehan, Vtípil, et. al., 2004, str.104), což bylo zjišťováno u všech respondentů (n = 316, tj. 15% populace psychologů v ČR). V případě, že je sledována pouze subpopulace klinických psychologů, i zde se drží Kresba postavy (bez uvedení systému hodnocení) na 2. místě v pořadí za ROR, nicméně procento použití se zvýšilo z 42,7% na 55,8%. Je to tedy z hlediska pořadí oblíbenosti v klinickém prostředí výsledek obdobný, jako tomu bylo v USA. Jak uvádějí autoři výzkumné studie u nás (Svoboda, Řehan, Vtípil, et. al., 2004, str. 108), klinici důvěřují projektivním testům a kladně posuzují jejich vypovídací hodnotu a objektivitu. Zajímavé informace lze vysoudit z přehledného zhodnocení jednotlivých metod uvedených v publikaci Svobody, Řehana, Vtípila, et. al. (Svoboda, Řehan, Vtípil, et. al., 2004, str. 119), kde respondenti posuzovali jednotlivé metody pro diagnostiku osobnosti z různých hledisek (známky odpovídají školnímu hodnocení): standardizace, manuál, pomůcky, normy, podpora, hodnocení celkem. Kresba postavy v tomto podrobném hodnocení získala následující ohodnocení:

- Standardizace – 2,2
- Manuál – 2,12
- Pomůcky – 1,52
- Normy – 2,23
- Podpora – 2,4
- Celkem – 2,13

Pro srovnání uvádíme i hodnocení některých jiných metod z hlediska norem, které se nám jeví z titulu této práce jako zásadní. Horší výsledek získaly následující metody: Baumtest 2,62, Lüscher 2,33, Nedokončené věty 3,00, DOPEN 2,52, KUD 2,75, NEO 2,5, TAT 3,6, MBTI 3,0. Naopak lepší hodnocení než Kresba postavy

z hlediska norem vykazuje ROR 1,83, Eysenck 2,18, 16PF 1,9, HSPQ 1,66, Handtest 2,12, FIRO 2,03, Freiburský os. dot. 2,05, IHAVEZ 1,86,, ADOR 1,83, CAE 1,69, Kresba rodiny 1,5. Autoři také rozdělují metody do dvou pásem „horší“ a „lepší“ metody v globálním hodnocení. Absolutní pořadí vede ROR s 1,49, SPIDO 1,68, CAE 1,71, HSPQ 1,74, SPARO 1,76, 16PF 1,85, Kresba rodiny 1,85, IHAVEZ 1,88, FIRO 1,91, Projektivní interview 1,98 (Svoboda, Řehan, Vtípil, et. al., 2004, str. 122). Autoři také konstatují, že používanost a psychometrické zázemí nemusí korespondovat. Nicméně metody, které byly vyvinuty u nás a kontrolovány na naší populaci, mají pozitivnější hodnocení. Obecně proto můžeme říci, že Kresba postavy se neumístila na tak významném místě, jak by odpovídalo jejímu nasazení. O to podivněji působí to, že přestože není kresba hodnocena příliš příznivě z hlediska manuálu, podpory a také norem, není mezi metodami, které by psychologové ve svých výpovědích doporučovali k aktualizaci nebo inovaci. Mezi 23 nejžádanějšími stávajícími metodami doporučenými k přepracování se vyskytuje na 9. místě ROR, ale Kresba postavy zde nefiguruje (Svoboda, Řehan, Vtípil, et. al., 2004, str. 163). Kresba postavy nefiguruje ani mezi metodami, které jsou odmítané. Celkově to ukazuje na výsadní a vnitřně konfliktní postavení testu Kresby postavy. Přestože je jedním z nejpoužívanějších, není velká spokojenost s jeho manuálem a normami. A přesto není požadavek na to, aby se tyto normy nějakým způsobem novelizovaly, případně vytvořily. Téměř to vypadá na dosti rozpolcený postoj: metodu rádi používáme, ale moc od ní nečekáme, spokojeni s ní nejsme, ale myslíme si, že lepší být nemůže, a proto ani neuvažujeme o tom, že by se dala vylepšit. Kresebný test postavy v tomto světle s kusem nadsázky vypadá mezi ostatními testy jako domácí mazlíček - štěně: takřka všichni jej mají rádi, lidé mají instinktivní nutkání na něj alespoň jednou sáhnout, moc se od něj v zásadě nečeká – má jen obrovské možnosti, je zábavný a hravý, nevyžaduje velké chovatelské zkušenosti – alespoň to tak vypadá. A kdo takového mazlíčka v oblibě má, na jeho schopnosti nedá dopustit, i kdyby na zloděje místo něj měl v případě nutnosti štěkat sám. V případě, že se však zaměříme na stránku nikoli klinickou, ale výzkumnou, kde jsou striktní pravidla a nutnost prokázat, že výsledky jsou získány skutečně touto metodou a nejde pouze o převtělení našeho pocitu z klienta do jeho kresby, používanost testu kresby postavy rapidně poklesne. Goldman a Soukupová (2010) uvádějí následující informace: „Rešerše nejprestižnějšího psychodiagnostického periodika – Journal of Personality Assessment uvádí v letech 1978 - 2008 počet článků, ve kterých byla daná metoda

užita jako výzkumný nástroj. Sledovali jsme, kolikrát za tu dobu byly použity následující metody: Kresba lidské postavy, Rorschach, TAT, Luscher, Baum test a Hand test. Přidali jsme pro srovnání i MMPI-2 jako klasického zástupce neprojektivních osobnostních metod.

- MMPI = 416 x (zmíněn ve 156 dalších odborných pracích)
- Rorschach (Exnerův CS) = 406 x (zmíněn ve 159 dalších odborných pracích)
- TAT = 42 x (zmíněn ve 86 dalších odborných pracích)
- Hand test = 28 x (zmíněn v 53 dalších odborných pracích)
- **Draw a Person = 10 x , ne jako projektivní test, ale pouze jako test ke zjišťování charakteristik emotivity a test vývoje**
- Tree test (Baum test) = 2 x , ne jako projektivní test, ale pouze jako test ke zjišťování charakteristik emotivity
- Lüscher = 1 x v roce 1978 – v článku zjištěny nedostačující kvality testu“

Tato data jednoznačně ukazují přinejmenším na to, že kresbou postavy jako projektivní metodou pro diagnostiku osobnosti se v renomovaných kruzích již prakticky nikdo nezabývá. Důvodem může samozřejmě být neobliba u výzkumníků, či redakční rady nepřipouštějící takové typy metod k publikování. Metoda vzešla z klinického prostředí v době, kdy nebylo příliš mnoho možností a nástrojů k zjišťování osobnostních znaků. Dnes však mohou někteří praktici oponovat, že externí validita, v případě jejich osobních interpretací, je vysoká. Ale bohužel ji nejsou schopni, kromě svého přesvědčení, prakticky dokázat. A protože je klinická psychologie dnes v hájemství zdravotnictví, kde je kladen důraz na medicínu založenou na důkazech (EBM, Evidence Based Medicine), měla by jít také s dobou a nestavět analýzy na problematických metodách, stejně jako medicína opustila oblíbený všelék pouštění žilou. Je na místě si přiznat, že kresba postavy je zhusta také nástrojem první volby v situaci, kdy psycholog „neví“. Mysleme však na to,

abychom se velice brzy nestali bezbřehou vírou v účinnost tohoto testu v době špičkové techniky stejně směšnými jako středověcí felčaři se svými metodami.

3. Drawing of The Human Figure (DAP)

Autorkou je Karen Machoverová, která v roce 1949 publikovala svou monografii o využití kresby postavy k zjišťování osobnostních rysů, potažmo celé osobnosti pomocí kresby lidské postavy. Machoverová vychází primárně z psychoanalytického základu, takže její hodnotící kritéria jsou ovlivněna psychoanalytickou teorií i terminologií.

Popis

Test funguje na principu nevědomé projekce vlastních přání, strachů, či psychických vlastností či postojů do kresby lidské postavy ve formě symbolů. Metoda je autorkou použita při diagnostice dospělých, ale uvádí i klinické případy dětí, kde tuto metodu použila také. Vágnerová (in Svoboda (Ed.), Krejčířová & Vágnerová, 2009, str. 287) uvádí nevýhody této metody: „Je zde mnohem větší riziko nepřesnosti a nesprávné interpretace než v případě jiných metod (např. výkonových).“ Uvádí i výhody: „Výhodou takového přístupu zůstává možnost zachytit velmi různé, individuálně specifické signály, jejichž platnost je ovšem třeba ověřit dalšími přesněji zaměřenými metodami.“ (tamtéž).

Administrace

Pro testování je zapotřebí čistého papíru velikosti 8½" x 11" (Machover, 1949, str. 28), což odpovídá velikosti 21,59 cm x 27,94 cm. Vágnerová (in Svoboda (Ed.), Krejčířová & Vágnerová, 2009, str. 288) uvádí používanou velikost A4, která je v našich podmínkách tomuto rozměru nejbližší (21,0 x 29,7 cm). Dále je třeba dodat tužku se středně měkkou náplní a gumu (Machover, 1949, str. 28) (srov. Svoboda (Ed.), Krejčířová & Vágnerová, 2009, str.288). Testovaný dostane instrukci, aby nakreslil člověka. Až s jeho kresbou skončí, na druhou čistou stranu listu dostane za úkol nakreslit osobu opačného pohlaví. Je nutno si zaznačit, která z postav byla nakreslena jako první. Doba, ve které nakreslí testovaný dvě postavy, zabere 10-20 minut (Machover, 1949, str. 28), Vágnerová (in Svoboda (Ed.), Krejčířová & Vágnerová, 2009, str. 288) uvádí 10-15 minut. Metodu nelze využít skupinově, protože by nebylo možné sledovat všechny děje, které při kresbě postavy nastávají a

jsou vzhledem k testované jedinečné. Machoverová (Machover, 1949, str. 105) ale ve své práci uvádí i tuto možnost: „S mírnou modifikací při administraci je metoda dostatečně přijatelná i pro skupinové užití.“ Dalších 10-20 minut vyhrazuje Machoverová pro asociace ke kresbě (Machover, 1949, str.28); dnes to nazýváme inquiry.

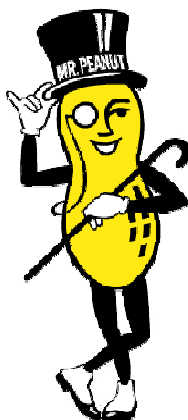
Způsoby vyhodnocení

Princip vyhodnocení spočívá v posuzování markantních znaků v kresbě, které mají symbolický význam. Klient do kresby postavy projikuje jak realitu, tak přání i obavy. Kresba postavy tak může vyjadřovat identifikaci klienta s namalovaným člověkem, případně do kresby může vkládat některého důležitého člověka ze svého okolí. Vágnerová (in Svoboda (Ed.), Krejčířová & Vágnerová, 2009, str. 288) uvádí: „Některé způsoby interpretace nápadných znaků kresby nelze považovat za validní, a proto jsme na základě dlouhodobých zkušeností s interpretací dětské kresby lidské a poznatků různých autorů vybrali některé znaky, které lze považovat za diagnosticky užitečné.“

V následném výčtu se přidržím dobře vystavěné logické struktury a informací dle Vágnerové (tamtéž) a do jednotlivých diagnostických kritérií budu dosazovat informace z jiných zdrojů.

Velikost postavy: malou postavu kreslí ti, kteří trpí úzkostmi, mají neurotické rysy a jsou nejistí. Machoverová (Machover, 1949, str. 91) má další okruhy, které zasahují i dospělou populaci, a uvádí i : alkoholismus, involuci, senilitu. Mikrografické kresby dle ní nacházíme u hluboce potlačujících /repressed/ a u neuroticky depresivních individuí. Nápadně velká postava značí sklon k sebeprosazení, dominanci, případně k agresivnímu chování, malou schopnost sebeovládání, snahu vyniknout, dominovat, získat významnější roli ve společnosti jiných lidí. Machoverová (Machover, 1949, str. 91) navíc uvádí vysvětlení velkých figur: mánie, fantastové, agresivní psychopati, hysteričtí psychopati. Bohužel nikde v textu nenajdeme přesný popis toho, co je velká a co je malá figura.

Nedokonalé napojení jednotlivých částí figury: tento rys ukazuje na problémy s tělesným schématem, případně sebepojetím. Někdy je nutno přisuzovat nedokonalost spojení neochotě kvalitně nakreslit postavu. Altman (2009, str. 17) uvádí navíc při špatné integraci částí postavy i následující: u dětí podezření na LMD, u dospělých psychické onemocnění, případně těžké organické postižení. Machoverová (Machover, 1949, str. 75) při popisu nedokonalého napojení částí postavy odkazuje na kresbu „peanut man“, což je v US kultuře známé logo výrobců buráků (viz obr. 7, *Peanut man – Mr. Peanut*. Retrieved August 19, 2010, from http://en.wikipedia.org/wiki/Mr._Peanut), a uvádí i vysvětlení psychických korelátů takto nakreslené postavy: závislost na matce, psychosexuální nezralost.

Obr. 7

Vynechání: jde o vynechání důležitých částí těla, např. hlavy, končetin, nosu, uší, očí apod. Tyto nedostatky se vyskytují u dětí s obtížemi v emocionální sféře, případně u dětí se schizofrenií (volně dle Svoboda (Ed.), Krejčířová & Vágnerová, 2009, str. 290). Machoverová toto přímo ve svém textu zvláště nezmiňuje, jakékoli důležité vynechání převádí na klasifikaci daného symbolu.

Způsob zpracování jednotlivých částí těla

Hlava – je sledována velikost hlavy, přičemž hlava je považována za centrum myšlení a racionality, proto jedinci, kteří ji kreslí velkou, mají sklon přeceňovat právě racionalitu. Na druhé straně však na str. 38 (Machover, 1949) Machoverová přiznává,

že děti kreslí obvykle větší hlavu. To by mohlo ale souviset s realistickým vnímáním světa v kresbě dítěte, protože proporce těla k hlavě se s přibývajícím věkem zásadně mění (více v kapitole o ergonomii). Opět však v textu Machoverové nenacházíme jakékoli kritérium, co je malá a co je velká hlava. Dalším důležitým vodítkem je výraz obličeje, který odráží náladu daného subjektu anebo i agresivitu (Machover, 1949, str.40).

Dále jsou jako důležitý znak posuzována ústa, v případě zvýraznění jsou připisovány: primitivnost, alkoholismus, potřeba erotického uspokojení; pokud jsou zvýrazněny zuby, tak i orální agrese u schizofreniků nebo oploštělých hysterických typů (Machover, 1949, str. 43). Nosu je připisována jednoznačně symbolika penisu z několika důvodů, jak referuje Machoverová (Machover, 1949, str. 54): „Nos, stejně jako penis, je uprostřed střední linie těla, vyčnívá z něj a přesunutí zdola nahoru není neobvyklé.“ Na straně 55 (tamtéž) referuje, že impotence u starších mužů je často indikována na základě kresby excesivně dlouhého nosu. Oči mají význam míry kontaktu se světem. Proto také slepé oči ukazují na malý kontakt se světem, naopak oči zvýrazněné či velké svědčí pro zvýšenou paranoiditu. Nicméně dle Machoverové (Machover, 1949, str. 48) existují pohlavní rozdíly, protože děvčata kreslí větší a propracovanější oči než chlapci. Zvýrazněné uši nesou význam senzitivity osoby, jež kreslí, případně to může znamenat auditivní halucinace (Machover, 1949, str. 50).

Tělo – zde jsou sledovány následující indikátory: trup, prsa, boky, ramena, hýždě a pas. Vynechání trupu je u dospělých zřídka, je nacházeno u pacientů v involuci, u pacientů sklerotických, stínování trupu na ženské figuře značí spíše odmítnutí vlastního těla a agrese vůči ženám (Machover, 1949, str. 68). Prsa mají význam pro hodnocení psychosexuální nezralosti mužů, pokud jsou stínována nebo gumována (str. 70 tamtéž). Ramena odkazují na fyzickou sílu, u žen, které kreslí ramena větší, se dají očekávat maskulinní rysy (str. 71 tamtéž). Zvýrazněné hýždě a boky jsou popisovány jako indikátory homosexuality u mužů, u žen kreslících figuru ženy s přehnanými boky odkazuje Machoverová na podvědomou sílu vztahující se k funkčním možnostem dostatečného vybavení v oblasti pánve (Machover, 1949, str. 72).

Končetiny

1. Ruce a paže mají podle obecného povědomí souvislost se sociálním kontaktem s okolním světem. Vágnerová (Svoboda (Ed.), Krejčířová & Vágnerová, 2009, str. 291) uvádí mj. krátké nebo deformované ruce – komunikační problémy, strach z lidí, nápadně velké paže a ruce mohou vyjadřovat touhu po moci, snahu podmanit si okolí i silou. Machoverová (Machover, 1949, str. 62) navíc uvádí, že děti astmatici toužící po emocích od matky kreslí abnormálně dlouhé ruce, prsty bez dlaní znamenají infantilní agresí. Pokud jsou ruce u nakreslené postavy v kapsách, je to spojováno s masturbací (Machover, 1949, str. 61).

2. Nohy jsou podle Vágnerové (Svoboda (Ed.), Krejčířová & Vágnerová, 2009, str. 291) symbolem rovnováhy, v případě, že chybějí, nebo jsou nějakým způsobem deformovány, se to připisuje nejistotě, nevyrovnanosti, problémům v sebepojetí nebo nezakotvení obecně. Šikmo stojící postava bývá považována za známku organického postižení, podle obecného mínění můžeme předpokládat i alkoholismus. Machoverová (Machover, 1949, str. 67) navíc vidí v nohách symbol sexuální aktivity: „Sexuální symbolika nohou byla verifikována opakovaně v asociacích na takové kresby, v literatuře zabývající se sexuálními aberacemi a populární anekdotě.“

Oblečení – přiměřené oblečení odráží příslušnost k dané kultuře a schopnost přijmout její normy. Obecně je v povědomí odborné populace, že nahá figura může indikovat sexuální odbržděnost, snahu předvádět se, případně je možno uvažovat v případě dětí o nepřiměřeném sexuálním vývoji, včetně zneužití. Altman (2009, ústní sdělení) má zkušenost s tím, že nahé figury nachází čteněji u populace manuálně pracujících. Machoverová (Machover, 1949) sleduje v oblečení několik základních znaků, které jsou významné pro diagnostiku: nápadné knoflíky, kapsy, kravata, boty a klobouk. Pokud jsou nápadné knoflíky na uniformě, znamená to vztah k autoritativně – submisivnímu komplexu. Obecně zdůrazněné knoflíky kreslí osoby závislé, infantilní a mentálně opožděné (Machover, 1949, str.78), kapsy svědčí mj. pro emoční nebo materiální deprivaci (str. 46, tamtéž). Kravata je dle Machoverové (Machover, 1949, str.80): „...běžný sexuální symbol, často viděný v kresbě chlapců a mladých dospívajících mužského pohlaví.“ Naznačuje také, že homosexuální muži díky vázance snáze upoutávají pozornost. Nápadně znázorněné, nebo mazané či stínované boty mají běžně značit mužské subjekty v involuci trpící určitým stupněm

impotence (Machover, 1949, str. 81). Klobouk má dle stejného pramene sexuální vysvětlení, není však uvedeno bližší vysvětlení, Machoverová se omezuje na popis různých kreseb klobouků ze své praxe.

Strukturální a formální aspekty kresby – formální aspekty jsou takové, které samy dostačují k analýze kresby. Strukturální poskytují další detaily v různé míře propracovanosti pro přesnější analýzu kresby (Machover, 1949, str. 83). Machoverová (Machover, 1949) uvádí pod těmito kategoriemi několik sledovaných znaků: téma kresby, pohyb, úspěšnost, symetrie, střední linie, velikost a umístění, postoj, perspektiva, typ čáry. Tématem kresby je rozuměno to, co daný člověk nakreslí – kresba člověka může mít různé typy stylizace (např. policista, voják, kovboj, gangster apod.). Díky tomu můžeme očekávat různou míru úrovně fantazie, nebo v případě kreseb vojenských veteránů, kteří kreslí vojáky nebo námořníky, jde o jasnou sebeidentifikaci (Machover, 1949, str.84). Pohyb značí to, co nakreslená figura vykonává – může chodit, bojovat, plavat apod. Aktivita v kresbě postavy je běžnější dle Machoverové u dospívajících chlapců (Machover, 1949, str. 85). Většina kreseb byla však získána na populaci v nemocnici, a je proto běžnější, že postavy jsou statické (tamtéž). Úspěšností míní Machoverová schopnost kresbu vůbec dokončit, a to z různých příčin: zmatenost, přílišné vzrušení při mánii apod. V některých případech je kresba postavy ukončena předčasně v okamžiku, kdy kreslící přijde na část těla, která v něm vyvolává konflikt, a kresbu dále odmítne dokončit (Machover, 1949, str. 86). Symetrie je o konstrukci lidské figury v kresbě. Machoverová uvádí (Machover, 1949, str. 87) : „Konstrukce lidské figury je zásadně symetrická.“ O několik řádků níže však referuje: „Extrémní symetrie má rigidní účinky.“ Figura by tedy měla být namalována se stejně velikými párovými částmi těla, případně stejně podle osy rozdělující tělo na dvě stejné poloviny, tedy symetricky. Ale pokud je toto dokonalé, značí to rigidní styl kreslícího. Nesymetricky provedená kresba může znamenat psychosomatické potíže, depersonalizaci, schizofrenii apod. (Machover, 1949, str. 87). Naopak dokonalá symetrie ukazuje na perfekcionismus, kompulsivní jednání, malou emotivitu apod. (tamtéž). Střední linie vede skrze ohryzek, vázanku, knoflíky, sponu na opasku, může přecházet na zdrhovadlo u kalhot. Pokud je něco z těchto znaků zdůrazněno, očekává se nejistota, emoční nezralost, závislost na matce, pocity tělesné nedostačivosti apod. (Machover, 1949,

str.89). Umístění a velikost kresby – Machoverová (Machover, 1949, str. 89) uvádí: „Jestliže projikovaná figura je na straně směrem doprava, je to orientace na okolní prostředí člověka. Směrem doleva je to orientace na sebe, vysoko na stránce se vztahuje k optimismu, dole na stránce se vztahuje k depresi.“, a odkazuje se na výzkumy Myokinetické metody, jejímž autorem je E. Mira y López (podrobnosti o metodě lze nalézt v Svoboda, 1999, str. 199). Vágnerová (Svoboda (Ed.), Krejčířová & Vágnerová, 2009, str.292) uvádí následující vysvětlení různé velikosti postavy: „Nápadně malá postava, nakreslená v rohu, může být projevem citové nevyrovnanosti, nejistoty, problémů v sebepojetí a pochybností o své pozici ve světě.... Nápadně velká postava, která přesahuje vymezený prostor, symbolizuje obdobnou tendenci: přesahovat vymezená pravidla a požadavky okolí příliš nerespektovat.“ Machoverová (Machover, 1949, str. 90) velikost a umístění postavy považuje za méně ovlivnitelné vědomou kontrolou kreslícími subjekty a jsou variabilnější než jiné strukturální aspekty kresby postavy. Dále uvádí (tamtéž), že sama provedla šetření, které mělo za účel dedukci osobnostních rysů jednotlivých žáků střední školy, na základě velikosti, umístění, linie, detailů a nekompletností v kresbě postavy. Výsledky této studie velmi dobře odpovídaly nezávislému posudku učitele. Pokud můžeme shrnout povšechný popis údajných osobnostních znaků osob, které mají postavu umístěnu vlevo – jedná se o osoby, které mají sklon k orientaci na sebe, což může znamenat jak introvertovanost, případně i egocentrismus. Naopak postava posunutá vpravo je znakem orientace na okolí, čili extrovertovanost, případně otevřenost vnějšímu světu. Postava umístěná nahoře značí optimismus, naopak umístěná dole pesimismus, případně až depresi. Pro další výzkum v této práci mají tato zjištění a tvrzení zásadní význam. Sama Machoverová (tamtéž) tomuto tématu věnuje dost informací, včetně odkazu na experimentální výzkum této problematiky u studentů na střední škole.

Postoj – je zde sledován postoj nakreslené postavy; pokud je nakloněná nebo naznačuje potácení se, uvažuje se o alkoholismu, hodnotí se také zacházení s jednotlivými figurami dle pohlaví. Pokud nakreslíme postavu opačného pohlaví mnohem hůře než vlastního, tak to můžeme brát jako útok na osoby opačného pohlaví. Důvodem mohou být reálné spory, nebo může jít o snahu potvrdit svou vlastní sebejistotu. Perspektiva – Machoverová (Machover, 1949, str. 93)

v znázornění kresby postavy z profilu chápe jako index vyhýbavosti. Typ linie – tlak, pevnost a masivnost linie užitá při kresbě jsou charakterističtějšími rysy než jiné formální rysy (Machover, 1949, str.95). Čáry, které jsou slabé, přerušované, črtané, a nebo je použito mnoho oprav, svědčí pro nejistotu, napětí, úzkost, strach nebo agresivitu (Svoboda (Ed.), Krejčířová & Vágnerová, 2009, str. 292). Síla čáry, která ohraničuje namalovanou figuru, by měla značit i bariéru mezi subjektem a jeho okolím (Machover, 1949, str. 95). V obecném mínění často slýcháme názor, že slabá čára ukazuje na slabost, silná na dominanci a vůbec stenické projevy, nebo až v extrémním případě to známe jako agresivní „rytí“ do papíru. Přerušované nebo kolísající linie mohou hovořit pro alkoholismus, případně organické postižení mozku, a to zvláště pokud je kresba jednoduchá až primitivní. Podle zjištění Kraayvanger (Kraayvanger, 2005, str. 11) však různé povrchy papíru a jeho textura mají zásadní vliv na výsledek kresby. Nabízí se tedy otázka neexistující standardizace použitých druhů papíru při jednotlivých výzkumech, čímž může být napadena objektivita míry síly projevovaná tlakem na tužku.

Standardizace

Dle Vágnerové (Svoboda (Ed.), Krejčířová & Vágnerová, 2009, str. 292) metoda nebyla standardizována, nikdy nebyla potvrzena její validita, neexistují důkazy pro reliabilitu (Anastasi a Urbina, 1997 in Svoboda (Ed.), Krejčířová & Vágnerová, 2009, str. 292). Naopak existuje mnoho studií, které napadají výsledky, jež uvádí Machoverová ve své práci, a existuje také mnoho prací, které částečně potvrzují její výsledky. V práci Swensena (1968) nacházíme shrnutí mnoha validizačních studií, které byly na toto téma provedeny v letech 1957 – 1966. Zmíníme zde pouze ty výzkumy, které se zabývají především celkovou validizací či reliabilitou metody. Výzkumy, které se pokoušejí verifikovat vybrané diagnostické kategorie, jako je velikost postavy, umístění, pořadí figur apod., uvedeme až v následujících kapitolách, které se k tomu budou vztahovat přímo. Cassel et. al. (1958) a Strumpfer (1963) (in Swensen, 1968, str. 21) posuzovali reliabilitu mezi jednotlivými posuzovateli. Cassel et. al. (1958) zjistili, že po třech výcvikových setkáních se zvýšila korelace při posuzování přítomnosti, či nepřítomnosti jednotlivých znaků v kresbě nad 0,9, přičemž prvotní shoda byla pouze 0,33. Strumpfer (1963) zjistil při šesti následných posuzováních kreseb korelaci mezi 0,79 do 0,97. Zdá se tedy, že jednotným

výcvikem se dá dosáhnout sjednocení při posuzování vybraných znaků na kresbě. Není to ale důkaz diagnostické účinnosti kresby lidské postavy, pouze to hovoří o tom, že je možno kresbu hodnotit jednotně. Podobně probíhal výzkum Apfeldorfa a Smithe (Apfeldorf & Smith, 1966 in Swensen, 1968, str. 23), kteří zjistili při použití vyrovnaného latinského čtverce ve výzkumu u dvou skupin posuzovatelů shodu nad úroveň pravděpodobnosti na hladině statistické významnosti 0,01. Bodwin and Bruck (1960 in Swensen, 1968, str. 24) validovali DAP pomocí škály měřící sebepojetí. Korelace mezi jednotlivými metodami vykázala hodnotu 0,61. Rozdělili skupinu na horních a dolních 27% a ukázaly se signifikantní rozdíly takřka ve všech jimi sledovaných znacích DAP s výjimkou: asymetrie, detaily na figuře, stínování, nestálý věk figur. Silverstein a Robinson (1961 in Swensen, 1968, str.24) korelovali odhad výšky a váhy u dětí v 6. třídě získaný z kresby postavy s odhadem samotných dětí. Nalezli nízkou negativní korelaci, přestože děti byly ve svém odhadu výšky a váhy dosti přesné. To jde proti hypotéze Machoverové, že kresba odráží tělesné rysy kreslího. Bennet (1964, 1966 in Swensen, 1968, str. 24) nenalezl žádný vztah mezi sebepojetím podle Q třídění a mezi DAP pro děti v 6. třídě. Hunt a Feldman (1960 in Swensen, 1968, str. 24) porovnávali na souboru 65 vysokoškolských studentů skórovací indicie dle Machoverové se skórem v Secord-Jourard Body Cathexis Scale a nenalezli žádný vztah mezi 25 skórovanými částmi těla. Korelace mezi posuzovateli DAP se pohybovala mezi 0,74 – 0,86. Z toho usuzují, že DAP neodráží sebepojetí vlastního těla jednotlivých subjektů. K témuž zjištění dospěl Blum (1954, str. 124) dokonce o 6 let dříve s tím, že: „Naše výsledky ukazují, že Machoverové DAP nesouvisí signifikantně s žádnou další běžně užívanou klinickou metodou pro popis osobnosti a dynamiky.“ Swensen (1968, str. 25) uvádí, že se dokonce objevují skeptické hlasy, že kresba lidské postavy neodráží nic víc než schopnost kreslit. Vzhledem k zásadnímu obsahu sexuální problematiky v psychoanalytické teorii užívané Machoverovou v její práci o DAP vypadá zvláště výsledek Armona (Armon, 1960 in Swensen, 1968, str. 28), který nenalezl signifikantní vztah mezi sexuální diferenciací v kresbě a ženskou homosexualitou. Celkové zhodnocení práce Swensena (1968, str. 20) po srovnání více než 34 studií (viz tab. v obr. 8. a 9., Swensen, 1968, str. 25 a 29) vyznívá v tom duchu, že globální škály testu DAP jsou více validní a reliabilní 22:12, zatímco u individuálních znaků v 161 studiích to při poměru 80:81 tak zřejmé není.

TABLE 2
SUMMARY OF RESULTS OF STUDIES OF RELIABILITY AND SIGNIFICANCE OF STRUCTURAL ASPECTS
OF FIGURE DRAWINGS

Sign	Number of studies		Interjudge (I-J), test-retest (T-RT) reliability range*			
	Significant (<.05)	Not significant	Correlation		Significance of other measures	
			I-J	T-RT	I-J	T-RT
Height	1	2	.52	.21-.85		
Shading	3	11	.31			.01-.05
Erasure	2	3	.46			.05
Line heaviness	3	2				
Placement	9	6	.43			.05
Omission	7	5	.51	.54	.01	.05
Line discontinuity	2	2				
Line emphasis	2	1				
Size	17	8	.51			
Head/body ratio	2	4	.23			
Head length		1				
Head size	2	4				
Transparency	2	4	.26			
Distortion	10	2				
Delineation line	3					
Stance	5	3	.38			
Line pressure	3	1				
Perspective	1	3	.31-.43			.05-.05
Reinforcement	2	3				
Detail in figure	2	2				
Asymmetry	1	3				
Line sketchy	1	1				

* Only one statistic reported when only one report of reliability was available.

Obr. 8

TABLE 1
SUMMARY OF STUDIES OF RELIABILITY AND SIGNIFICANCE OF GLOBAL MEASURES OF FIGURE DRAWINGS

Measure	Number of studies		Interjudge (I-J), test-retest (T-RT) reliability range*			
	Significant (<.05)	Not significant	Correlation		Significance of other measures	
			I-J	T-RT	I-J	T-RT
Sexual differentiation (Swensen)	5	2	.94-.97	.79		
Overall quality (Wagner & Schubert; Nichols)	5	5	.74-.95	.89	.001	.001
Summed anxiety indicators (Hoyt & Baron)	1					
Adjustment (Albee & Hamlin)	1	1	.74-.90	.90		
Maturity (Dunn & Lorge)	2	1	.91-.95	.85		
Body Image Disturbance (Fisher)	1	2	.79-.88	.74		
Weighted flaw (Buck)	1			.86		
Weighted good (Buck)	2			.78		
Net weighted (Buck)	1			.85		
% Raw Good (Buck)	1			.75		
Sexual differentiation (Haworth & Worthington)	1					
Aggression		1	.59			
Self-concept (Bruck & Bodwin)	1					

* Only one figure is listed when only one study was available reporting reliability.

Obr. 9

Komentář

Teorie Machoverové po přečtení jejího díla dle našeho soudu stojí prakticky pouze na sebejistém přesvědčení, že účinnost metody prostě existuje. Přitom chybí jakákoli výzkumná data, na kterých by demonstrovala účinnost. Nedá se brát jako zcela důvěryhodné uvést pouze 7 případových studií, na kterých demonstruje

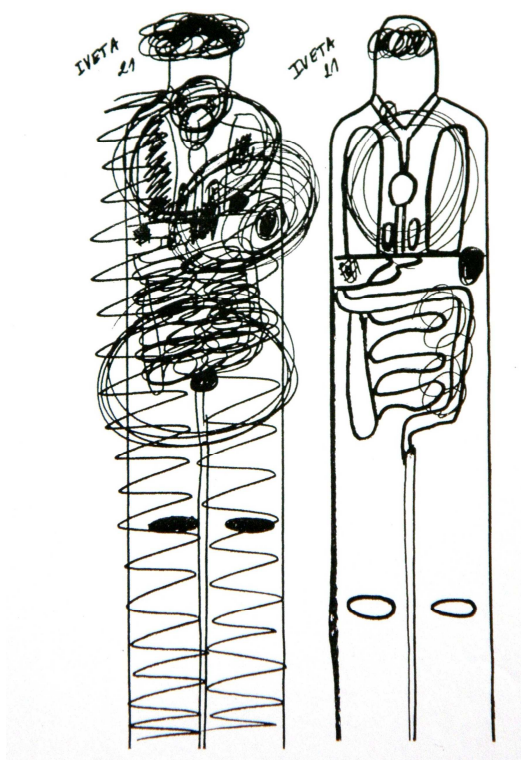
účinnost své metody (Machover, 1949, od str. 109). Navíc tři ze sedmi případů se týkají vězňů, což je poněkud nestandardní vzorek. Několikrát v textu uvádí, že: „v jednom případě sledovaný znak znamenal“ (Machover, 1949, např. str. 44 a 49); konkrétně na str. 44 jde o kresbu, „na které je obličej z boku, s vyjádřeným napětím a ústy jdoucími proti věcem bylo pozorováno u člověka, který měl zážitek s felací“, nebo na str. 49, kde opět „v jednom případě ženy namalované jedno oko znamenalo sadistické fantazie“. To tedy znamená, že z jednotlivého případu činí obecnou zákonitost. Nedá se při tom nezpomenout na idiografický styl práce Sigmunda Freuda, který svá zjištění široce generalizoval. Přitom pokud vezmeme pro komparaci např. data práce Mansour-Musové a Weisse (Mansour-Musová, Weiss, 2006, str. 286) prokazuje se, že z reprezentativního vzorku obecné populace žen v ČR (N= 703) nepraktikovalo nikdy v partnerských sexuálních aktivitách felaci 31% žen. Tzn., že přinejmenším 2/3 obecné ženské populace s tím zkušenost má a diagnostická hodnota tohoto znaku v kresbě postavy se nejeví (přinejmenším v současné době) jako dostatečně rozlišující. Na str. 19. (Machover, 1949) uvádí, že existují problémy s hodnocením kreseb, protože je nutno přihlížet k jednotlivostem případů. Na str. 21 (tamtéž) vyjadřuje pochyby o tom, že by bylo vůbec možno vytvořit nějaký skórovací systém /checklist/ a podle něj hodnotit mechanicky. Na str. 26 (tamtéž) ovšem bez konkrétních dat tvrdí, že výzkum validity a principů kresby postavy je ve stálém výzkumu. Necituje však jediného badatele, který by toto tvrzení podpořil. Podobně i na straně 103 (tamtéž) tvrdí, že principy hodnocení DAP byly validizovány v klinické praxi v tisících kresbách ve studiích srovnávajících výsledky s individuálními případy v průběhu posledních 15 let. „Mnoho detailních osobnostních studií týkajících se „slepých interpretací“ opakovaně validizovaly tuto metodu.“ A opět neuvádí žádnou konkrétní. Neexistence skórování, popis závazných interakcí jednotlivých znaků, případně jakéhokoli experimentálního potvrzení způsobuje veliké pochybnosti o účinnosti této metody, protože uvedená kritéria hodnocení stojí pravděpodobně jen na dojmu autorky. Tento náš postřeh potvrzuje i názor její pokračovatelky E. Koppitzové (Koppitz, 1968, str. 2): „Machoverová nabízí nespočetně hypotéz založených na psychoanalytické teorii, ale nenabízí žádný skórovací systém a nemá kontrolovaná výzkumná data, která by podporovala její zjištění. Studie ukázaly, že hypotézy Machoverové se ukázaly ponejvíce nepřesvědčivé.“ Hárđi (1992, str. 15) vyjadřuje mínění, že psychoanalytické interpretace, které jsou v převaze v rámci textu knihy Machoverové, vzbuzují na

mnohých místech vážné pochybnosti čtenáře. Také zkoumání faciální exprese figury, která má mít dle Machoverové (1949, str. 42) jasný vztah k osobnosti kreslícího, provedli Watson, Laliberte a Sellers (1971, str. 115, 117) s takovým výsledkem, že varují před dalším užíváním DAP a jeho hodnocení faciální exprese pro diagnostiku osobnosti.

Kdybychom chtěli být striktně vědecky kritičtí, pak z hlediska vědeckých důkazů je práce Machoverové napsána na stejné úrovni jako např. práce Maruny (Maruna, 2002, str. 43), který pracuje diagnosticky s vlastní automatickou kresbou (obr. 10.) a na jejím základě vydává dobrozdání následujícího stylu: „Paní Iveta je mladá žena s hlubokými pocity viny, že si nemůže najít partnera podle svých představ. Je hysterická a kolikrát ani neví, co dělá. ...I když je jí 21 let, cítí se na 50. Rozházená štítná žláza na jódu, vápníku a fosforu. Začínající astma, celé zažívání je v zánětlivém procesu. Na slezině snížená imunita, Candida albicans 100%. Záněty na vaječnících, hemoroidy a citlivá kolena. Cévní a žilní systém oslabený přes maminku.“ Práce Machoverové je psaná mnohem kultivovaněji, což však bohužel nezvyšuje její vědeckou důvěryhodnost, protože se opírá pouze o její vlastní dojmy. Největší riziko vidíme v tom, že její práci u nás nebylo možno dlouho získat, a proto došlo k tomu, že její nadšení následovníci vzbudili svými následnými pracemi dojem, že jde o metodu validní a reliabilní, nestrannou a prověřenou.

S nepříliš velikou nadsázkou se dá říci, že kresba postavy má potenciál být dvoustranně projektivní metodou. Do kresby neprojektuje své přání a obavy jen klient, který ji kreslí, ale také diagnostik, který ve více či méně strukturovaném materiálu „něco“ vidí, obdobně jako v tabulích Rorschachova testu, jenže tím, kdo popisuje, co tam vidí, je pro změnu diagnostik. Znamená to také, že diagnostik „vkládá do úst“ klientovi něco, co nikdy nevyřkl, na základě toho, co se odehrálo v diagnostikově nitru. Automatická kresba tím podstatně zjednodušuje situaci, protože nám odpadá jedna strana z oboustranné rovnice, kterou je klient. Diagnostik stejně mnohdy pokládá za důležitější to, co si myslí o smyslu kresby on, než to, co nakreslil diagnostikovaný. Z formálního hlediska by to mohlo vypadat i důkazně čistější, protože u této metody víme, že je to od začátku do konce dílo diagnostikovy invence a dojmu, a nejsme na pochybách, čím přispěl diagnostikovaný a čím diagnostik. Toto není zastávání se pochybných metod, pouze to demonstruje složitou situaci, která při

diagnostice kresby postavy vystává, notabene když neexistují pravidla pro hodnocení.

Obr. 10

Podobnou projekci při kresbě člověka mohou zažít třeba i umělci, kteří určitého člověka kreslí. Např. Graves (2004, str. 155) popisuje následující zážitek: „Přitom můžete dokonce podvědomě zachytit některé hluboko ukryté emoce, což se mi jednou stalo, když jsem na portrétu osoby, která mi seděla modelem, zachytil určitý smutek pramenící z vědomí, že trpí smrtelnou nemocí. (Podobné prozření samozřejmě zpravidla nepodléhá vědomé kontrole kreslíře.)“. I když to v jednom jediném případě z mnoha může být i pravda, ani toto poznání nesplňuje vědecká kritéria, podle kterých bychom se mohli řídit tak, že faciální exprese je nosným diagnostickým prvkem.

4. Figure Drawing Test (FDT)

Autorem tohoto testu je Hans Joachim Baltrusch, který ho poprvé publikoval v roce 1956 v časopise Psychosomatická medicína.

Popis

Námětově vychází FDT z testu DAP, takže se jedná o projektivní test kresby lidské postavy, na který a jiné také Baltrusch (1956, str. 29) odkazuje: „Machoverová vyšla z testu Goodenoughové, který se snažil určit inteligenci dětí pomocí rozboru nakreslené lidské postavy. Autorka po 15letém výzkumu došla k závěru, že tento test má zvláštní význam zejména u dospělých, a to díky svému projektivnímu nadhledu.“ FDT taktéž stojí na psychoanalytických základech, přičemž dle vlastního vyjádření Baltrusche se od hodnocení sestaveného Machoverovou liší jen nepodstatně (Baltrusch, 1956, str. 30).

Administrace

Klient obdrží jeden na polovinu přeložený list čistého papíru velikosti A4 – zde je poměrně výrazný rozdíl mezi administrací Machoverové (Machover, 1949), která využívá celou stranu pro jednu kresbu. Baltrusch (1956, str. 31) uvádí: „I když musí být postava menší, ukazuje stejné znaky jako kresba většího rozměru a bude, zvláště dospělými pacienty, pocíťovaná jako přiměřenější a vzbudí menší odpor.“ Stejně i Altman (2009, ústní sdělení) shledává, že kresba na A4 je větší zátěž pro klienta než 2 kresby na A5. Dále klient obdrží tužku střední tvrdosti (HB, někdy označená číslem 2) a gumu. Altman (2009, ústní sdělení) doporučuje gumu přímo na tužce, protože je nekvalitní a při vyhodnocení je vidět to, co chtěl klient před námi gumováním zatajit. Testovaný má za úkol nakreslit na jednu stranu přehnutého papíru (nejlépe do levé poloviny) lidskou postavu. Jakmile skončí, otočíme papír na čistou stranu a necháme klienta nakreslit osobu opačného pohlaví. Trvání kresby obou postav uvádí Svoboda (1999, str. 188) v rozsahu 5-10 minut. Při kresbě klienta pozorujeme a důležité okamžiky si zaznamenáme pro dotazování. Po ukončení testu požádáme klienta, aby popsal postavy, které nakreslil. Koubek (2007, str. 12) uvádí jako příklad následující dotazy: „Jak starý je tento muž? Jak se ta žena tváří? Jakou má asi povahu?“

Představte si, že by to byli manželé. Kdo by asi poroučel a kdo by poslouchal? Proč by ta žena poroučela a muž by ustupoval?“ Baltrusch (1956, str. 31) uvádí následující okruhy pro asociace probanda k jednotlivým nakresleným figurám: co figury představují, jaký mají věk, povahové rysy, jaké mají povolání. I když je tento test vzhledem k již výše napsanému jasně pro individuální snímání, Baltrusch (1956, str. 31) popisuje další využití metody pro skupinové využití s odkazem na užití ve skupině u Feathera (1953), přestože Machoverová jej dle jeho interpretace používala výhradně jako individuální test. O skupinovém využití testu, které bylo Baltruschem vyzkoušeno s dobrým výsledkem, referuje i na str. 39 (Baltrusch, 1956).

Způsoby vyhodnocení

Baltrusch má 30 hodnotících znaků v kresbě. Pomocí těchto znaků zkoumá následující oblasti (Svoboda, 1999, str. 189):

1. integraci osobnosti, její přizpůsobenost a vztah k světu
2. nivo energie a pudovou strukturu
3. možnosti porušení pudového a afektivního života
4. sexuální postoje
5. manifestaci konfliktových momentů a jejich podstatu
6. dynamické interpretace osobnostních rysů.

Vzhledem k velkému množství znaků, které jsou zde sledovány, budou uvedeny pouze některé, a to přednostně ty, které se shodují s výzkumným cílem této práce.

Velikost figur – dle Baltrusche (Baltrusch, 1956, str. 31) se hodnotí velikost pouze na vlastní postavě, normální velikost kolísá mezi 70-80% daného prostoru. Altman (2009, str.24) potvrzuje zjištění Baltrusche, že: „Normální velikost postavy bývá 70-80% plochy papíru“. Podle Baltrusche (Baltrusch, 1956, str. 31) malá kresba značí: nejistota, snížené sebevědomí, sebevražedné myšlenky, nedostatek sebevědomí. Velká kresba značí: postoj závislosti na druhém pohlaví, což souvisí

s pasivními tendencemi k podvolení. Koubek (2007) znak velikosti ve své oficiální příručce k testu FDT ale vůbec nezmiňuje, stejně jako některé další fenomény (vysvětlení viz odstavec standardizace). Altman (2009, str.24) popis velikosti postavy upřesňuje a uvádí následující vysvětlení: „Veliká postava - pocity velikášství, zvýšené aspirace, špatný odhad, povznesená nálada, stav vzrušenosti. Postava se nevejde na papír - zvýšené až nereálné aspirace. Zmenšená postava - nejistota, nízké sebevědomí, úzkost, útlum, pocity bezmoci, otažitost, depresivní ladění. Výrazně malá postava - významný varovný signál psychické nevyrovnanosti, závažné komplexy méněcennosti, deprese, paranoia (?).“

Pořadí figur – zpravidla bývá nejprve nakreslena identifikační figura (Svoboda, 1999, str. 189). Altman (2009, ústní sdělení) s odkazem na Baltrusche uvádí, že 90% mužů kreslí jako první mužskou postavu, 70% žen kreslí jako první ženskou postavu. Jasná 90% převaha mužské figury, kreslené na 1. místě muži, je v odborné populaci známá a obecně přijímaná. V případě, že proband nakreslí jako první figuru opačného pohlaví, ukazuje to dle Baltrusche (Baltrusch, 1956, str. 32) na labilitu vlastní sexuální role, která může vyústit až v přijetí role opačného pohlaví.

Uspořádání figur – obvykle bývá figura umístěna doprostřed plochy (Svoboda, 1999, str. 189). Posun figury doleva značí introverzi, orientaci na sebe, posunutí doprava svědčí pro extroverzi a zaměření na společnost, zřetelně nahoru posunuté figury ukazují na výrazný optimismus, figury posunuté směrem k dolnímu okraji na životní skepsi a depresi (Baltrusch, 1956, str. 32). Umístění figury hodnotíme na „vlastní“ figuře (tamtéž).

Proporce – měly by být odpovídající realitě mimo nepatrné zvětšení hlavy, disproporce: ruce, paže, nohy jsou přehnané, hlava je větší než 15% (z celkové figury /der Gesamtfigur/ - komparováno s německým originálem a českou samizdatovou verzí), délka nohou u mužů 40% (počítáno od linie boků), u žen více než 60% (Baltrusch, 1956, str.32). Vyčíslení abnormality proporcí je jedním z mála číselných údajů, které v textu Baltrusche nacházíme. Bližší informace o reálných velikostech jednotlivých částí lidského těla jsou obsaženy v kapitole ergonomie.

Forma hlavy – hodnocení dle Baltrusche (Baltrusch, 1956, str.33): Velká hlava – jestliže proporce hlav jsou 1/7 celé figury. Velká hlava ukazuje na silnou převahu racionální kontroly „Já“, také je možná enormní adaptace na okolní svět se současným potlačením pudových a emočních impulzů. Dále rozlišuje u hlavy zvláštní

nebo kulatou formu hlavy, což odpovídá citové nezralosti, viděno u neurotiků, psychotiků apod. Sklopená hlava značí depresivní náladu, naopak hlava s vystrčenou bradou má svědčit pro agresivitu a překompenzované tendence.

Krk - dle Baltrusche (Baltrusch, 1956, str.35) symbolizuje kontrolu pudového a citového života, krk, který má více než 10% celkové figury, znamená zvýšení racionální kontroly „Já“ v oblasti pudů a citů. Naopak krátký nebo nenakreslený krk značí nižší ovládání pudů v krajním případě s nebezpečím prudkého odtlumení.

Paže – (tamtéž) krátké paže značí nedostatečný kontakt s okolním světem, případně nedostatek ambicí. Normální délka paží podle Baltrusche (Baltrusch, 1956, str. 36) odpovídá 2/5 délky figury, krátké paže jsou konstatovány, pokud mají méně než 1/3 postavy.

Veškeré hodnocení jednotlivých znaků i jejich interakcí je vyhodnocováno pouze kvalitativním způsobem. Baltrusch (1956, str. 32) sice uvádí bodování celkové zručnosti kresby postavy na pětibodové škále, ale dále s tím není pracováno (alespoň to z textu nevyplývá). Také verze testu FDT (Koubek, 2007) nedisponuje hodnotícími kritérii, obsahuje pouze záznamový list SAFDT (snímací arch FDT), který plní pouze funkci anamnestického dotazníku, dále stručně připomíná to, co by měl diagnostik sledovat, v další části obsahuje předtištěná místa na diagnostikovy poznámky.

Standardizace

Jak už bylo poznamenáno v úvodu, testy kresby postavy se do Československa a později i do ČR dostávaly neoficiálními cestami za pomoci svépomocných překladů, stejně tak i informace ze zahraničí o standardech těchto metod byly nedostatkovým zbožím. FDT není v našich podmínkách formálně standardizován, svou roli v tom zřejmě sehrává to, že metoda při čistě psychoanalytickém postupu se vzpírá nomotetickým metodám vědecké práce. Svoboda (1999, str. 190) však k FDT uvádí bez bližších informací, že standardizační studie o DAP jsou známy, např. stabilita (test – retest), dále zkoumání umístění a velikost figur, korelace celkové interpretace testu vykazala shodu v 72% případů s TAT. Validizační studie opravdu existují, ale týkají se dle dostupných informací právě DAP (viz kapitola o DAP), které

je odlišné minimálně dvojnásobnou velikostí použitého papíru pro kresbu postavy s dopady dosud neznámými a vědecky takřka nezkoumanými. Kusé údaje o změnách při změně velikosti papíru získáváme u Klivara a Polcara (Klivar, Polcar, 1985, str. 18), kde při výzkumu rozvíjení kreslířských dovedností zjistili, že se zvětšující velikostí papíru se zhoršila kvalita vedení čáry. Baltrusch (1956) navíc uvádí číselné vyjádření některých znaků, které u Machoverové (1949) nenacházíme. Altman (2009, ústní sdělení) však vidí jako nesmyslné pracovat na kresbě postavy vědecky naslepo. Kresba postavy podle něj nejde pojímat tak, že určitý znak odráží v realitě konkrétní psychický korelát. Stejně tak i samotný Baltrusch (1956, str. 40) konstatuje: „Zatím se nedá říci, nakolik odpovídají jednotlivé nemoci speciálním syndromům v FDT“. To příliš nenahrává možnostem zhodnotit jakýmkoli jednotným a sofistikovaným systémem, jako je tomu např. u ROR, patřičné znaky v kresbě a vytvořit skutečně opakovatelný a nezávislý systém hodnocení. Naopak Koubek (2007, str. 52) plně věří, že: „Test FDT jako psychodiagnostická technika, která usiluje při hodnocení projektivních projevů o maximální validitu i reliabilitu, zaujímá v tomto arsenálu (klinických metod) významné místo.“ Bohužel se nemůžeme spokojit s pouhým odkazem na jeho vlastní zkušenost, že vývody diagnostika často odpovídají diagnóze psychiatra.

Komentář

U nás existuje v současnosti oficiální verze FDT Koubkova (Koubek, 2007), nicméně tento název testu je poněkud zavádějící. Nazývá jej FDT podle u nás nejznámější formy testu lidské postavy, ale hodnotící kritéria jsou podle Ogdona (Ogdon, 1967), tedy platformy DAP. Přidanou hodnotou Koubkovy verze je přidání jeho typologie na základní 3 typy: hysterický, organický, schizofrenní. Obecně je možno všem verzím FDT vytknout vágní popis jednotlivých znaků, jako je: příliš malý, velký, dostatečný, nedostatečný, přiměřený, symetrický, spíše vlevo apod. bez konkrétních nebo alespoň přibližných dat, co je už možno považovat za dostatečně velké nebo malé. Je tak ponechán příliš velký prostor jednotlivým diagnostikům a jejich pocitům ohledně posuzování daných znaků. Časopisecké vydání Baltruschovy verze FDT je shrnuto na pouhých 11 stranách, s pouze 4 kazuistikami, které se nedostaly do žádné samizdatové české verze, dokonce tyto kazuistiky nefigurují ani v Machačově překladu FDT Baltrusche (Baltrusch, 1956), existují pouze v německém

originálu. Týkají se ve dvou případech popisů psychoneurózy, jednoho psychosomatického případu a jedné psychózy. Koubek (2007) uvádí ve svém manuálu k testu 8 kazuistik pro pochopení práce s FDT. Psychologové na začátku své kariérní dráhy jsou tak i přes koupi testu odkázáni na své vlastní dojmy a průběžně získávané zkušenosti, případně na ne zcela přesné informace o FDT/DAP apod. z převzatých pramenů. Hodnocení Koubkovy monografie trefně popisuje Goldman a Soukupová (2010): „Nevyhověla by ani nárokům na odbytou bakalářskou práci – chybí v ní jakékoli statistické zpracování, ale zato překypuje odkazy na autorovu dlouholetou zkušenost s FDT.“

Z našeho pohledu je navíc naprosto zbytečný záznamový arch, který se v zásadě hodnocení kresby postavy dotýká jen letmo a plní funkci jakéhosi anamnestického dotazníku. Proto jedinou schůdnou možností, jak zjistit podrobnější praktické údaje, jsou kurzy u dr. Altmana, kde je probráno velké množství kazuistik, systém vyhodnocování, nejčastější chyby a diagnostické možnosti kresby postavy. Pro účastníky kurzu je dostupný psaný manuál, navíc účastník obdrží i poučení o tom, co od testu nikdy nemůže čekat a požadovat, a nádavkem také informaci, že zhruba 50% všech získaných kreseb nám diagnosticky nic neřekne. Tento čestný způsob informování, nevzbuzování přílišných nadějí a nimbu všemocnosti kresby postavy ji staví mezi někdy užitečnou „udělátkou“ psychologického instrumentária, protože pokud víme, že je užitečné jen někdy, zůstane nám naše diagnostická pokora a také nemusíme trvat na obvyklé standardizaci.

5. Goodenough-Harris Drawing Test

Autorem testu je Harris, který dodal nové normy výkonovému testu dle Goodenoughové (Goodenough, 1926) a také dodal požadavek na kresbu vlastní postavy, která měla být projektivní částí tohoto výkonového testu. Vágnerová (Svoboda (Ed.), Krejčířová & Vágnerová, 2009, str. 274) uvádí komentář Anastasi a Urbina (1997), dle něhož projektivní část v této variantě testu nesplnila diagnostické očekávání. Proto se jím nebudeme více zabývat.

6. Kresba rodiny

U nás je s tímto způsobem kresby spojeno zejména jméno prof. Matějčka. Kresba rodiny má za úkol zjistit vzájemné vztahy v rodině z pohledu dítěte. Počátek Matějčkových prací nacházíme už v 60. letech 20. století (Svoboda (Ed.), Krejčířová & Vágnerová, 2009, str. 300).

Popis

Smyslem testu je pochopit, jakým způsobem dítě vnímá rodinu, v níž žije, jak hodnotí jednotlivé členy rodiny, jaké má vůči nim postoje a jak to prožívá (Motta, Little & Tobin, 1993, str. 302). Jde o zcela subjektivní pohled dítěte na danou situaci. V kresbě by se měla projevit jak skutečná situace, tak i přání dítěte.

Administrace

Dítě kreslí na papír velikosti A4 tužkou (Svoboda (Ed.), Krejčířová & Vágnerová, 2009, str. 302). Nabídnout lze i běžné školní pastelky (Novák, 2004, str. 9). Instrukce zní: „Nakresli obrázek celé vaší rodiny.“ Případně pro starší děti formulovaná instrukce: „Nakresli obrázek, který by vyjadřoval život celé vaší rodiny.“ (Matějček, Strohbachová, 1984 in Svoboda (Ed.), Krejčířová & Vágnerová, 2009, str. 302). Novák uvádí i jiné instrukce: „Nakresli obrázek své rodiny!“ „Nakresli rodinu!“ (Novák, 2004, str. 9). Čas administrace je obvykle 5 – 10 minut, při kresbě dítě sledujeme a následuje rozhovor o nakreslené kresbě (Matějček, Strohbachová, 1984 in Svoboda (Ed.), Krejčířová & Vágnerová, 2009, str. 302). Z praxe uvádí Novák (2004, str. 9) spíše 10 – 15 minut pro kreslení, aby nevznikl pouze jakýsi náčrt kresby.

Způsoby vyhodnocení

Hodnotí se způsob, jakým je kresba rodiny zpracována, zda jednotlivé členy rodiny něco spojuje, ať už je to pracovní činnost, nebo zábava. Objevit se mohou kresby vyjadřující typickou aktivitu daného jedince (Svoboda (Ed.), Krejčířová & Vágnerová, 2009, str. 303). Kresba rodiny by měla vykazovat soulad, neměla by být odbytá, strojená, příliš statická. Kresba rodiny je hodnotitelná i z hlediska způsobu

zpracování jednotlivých postav, to znamená zhodnocení velikosti, proporcí, zpracování detailů, vyjádření aktivity apod. Svoboda (Ed.), Krejčířová & Vágnerová (2009, str. 303) uvádí následující informace:

Velikost postavy – vyjadřuje symbolicky míru významu nakreslené osoby pro dítě, velká postava je pro dítě, které ji nakreslilo, subjektivně významná. Může to odrážet jak realitu, tak i přání, aby takový význam pro něj měla. Ne vždy je velikost postavy určující, někdy hrají roli i senzomotorické schopnosti dítěte nakreslit postavu tak, jak samo zamýšlelo.

Způsob zobrazení – hledáme společné znaky na jiných postavách a postavě dítěte, pokud se dítě někomu podobá, nebo má podobné doplňky apod. Tak se dá čekat, že se s touto postavou dítě také identifikuje. Mazání, škrtní, překreslování je znakem tenze.

Proporce a zpracování postavy – chybění určitých částí osoby může znamenat symbolickou snahu dítěte vyrovnat se s problematickými okolnostmi, osoba nakreslená z profilu či zezadu může vyjadřovat přání, aby tato osoba odešla, nebo se daná osoba v rodině projevuje málo aktivně.

Pořadí – může vyjadřovat averzi i preferenci k určitým osobám, vliv hraje i blízkost nakresleného člena rodiny k postavě kreslícího dítěte.

Vynechání – některý člen rodiny může být při kresbě rodiny opomenut a není nakreslen, přestože dítě jeho nepřítomnost může racionalizovat, tak se předpokládá, že ho chce vytěsnit ze svého života stejně, jako to udělalo v kresbě, kterou má pod svou kontrolou. V případě, že je nakreslena pouze místnost, případně pouze vybavení bytu a žádný člověk, tak se usuzuje, že se jedná o rodinu z nějakého důvodu dysfunkční. Dle Nováka (Novák, 2004, str.7) přinejmenším 90% kreseb rodiny obsahuje jednu nebo více kreseb lidské postavy.

Novák (2004, str. 11) navíc uvádí další diagnostická vodítka, jako je:

Umístění kresby – **vpravo** umístěná rodina bývá laděna extrovertně, **vlevo** umístěná introvertně. Vysoko umístěná rodina na kresbě padá do sféry optimismu, naopak dole umístěná pesimismu.

S velkou dávkou opatrnosti je nutno dle Nováka (Novák, 2004, str. 13) hodnotit dle jednotlivých znaků na lidských tělech, jako je:

- Hlava – nakreslená velká značí sebevědomí, také kontrola situace v rodině
- Vlasy – „Údajně symbolizují vitalitu a erotické vlivy – to za předpokladu poměrně bujných nebo alespoň přiměřeně naznačených kadeří.“ (tamtéž).
- Oči – otevřené směřují k extraverci, zavřené k introverzi
- Nos – sebejistota, chybění nosu uzavřenost
- Uši – nápadně zdůrazněné značí citlivost na kritiku, uvažuje se i o vztahovačnosti
- Ruce – sociální kontakt
- Nohy – sebejistota a postavení

Posuzování výsledku kresby postavy není podle klasického přístupu kvantifikováno. Ovšem pro výzkum porovnání Projektivního testu tří stromů přináší Reiterová (2001, str. 124) nový a pro kvantitativní vyhodnocení elegantní přístup. Sledované znaky kvantifikuje nejen v rámci testu tří stromů, ale také právě v případě kresby rodiny a každému sledovanému znaku dodává jeho variantní možnosti s přiřazením nominálního číselného znaku, díky němuž se dají jednotlivá data kvantifikovat a vzájemně statisticky porovnat. Samozřejmě i zde platí subjektivní pohled posuzovatele, nicméně je dána struktura a možnost vědeckého způsobu hodnocení, např.:

VOK – Vlastní osoba na kresbě

- přítomnost probanda na kresbě uprostřed 1
- proband nakreslen na kraji.....2
- proband osamocen, vzdálen od ostatních.....3
- nepřítomnost probanda na kresbě.....4

Hodnoceno je takto celkem 7 okruhů s celkem 47 možnostmi odpovědí. To se zdá být velice dobře zpracovatelné, stejně jako vyhodnotitelné. Podobný způsob by slušel i kresbám postavy ve všech variacích.

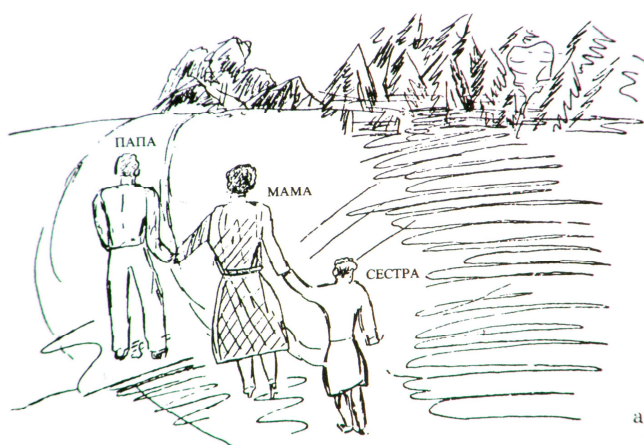
Standardizace

Vágnerová (in Svoboda (Ed.), Krejčířová & Vágnerová, 2009, str. 306) uvádí, že: „Test rodiny není standardizován. Jeho standardizace by byla přínosná především pro zjištění obvyklých znaků kresby rodiny, typických pro danou populaci, resp. jednotlivé věkové kategorie.“ Na to navazuje Novák (2004, str. 4): „Objektivní je test tehdy, jsou-li jeho výsledky nezávislé na osobě, která jej předkládá a vyhodnocuje. To tato kresba rozhodně není. ...Další kritérium – reliabilita je spolehlivost, se kterou test měří to, co měří. Mj. se zajišťuje stabilitou výsledků v čase. Korelace dosažených výsledků v opakované administraci testu nemá s odstupem času klesnout pod 0,8. To Naše rodina nezajišťuje. Zbývá tedy validita – údaj, zda test měří to, co měřit má. Jde o korelaci mezi výsledkem testu a vnějším kritériem. Naši přední znalci kresebných metod užívaných při práci s dětmi L. Švancarová a J. Švancara v Diagnostice psychického vývoje (Avicenum Praha, 1971) uvádějí: „Existuje dost příkladů, kdy má kresba přispět k prokázání záměrů, které z ní lze sice vydedukovat, ale chybí bezpečná evidence o správnosti takových interpretací.“ U některých, a to i zahraničních autorů ovšem neustále převládá nadšeně nekritický a mnohdy nevědecky nadnesený přístup k výsledkům kresby rodiny. Např. Chermet-Carroy (2006 in Szymczyk in Barczyk & Barczyk, 2010): „Obrázek promlouvá, odpovídá a objasňuje všechno to, čeho dítě není schopno vyjádřit slovy.“ Nebo Lusina (2000 in Szymczyk in Barczyk & Barczyk, 2010): „Dítě v obrázcích ukazuje celý svět představivosti, emocí a přání.“

Komentář

Kresba rodiny je považována za metodu, která je pomocná a nápomocná především pro mapování vztahů v jednotlivé rodině, ale samotná kresba rodiny by neměla být brána jako dostatečný materiál pro diagnostické rozhodnutí. Je doporučeno využívat všechny dostupné materiály k jednotlivému případu, jako je anamnéza, cíleně zaměřené dotazníky, testy, nezastupitelný je rozhovor

s posuzovaným dítětem, a to jak nad kresbou, tak i jinak. Samotná kresba rodiny se tak stává nezávazným a hravým prostředkem, který může, a také nemusí odrážet situaci v rodině. Jde výhradně o to, zda některá kresba vzbudí v diagnostikovi podezření, či nikoli, a to je výrazně subjektivní. U některých kreseb se to zdá být patrné již z celého dojmu kresby, viz obr. 11 a 12 (Конечный, Боухал, 1974, str. 41). To však nutně neznačí, že to odráží skutečnost. Problémem je i to, že neexistuje závazný manuál pro vyhodnocování a instrukce jsou nejednotné (Novák, 2004, str. 4).

Obr. 11

Obr. 12

7. Human Figure Drawing (HFD)

Tento test vyvinula E.M. Koppitzová v 60. letech 20. století na základě testu DAP Machoverové. Koncepce HFD je však mnohem více propracovaná po stránce výzkumné a aplikační, od původních, velice odvážných diagnostických vodítek přešla k statistickému vyjádření nenormality a následné aplikaci těchto poznatků v praxi.

Popis

Metoda využívá projektivního potenciálu kresby postavy u dětské populace. Je však směřován k prokázání přítomnosti emocionálních potíží, nikoli k přesné diagnóze. Test má skórovací manuál. Může být použit jednotlivě, nebo skupinově. Má normy pro chlapce i dívky ve věku 5 – 12 let.

Administrace

Dítěti je předložen čistý bílý papír velikosti 8 ½“ x 11“ (21,59 cm x 27,94 cm), tužka č. 2 s gumou. (Nutno však upozornit na to, že na straně 211 monografie Koppitzové (Koppitz, 1968, str.211) je však zmíněno i zařazení dvou kreseb, které byly získány z listů velikosti 8 ½“ x 22“ (21,59 cm x 55,88 cm !). Jedna z nich byla vytvořena dítětem s potížemi týkajícími se malého vzrůstu, a to tak, že dítě spojilo dva listy dohromady.)

Instrukce zní: „Byl bych rád, kdybyste na tento kus papíru nakreslil/a celou postavu. Měla by to být osoba, kterou chcete nakreslit. Je třeba nakreslit celou osobu, ne pouze náčrt nebo figurku z kresleného filmu.“ (Koppitz, 1968, str. 6). Neexistují limity pro délku kresby, ale nejvíce dětí nakreslí figuru do 10 minut, u některých dětí kresba trvá 1 či 2 minuty, jiné kreslí i 30 minut. Při skupinovém využití kresby je třeba zabránit opisování sousedovy figury. Autorka se domnívá, že je lépe využít instrukce „nakresli člověka“ než „nakresli sebeportrét“. Díky tomu u adolescentů nedochází k tak četnému odmítání jako u situace, kdy by měli kreslit sami sebe vědomě (Koppitz, 1968, str.5).

Způsoby vyhodnocení: Na základě experimentálních dat se ukázalo, že děti v různých věkových obdobích kreslí jiné části těla. Proto Koppitzová vypracovala normy, co je pro danou věkovou skupinu a také pohlaví normální a co je výjimečné.

Proto mezi emoční/emocionální indikátory patří pouze aktivity, které se vyskytují zřídka, aby měly dostatečnou rozlišovací a diagnostickou schopnost. Jako důležité jsou proto hodnoceny pouze ty projevy, které se vyskytují v méně než 16% případů (Koppitz, 1968, str. 35), na str. 36 (tamtéž) uvádí jako kritérium 15% případů.

Celkem navrhla autorka 38 potenciálních emočních indikátorů, z nichž uvádím některé:

Velikost – malá figura je taková, která je menší než 2“ (5,08 cm), a velká figura je taková, která má více než 9“ (tj. 22,86 cm) – je však nutno upozornit na fakt, že papír, na který se kreslí, není přesně velikosti A4, a nelze to proto brát automaticky jako normu a „hotové číslo“ v našich podmínkách. Navíc se ve výzkumu Koppitzové ukazuje, že původní hypotéza Machoverové o tom, že velké kresby souvisí u dospělých pacientů s narcisismem, touhou po grandiozitě, které přikrývají pocity nedostačivosti, není zcela platná. U dětí je velká kresba méně patologická než u dospělých (Koppitz, 1968, str. 60).

Odchylka od vertikály – stanovuje odchylku 15°, která je pro hodnocení významná.

Stínování - rukou, těla, obličeje nebo jeho částí, průhlednost, malá hlava (méně než 1/10 celé figury), velká hlava (velká jako tělo nebo větší), šilhající oči, zuby, krátké ruce (nedosahující pasu), dlouhé ruce (ruce pod úroveň kolen), ruce v kapsách, genitálie, groteskní figury, tři nebo více spontánně nakreslených figur, slunce nebo měsíc, mraky, déšť, vynechání všech důležitých částí těla.

Z těchto 38 možných emočních indikátorů stanovila 32, které jsou významné pro děti s emocionálními problémy a symptomy v chování na základě četnosti výskytu. Mezi vynechanými indikátory je například i velká hlava, sluníčko, přerušované linie anebo třeba prázdné oči. Nakonec po srovnání se skupinou zdravých dětí a dětí s klinickým nálezem zůstalo pro hodnocení 30 indikátorů. Po statistické analýze se ukázalo 12 emočních indikátorů jako statisticky významněji častějších u pacientů než u zdravé populace - viz obr. 13.

Oproti Machoverové (Machover, 1949) se k identifikaci s pohlavím nakreslené figury staví Koppitzová velice zdrženlivě (Koppitz, 1968, str. 76): „Zatímco mnoho dětí kreslí figury svého vlastního pohlaví, nemalý počet dospívajících toto nenásleduje a ne nezbytně to ukazuje na zmatení v sexuální identifikaci. Nedá se předpokládat, že všichni chlapci, kteří kreslí ženu nebo dívku jako první, jsou homosexuální nebo mají feminní identifikaci, i když to může být v několika případech pravda.“

Table 13. Emotional Indicators on HFDs of Clinic Patients (Group A) and Well Adjusted Pupils (Group B)

Emotional Indicators	Group A	Group B	χ^2	P
Poor integration	9	0	7.06	.01
Shading of face	3	0		
Shading of body, limbs	10	1	6.63	.01
Shading of hands, neck	5	0	3.36	.10
Asymmetry of limbs	5	0	3.31	.10
Slanting figure	11	0	9.80	.01
Tiny figure	10	0	8.67	.01
Big figure	7	0	5.55	.02
Transparencies	8	2	2.68	.10
Tiny head	3	0		
Crossed eyes	0	0		
Teeth	5	3		
Short arms	11	3	3.85	.05
Long arms	6	1		
Arms clinging to body	4	2		
Big hands	5	0	3.31	.10
Hands cut off	11	3	3.85	.05
Legs together	3	2		
Genitals	2	0		
Monster, grotesque	3	1		
Three figures	4	0		
Sun*	5	7		
Clouds	6	1		
Figure cut off by paper*	3	3		
No eyes	2	0		
No nose	6	2		
No mouth	4	0		
No body	4	0		
No arms	4	0		
No legs	0	0		
No feet	7	2		
No neck	7	0	5.66	.02

* Item was not clinically valid and was therefore omitted from list of Emotional Indicators.

Obr. 13

Klinická interpretace kresby postavy dětí se řídí třemi principy (Koppitz, 1968, str. 75):

1. Jak dítě kreslí figuru (jak se u kresby chová)
2. Koho dítě kreslí (ukazuje se, kdo má pro dítě největší důležitost)
3. Co kresbou chce dítě říci (zda vyjadřuje své konflikty, přání či realitu)

Standardizace

Autorka HFD pracovala na získaných datech psychometricky, a to na souboru 1856 dětí ve věku 5 – 12 let (Koppitz, 1968, str. 10). Sama autorka ověřovala reliabilitu skórovacího systému tím, že náhodně vybrané děti s problémy a bez nich hodnotili nezávislí hodnotitelé. V 10 případech byla naprostá shoda při vyhodnocení oběma hodnotiteli, ve zbývajících 15 případech se odlišovali pouze v jednom nebo dvou bodech (Koppitz, 1968, str. 10). Dále provedla výzkum na 114 psychiatrických pacientech (Koppitz, 1968, str. 43), kde testovala rozlišovací schopnost testu podle symptomů: agresivita, stydlivost (deprese), neurotismus, psychosomatické obtíže. Ukázalo se, že pokud srovnala děti s agresivitou a stydlivostí, objevilo se jen velice málo vzájemně rozdílných emočních indikátorů. Nedá se tak s jistotou nikdy říci, že dítě jen na základě testu má konkrétní potíže. Ze srovnání jednotlivostí vyplývá, že statisticky významně kreslí plaché děti malé figury, ale děti agresivní se takto velkými postavami neprojeví. Zuby kreslí např. děti agresivní stat. významně více než děti stydlivé ap. Podobně srovnávala mezi sebou i ostatní skupiny a nenalezla příliš velkých vzájemných specifických rozdílů. Rozdíly mezi zjištěními jiných autorů, kteří našli více specifických faktorů nebo znaků hovořících ve prospěch psychoanalytických přístupů, se dají vysvětlit tím, že Machoverová nebo Hammer dělali své výzkumy výhradně na populaci psychiatrických pacientů, takže zahrnuli do klinických znaků i znaky, které se vyskytují běžně i u normální populace (Koppitz, 1968, str.79): „Konec konců jisté množství tenze, úzkosti a konfliktu je normální pro všechny děti a nemůže být považováno za patologické, když se některé z nich objeví v HDF.“

Komentář

Ukazuje se, že tato metoda měří, nicméně přes poměrně dobrou metodologii a statistiku neumí rozlišovat zcela přesně mezi diagnózami, ale velice dobře indikuje

obecné potíže, na které je třeba se dále zaměřit. Sama autorka je velice opatrná a konstatuje (Koppitz, 1968, str. 46): „Určitý stupeň agresivity je normální a často požadovaný v naší kompetitivní společnosti, takže není překvapením, že některé z dobře adjustovaných a otevřených dětí také kreslí figury se zuby a dlouhýma rukama.“ Metoda poukazuje jen na to, že by mohly existovat emoční problémy nebo problémy behaviorální. Co je třeba výrazně ocenit, je uvedení 112 kreseb v přílohách, na kterých jsou demonstrovány jednotlivé znaky a jejich začlenění v celkové diagnostice. Dále existuje skórovací manuál, který obsahuje tabulky s popisem očekávatelných a neočekávatelných znaků, které se v kresbě postavy vyskytují, a to podle věkových norem. Navíc tam můžeme najít tabulku s výkonovými normami pro posouzení intelektu na základě HFD. Existuje psychometrické zpracování dat v celé práci i s pokusy o validizaci a zjištění reliability na bázi statistických metod. Práce Koppitzové je u nás velice málo známá, existuje na ni pouze pár odkazů. Metoda by si zasloužila kvalitní překlad a nové normy, protože metoda stojí na solidních základech a nikoli pouze na přesvědčení autorky o platnosti jí předpokládaných souvislostí.

8. Dynamický test kresby lidské postavy

Autorem konceptu dynamického testu kresby lidské postavy je maďarský psychiatr István Hárđi, jenž svou více než 35letou práci s kresbou postavy v psychiatrické léčebně zúročil sepsáním knihy o dynamickém testu kresby postavy, která vyšla v Maďarsku v roce 1983. Novinkou v pojetí kresby postavy je časosběrný systém kreseb daného pacienta.

Popis

Test je koncepčně založen na kresbě postavy, ale sbírají se kresby v průběhu celého kontaktu s klientem a jednotlivé kresby se doplňují o aktuální zdravotní data. Kresby slouží jako jakýsi průvodce vývojem psychické nemoci. Je grafickým indikátorem okamžitého psychického stavu pacienta. Na informace z proměn v kresbě pacienta navazuje i terapie. Účinky terapie jsou v kresbě postavy často zřejmější než jiné indikátory. Jedná se zejména o terapii neuroleptiky a elektrokonvulzivní terapii (ECT).

Administrace

Pacient je o kresbu požádán až po rozhovoru, během něhož je zároveň i vyšetřován. Kresbu provádí kuličkovým perem, je vyzván: „Nakreslete lidskou postavu /člověka!“ (Hárđi, 1992, str. 20). V případě, že se testovaný ptá, jak má kreslit, jestli celou postavu, nebo hlavu apod., je instruován, aby kreslil, jak chce. Tato volnější instrukce poskytuje více prostoru pro svobodný projev klientů. Tím, že jim není řečeno, že musí nakreslit celou postavu, tak mohou být zjištěny psychické zvláštnosti, jinak nezjistitelné. Z praxe mohu toto potvrdit, protože v personální praxi, kde jsme využívali mj. i kresbu postavy, se u některých profesí zcela pravidelně objevovaly části postavy – busty. Testovaný kreslí na bílý papír velikosti A5 (tj. 21 x 15cm) (Hárđi, 1992, str. 20) (nutno je však poznamenat, že standardní velikost A5 činí 210x148 mm). Na druhou stranu listu si zaznamenáme podrobnosti vzniku kresby (datum, jméno pacienta apod.). Kresby doporučuje Hárđi sbírat podle stavu pacienta, rozhodně není vhodné zatěžovat pacienta v těžkém stavu denně. Po kresbě se snažíme zjistit asociace na nakreslenou postavu.

Způsoby vyhodnocení

Diskutabilní je dle Hárdiho (Hárdi, 1992, str. 15) teorie Machoverové, že části nakresleného těla mají charakterologickou hodnotu – např. nos že je symbolem penisu apod. Také zpracování anamnestických údajů považuje za příliš mechanické. Sám dává přednost srovnávání jednotlivých kreseb jednoho pacienta, snaží se lokalizovat čas, který mezi nimi uplynul, a návaznost na objektivní situace, které se v tomto období staly. Hledat je možno i to, do jaké doby zůstala kresba bez výrazných změn, tudíž kde se objevil zlomový bod v životě klienta, a to pak při dalších relapsech terapeuticky využít. Hodnotit lze také podle následujících kategorií:

1. Formální

- Kvalita čáry – slabá je typická pro nemoc, při vyléčení je jistější.
- Doplnění chybějících částí těla – v návaznosti s úzdavou.
- Obohacení nebo ochuzení kresby – lze sledovat proces oploštění u floridní schizofrenie, stejně jako úpadek kresby po prodělané ECT, při uzdravování (s výjimkou ECT – viz níže) jsou dopracovávány kresby více.
- Umístění postavy – (nejčastěji ve středu listu).
- Velikost postavy – ke zvětšení postavy dochází u lidí v povznesené náladě, naopak u úzkosti, případně útlumu dochází ke kresbě malé postavy. U paranoidních jedinců dochází ke zmenšování kresby také.
- Přiblížení dimenze – ploché znázornění kresby hovoří pro regresí.
- Estetičnost formy – u pacientů, u kterých jde proces uzdravování dobrým směrem, kresby vykazují hezčí formu a naopak. U ECT však naopak dochází ke zhoršení kresby, což považuje Hárdi za „léčivou regresí“ (Hárdi, 1992, str. 32).
- Šablonovitost x proměnlivost – u rigidnějších pacientů nacházíme šablonovitost více.

2. Obsahové hledisko

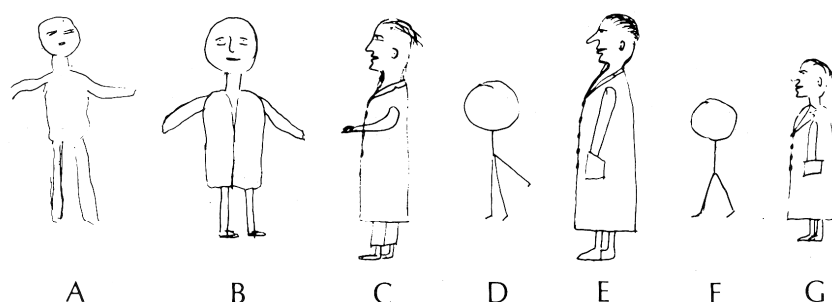
- Pohlaví postavy – dle Money (in Hárđi, 1992, str. 37) kreslí zdraví muži mužskou postavu jako první v 88,1 – 90%, ženy kreslí jako první ženskou postavu v 65,3 – 68%. S tímto tvrzením se ztotožňuje i Hárđi (bez prezentace vlastních dat). V teoretickém zdůvodnění smyslu zvoleného pohlaví figury považuje za možné, že nejde o čistě tělesné schéma, ale o ideál, obávaného protivníka, nebo kresbu někoho milého (ženy často kreslí vlastní děti) (Hárđi, 1992, str. 55).
- Věk postavy – postavy bývají kreslené častěji ve věku, který odpovídá věku kreslícího.
- Výraz tváře – veselý = dobrá nálada, smutný = depresivní nálada, někdy však výraz tváře na kresbě postavy je „kompenzující výraz tváře“ (Hárđi, 1992, str. 33), což znamená pravý opak, než odpovídá realitě.
- Patologické obsahy – čmáranice, sledující oči, nesmyslné nápisy.
- Základní poloha postavy – stojící, sedící, zepředu, z boku a jiné pózy (publikace obsahuje nakreslený seznam možností).
- Scénické zobrazení – kromě samotné postavy mohou být nakresleny i jiné věci, jako je třeba les, přírodní scenérie apod.

3. Projev osobnostní úrovně v kresbě

- Diferenciace kresby – např. při úspěšné léčbě psychózy. Dále autor sleduje jakési vývojové stadium kresby, jako by se hodnotila kresba dítěte podle příslušného věku. Popisuje kresbu čmáranic, hlavonožce, což znamená regresi, úpadek kognitivních funkcí, organické postižení mozku. Existuje také tzv. „hůlková postava“, kterou diagnostikuje jako únik pacienta z nepříjemné situace, naopak realistická úroveň kresby hovoří pro normální osobnost.

4. Hledisko časové následnosti

Pomocí tohoto hlediska srovnáváme proměnlivý stav pacienta v návaznosti na to, jak zrovna kreslí. Typický průběh nemoci i s komentářem viz obr. 14 (Hárdi, 1992, str. 48).

Obr. č. 9. 43-ročná pacientka začala počúvať pred tromi týždňami rôzne hlasy: šepkali jej, že jej manžel je špión, začala sa báť, že ju budú vypočúvať a že ju sledujú. Zmenila sa, plače. Začala sa tiež báť, že má rakovinu. Následkom liečby Seduxen Frenolom sa jej stav zlepšil a pôvodne otvorená, prázdna figúra s okyptenými končatinami a so zvláštnym výrazom tváre /A/ sa zmenila na bezprostrednejšiu, členitejšiu, ale ešte stále detskú a dosť neúplnú postavu /B/. Po ďalšej medikamentózne liečbe sa stav pacientky natoľko zlepšil, že mohla opäť nastúpiť do práce. V tomto stave nakreslila už zrelšiu, plastickejšiu mužskú postavu /C/ s usmievavou tvárou. Dobrý stav pacientky sa udržal 2 roky, potom však znovu začala byť nekľudná, hlásala, že „škriatok jej radí, čo má robiť ...“. Stála pri stene, neznášala, keď sa jej niekto dotkol, chcela byť v tme. Keďže lieky sama odmietala užívať, opäť bola hospitalizovaná. Závažnosť jej stavu odzrkadľuje aj schematická figúra s veľkým prázdny kruhom ako hlavou /D/. Po prepustení kreslí opäť plastickú, detailovanú postavu dospelého muža /E/. Po roku pomernej kompenzácie dochádza k ďalšej recidíve: „nesmie hovoriť“. Stáva sa mutistickou a súčasne nakreslí v porovnaní s predchádzajúcimi ešte neurčitejšiu, schematickejšiu a deficitnejšiu postavu /F/. Opäť je hospitalizovaná a po ukončení liečby kreslí už známu postavu dospelého muža /G/.

Obr. 14

K podobným časosběrným výsledkům došla ve své bakalářské práci i Fričová (Fričová, 2009), která sledovala reálnou zdravotní anamnézu s kresbou vlastní postavy u dětí s DMO. Některé aktuální zdravotní potíže dětí (průběh DMO je poměrně proměnlivý) byly v kresbě zachyceny s neuvěřitelnou přesností.

Další návod pro vyhodnocení kresby postavy spočívá ve výčtu typických znaků kresby podle diagnózy. Uvedeny jsou indikátory pro alkoholismus, mánie, depresivitu, schizofrenii.

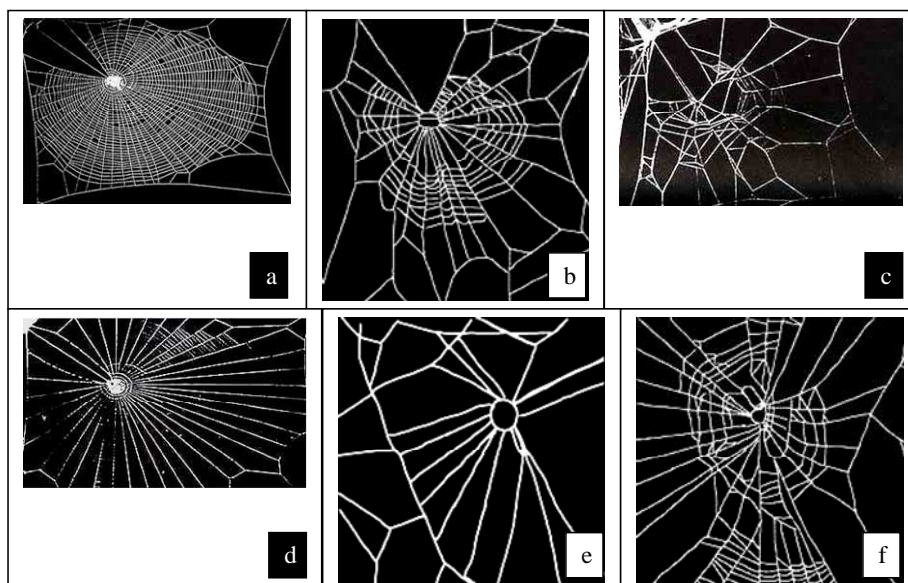
Standardizace

Hárdi (1992, str. 23) se odvolává na zjištění Swensena (in Wolman, 1977), že spolehlivost testu podle Machoverové je mezi 25 – 50% v případě, že jsou závěry odvozeny od detailů, a 75 až 90% při vyhodnocování celku. Stejně tak konstatuje, že ani významné monografie tak známých autorů, jako jsou Prinzhorn, Rennert, Suchenwirth, Jakab, Bader nebo Navratil, neobsahují žádné statistické údaje (Hárdi, 1992, str. 23). Hárdi (tamtéž) uvádí vyjádření Badera (Bader, Navratil, 1979, str. 266): „...Volmatův okruh francouzské školy /zejména Wiart/ se pokouší o analýzu a vysvětlení psychopatologie výtvarného umění na základě až trapně přesně vymezených kritérií pro formu a obsah produkce, které jsou poté příslušně kódované a počítačově zpracované.“ Hárdi se vymezuje i proti statistické činnosti a nevěří, že je možno vytvořit číselnou představu o kresbě. Sám také neuvádí podrobná statistická data, s výjimkou četnosti sesbíraných kreseb v návaznosti na diagnózu, a statistické porovnání osobnostní úrovně mezi jednotlivými diagnózami pomocí metody χ^2 . Bohužel však není z textu zřejmé, jak k číselnému vyjádření osobnostní úrovně dospěl. Je to škoda o to více, protože všechna uvedená porovnání skupin jsou statisticky významná. Jiné údaje o reliabilitě a validitě se nepodařilo získat, nicméně z principu není reliabilita vysoká, ale tuto metodologickou nectnost dokázal Hárdi povýšit na výhodu, která odráží momentální duševní stav pacienta, a nikoli jeho trvalejší složky osobnosti.

Komentář

Práce Hárdiho je především velice důkladná v teoretické části, ve které je zřejmá dlouhodobá a cíleně zaměřená vědecká činnost na kresbu postavy. Hárdi projevuje obrovské znalosti o mnoha dalších pracích v této oblasti, včetně československých. Naprosto neuvěřitelná a úctyhodná je jeho sbírka čítající přes 47 tisíc kreseb. V textu uvádí celkem 68 obrázků s více či méně popsány kazuistikami daného případu, čímž se stává jeho práce přesvědčivější. Série kreseb sledovaná u jednoho pacienta poskytuje skutečně dynamičtější pohled na vývoj změn v psychice, lze odhalit období normality od období, ve kterém má potíže, nebo dochází k léčbě psychoaktivními látkami. Zajímavou paralelu můžeme najít u práce biologů Witta a Rovnera (Witt, Rovner, 1982), kteří využívají analogicky grafických projevů pavouků – tj. různého stylu tkaní sítě po ovlivnění různými chemickými látkami – viz obr. 15

(*Drogy a pavouci*. (2008, June 18). Retrieved September 7, 2010, from <http://mill.blog.cz/0806/drogy-a-pavouci>)

Obr. 15 (a – pavouk bez intoxikace, b – marihuana, c – kofein, d – LSD, e – chloralhydrát, f – benzedrin)

Bohužel u lidí je nervová soustava podstatně složitější a reaguje do značné míry specifictěji než u členovců, takže zřejmě nepůjde toto aplikovat nějakým efektivním a kvantitativním způsobem jako měřítko fungování neuroleptik apod. Podobně zní jedna ze závěrečných myšlenek Hárđiho (Hárđi, 1992, str. 111): „...dynamické hodnocení kresby postavy je kvalitativní analýza. Číselné nebo kvantitativní vymezení v této souvislosti není ani možné.“

9. Draw a Group Test (DAG)

O tomto testu referuje Šípek s odkazem na Hammera (Hammer in Šípek, 2000, str.66). Snahou bylo vnést do kreseb větší dynamiku. Další a podrobnější údaje nejsou dostupné.

10. Draw a Family Test

Test vytvořil Hulse (1951 in Flanagan, Motta, 2007, str. 261) pro zjištění interpersonálních vztahů. Burns a Kaufman (1970 in Flanagan, Motta, 2007, str. 261) rozvinuli tento test s tím, že by každá postava měla něco dělat. Tento požadavek by měl přinést více informací o dynamice v rodině. Hodnoceno je 29 dimenzí, jako je masochismus a narcisismus. Klopfer a Taulbee (1976 in Flanagan, Motta, 2007, str. 261) referují, že skórovací systém je reliabilní. Celý systém byl však dále přepracováván mj. Burnsem, Handlerem a Habenichtem do podoby Kinetic Family Drawing. Bližší informace o původním testu kresby rodiny nemáme k dispozici, a proto není možno posoudit, nakolik se shoduje s kresbou rodiny dle Matějčka.

11. Kinetic Draw a Family/Kinetic Family Drawing (KDAF/KFD)

Podle Vágnerové (in Svoboda (Ed.), Krejčířová & Vágnerová, 2009, str. 307) je autorem Burns (1982). Dítě má za úkol nakreslit rodinu, ale tak, aby všichni něco dělali. Vyhodnocení je podobné jako u kresby rodiny. Bližší informace o testu nejsou dostupné.

12. Kinetic House Tree Person (KHTP)

Je to modifikace testu HTP (Šípek, 2000, str. 66), jen s tou změnou, že je dítě požádáno, aby se na obrázku, na který dítě namaluje dům, strom a postavu, něco dělo. Další informace o této variantě nejsou dostupné. Původní techniku vytvořil Buck v roce 1948, kresba domu, stromu a postavy je doplněna inquiry. Normy i vyhodnocovací manuál existují, nicméně administrace i skórování jsou údajně velice pracné (Šípek, 2000, str. 65).

13. Draw a Person: Screening Procedure for Emotional Disturbance (DAP:SPED)

Autorem testu je Naglieri a kol. (1991), vychází z koncepce klasického konceptu DAP.

Popis

Jedná se o projektivní test, vycházející z metodiky kresby lidské postavy pro screening emocionálních a behaviorálních potíží dětí. Přidanou hodnotou oproti jiným obdobným testům s výjimkou testu dle Koppitzové (Koppitz, 1968) je numerické vyjádření jednotlivých měřených kategorií, metoda stojí na vyhodnocování netypických znaků řídky se vyskytujících v populaci, tj. méně než 16% (Matto, Naglieri & Clausen, 2005, str. 42). Jeho využití je dle jeho autorů možné pro děti ve věku 6 – 18 let (Matto, Naglieri & Clausen, 2005, str. 45).

Administrace

Dítě je požádáno, aby nakreslilo 3 postavy (muž, žena, kresba vlastní osoby). Jiné bližší informace nejsou dostupné.

Způsoby vyhodnocení

Skóruje se podle 55 ukazatelů, 10 skórovacích šablon pro měření velikosti a umístění figury umožňuje efektivní vyhodnocení. Skóruje se také i vynechání těla či hlavy, stínování. Administrace a vyhodnocení zabere obvykle 20 minut (Matto, Naglieri & Clausen, 2005, str. 42).

Standardizace

Metoda byla normována na 2255 dětech ve věku 6-17 let podle demografického rozložení v USA, zohledňující věk, pohlaví, geografický region, rasu, etnikum a socioekonomický status (Matto, Naglieri & Clausen, 2005, str. 42). Metoda úspěšně diferencuje delikventní adolescenty od normální populace (Matto, Naglieri & Clausen,

2005, str. 41). Dále diagnostikuje poruchy chování a emoční potíže – korelace výsledků hodnocení kresby a dotazníku BERS-2 (Behavioral and Emotional Rating Scale)(Epstein, Sharma, 1998 in Matto, Naglieri & Clausen, 2005, str. 42) se pohybovaly v závislosti od hodnocené kategorie od 0,073 do 0,694. Podle zjištěných údajů se zdá, že test lépe ukazuje na poruchy chování (Matto, 2002 in Matto, Naglieri & Clausen, 2005, str. 45). Naglieri a Pfeifer (1992 in Flanagan, Motta, 2007, str. 260) testovali metodu statisticky na klinické a neklinické skupině a došli k závěru, že správně identifikuje 48% dětí narušených a 78% normálních. Dá se tedy odhadovat, že metoda lépe potvrzuje normalitu a pro přesnější diagnózu je nutno použít jinou metodu. DAP:SPED je tedy užitečná screeningová metoda.

Komentář

Sami autoři reflektují obecné povědomí domácí odborné scény o chudé psychometrické vybavenosti metody kresby postavy, která se dle některých pramenů blíží nule stejně jako její validita (Garb, Wood, Lilienfeld & Nezworski, 2002, str. 459 in 32). Jsou si vědomi na rozdíl od psychoanalyticky zaměřených tvůrců metody kresby postavy toho, že hodnocení nemůže být založeno na interpretaci jednotlivých případů a zobecnění. Sami se snaží najít prokazatelné údaje, které ukazují na oprávněnost použití jejich skórování, což se jim podle předložených dat daří.

SPECIÁLNÍ ČÁST

14. Zkoumání jednotlivých znaků v kresbě postavy

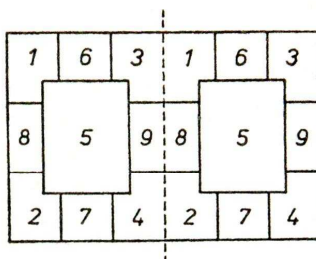
Zde se pokusíme najít důkazy pro reliabilitu, validitu kresby postavy z různých úhlů pohledů. Dále zde budou shrnuta a vymezena konkrétní data jednotlivých indikátorů pro diagnostiku, aby bylo možno je vyčíslit a následně v praktické části výzkumně porovnat s experimentálními údaji. Popsány budou také výzkumy a jejich designy, které byly v této oblasti již provedeny.

14.1 Levopravé umístění kresby

Obecně toto rozložení implikuje extroverzi a introverzi. Levostranně umístěné kresby jsou přisuzovány introvertům, lidem orientovaných na minulost, někde je dokonce výsledek interpretace takový, že jde o orientaci na matku, případně stesk po dětství (srov. Davido, 2001, str.31 a 91). Pravostranné umístění náleží extrovertům, lidem orientovaným na budoucnost, preferujícím otce. Davido (2001, str. 31) uvádí navíc málo popisovanou situaci – kresbu uprostřed a vysvětluje ji jako současnost, přičemž rozdělení v dvojrozměrném systému odkazuje na Pulverovo grafické schéma. Obecně neexistuje v jednotlivých diagnostických manuálech předpis, o kolik musí být nakreslená postava umístěna od střední linie, aby mohla být posuzována jako nosná pro rozhodnutí, zda je diagnostikovaný člověk introvertem, či extrovertem. Dostupné výzkumy toto jednoduché pravidlo vidí následovně:

Adler (1970, str. 53) zjistil, že to, co uvádí Hammer (1953) jako agresivní indikátory, mj. i umístění kresby, není nosné, protože je nízká frekvence umístění kresby vpravo od středové linie. Podobně i Motta, Little & Tobin, (1993, str. 164) kritizuje Hammera (1954, 1958) s jeho tvrzením, že levostranné umístění indikuje impulzivitu, protože dle výzkumu Kahilla (1984) znaky v kresbě postavy nemají prediktivní užitečnost. Starr a Marcuse (1959 in Swensen, 1968, str. 21) tvrdí, že umístění na ploše (a dalších 6 znaků) se ukázalo konzistentní při opakovaném měření na statistické úrovni významnosti 0,01. Jde tedy o prostou reliabilitu, a nikoli o provázanost umístění kresby s jiným kritériem posuzujícím z kresby předpokládanou vlastnost. Naopak Craddick (1963 in Swensen, 1968 str. 23) zjistil zkoumáním 23 chlapců a 23 dívek v pátém ročníku základní školy a stejného počtu vysokoškolských studentů, že rozdíl v umístění na stránce v rámci dvou administrací je statisticky

významný. Do stejné části listu umístilo kresbu 69 z 92 subjektů. Přitom však na základě shody jiných znaků na kresbě tvrdí, že hypotéza Machoverové o tom, že zkoumaná osoba kreslí sama sebe /„body image hypothesis“/, byla potvrzena. Bohužel nevíme, jak bylo vymezeno to, co je stejná část listu. Užitečnější informace v tomto ohledu poskytuje Konečný (1974, str. 239), který kvantitativní znaky kresby zkoumal u desetiletých dětí: „Kresba bude mít tendenci k lokalizaci do levé horní části od středu, zřídka tendenci do pravé polovice, zejména ne dolní (tyto kresby podle našich výzkumů jsou časté u dětí depresivních).“ Přestože opět chybí nějaké číselné vyjádření míry pravolevého umístění (příčemž u jiných indikátorů poskytuje prakticky jako jediný z autorů hmatatelná čísla), alespoň nabízí originální způsob, jak posuzovat umístění kresby v prostoru - viz obr. 16 (Konečný, 1974, str. 238).

Poznámka: ad pol. č. 6 (Umístění figury: přerušovaná čára uprostřed je přeložený střed papíru, na němž dítě kreslí).

Obr. 16

Slovně popisuje umístění následovně Konečný (1974, str. 237):

1. levý horní kvadrant
2. levý dolní
3. pravý horní
4. pravý dolní
5. střed
6. střed horní
7. střed dolní

8. střed levý
9. střed pravý

Handler a Reyher (1965 in Swensen, 1968, str. 28) zjistili, že výsledky takových strukturálních charakteristik, jako je umístění kresby (a také velikosti, stínování, mazání a kvality linie), jsou rozporné jako přepokládané indikátory úzkosti. Reliabilita těchto jednotlivých údajů je nižší než globální hodnocení. Výsledkem je, že jsou tyto indikátory poměrně nespolehlivé. Ke stejným výsledkům došli i Hammer a Kaplan (1966 in Swensen, 1968, str. 30), kteří neshledali u 1300 školních dětí, že by překročila reliabilita míru pravděpodobnosti. Výzkum Handlera a Reyhera (Handler & Reyher, 1965) se pokusil opakovat Jacobson (1967, str. 433) při posuzování vztahu mezi úzkostí, extroverzí a introverzí v DAP. Jako externí kritérium zvolil dotazník Maudsley Personality Inventory. Na základě výsledků v tomto dotazníku vytvořil 2 skupiny:

1. skupina studentek psychologie, které dosáhly méně než 30. percentil a označil je jako Introverty (N=40)
2. skupina studentek psychologie, které měly výsledky větší než 70. percentil a označil je jako Extroverty (N=40)

Poté posuzoval vytvořené kresby postavy s jednotlivými údaji. Výsledky F-testu pro rozdíly mezi škálami I-E nebyly signifikantní. Ne vždy se hodnotí polarita extroverze – introverze pomocí umístění figury na stránce. Novotná (in Kucharská, Májová, 2005, str. 49) popisuje s odkazem na Reada (in Švancara, 1980) výsledky hodnocení introverze a extroverze z celkového dojmu kresby postavy s tím, že se toto hodnocení neosvědčilo a jsou používány jiné pojmové kategorie. Jedná se o důkladnost kresby, její popisnost, detailnost, kontra emocionální a expresivní vyjádření. To je poněkud vzdálené původnímu konceptu, zda působí kresba extrovertně, či naopak introvertně.

Zajímavé zjištění přinesl ve své studii Dennis (1958 in Swensen, 1968, str. 30), který odhalil signifikantní souvislost mezi nácvikem psaní a umístěním kresby

postavy na stránce. Ti, kteří se učí psát zleva doprava, např. Američané, mají tendenci umístit kresbu více vlevo. Naopak Arabové, kteří píšou zprava doleva, směřovali svou kresbu na pravou stranu stránky. Zdá se, že tento indikátor je zasazen mnoha proměnnými a jednou z nich může být právě způsob nácvičku grafického projevu, nikoli osobnostní vlivy.

Další multikulturní vlivy zmiňuje i McHugh (1963a, 1966 in Swensen, 1968, str. 31), který zjistil, že černošské děti kreslí figury dále od pravého okraje více, než to činí bílé děti. Bradfield (1964 in Swensen, 1968, str. 31) zjistil, že děti stažené, nedostačivé a ty, které se rády předvádí, umísťují svou kresbu na levou stranu. A aby to nebylo příliš jednoduché, tak Apfeldorf et al. (1966 in Swensen, 1968, str. 31) referuje, že lidé dlouhodobě hospitalizovaní, kteří měli dovolenku z nemocnice, častěji kreslili postavu do středu stránky, na rozdíl od pacientů, kteří dovolenku neměli. A podobný závěr mají Wysocki & Whitney (1965 in Swensen, 1968, str. 31), že postižené děti kreslí na extrémní pozice na stránce, kdežto děti nehospitalizované kreslí figury blíže středu. Hammer (1958 in Swensen, 1968, str.31) navrhuje, že umístění figury vlevo indikuje impulzivitu a umístění vpravo indikuje kontrolu nad impulzy. Nicméně v odkazu nejsou uvedeny důkazy pro toto tvrzení.

Je zřejmé, že kresba postavy je komplexní a složitá na rozdíl od kreslení třeba prostých čar. Přitom i při kreslení jednoduchých čar z paměti vedených horizontálně, vertikálně a šikmo bylo zjištěno, že to, jak kvalitně je čára namalována, závisí i na tom, na jakém pozadí je čára nakreslena (např. kruhové, čtvercové apod.) (Berman, 1976, str. 262). Nabízí se otázka, zda umístění figury na stránce není ovlivněno okolím, které opticky ovlivňuje kreslící subjekt (např. zda subjekt sedí na pravé, nebo levé straně stolu, na kterém kreslí). I přesto je metoda kresby postavy poměrně svobodná v prostorovém pojetí, oproti např. grafologii, kde jsou jasná pravidla pro psaní, takže subjekt při kresbě postavy kreslí na libovolnou část papíru (Davido, 2001, str. 29). Někdy i přes maximální možnou svobodu umístění kresby nacházíme zajímavé souvislosti. Kupř. s levostranným (introvertním) umístěním se podle Machoverové (Machover, 1949, str. 84) pojí i druh kresby, která je nakreslena. Konkrétně se jedná o kresby Yetiho a nebo Peanutsmana. Zároveň jsou tyto kresby menší. Nedá se však předpokládat, že by se podařilo toto experimentálně ověřit

vzhledem ke kulturním odlišnostem a koneckonců i časové vzdálenosti od jejich zjištění.

14.2 Vertikální umístění kresby

V obecném povědomí odborné veřejnosti je toto umístění hodnoceno následovně: kresby umístěné nahoře vyjadřují optimismus, smyslovost, pýchu, duchovní a intelektuální zaměření nebo snaživost (srov. Swensen, 1968, str. 31). Naopak kresby umístěné v dolní části listu mají značit pudovost, racionalitu, reálnost, případně pesimismus (srov. Swensen, 1968, str. 31). Není však častá specifikace, jak mnoho jsou jednotlivé kategorie zastoupeny v populaci.

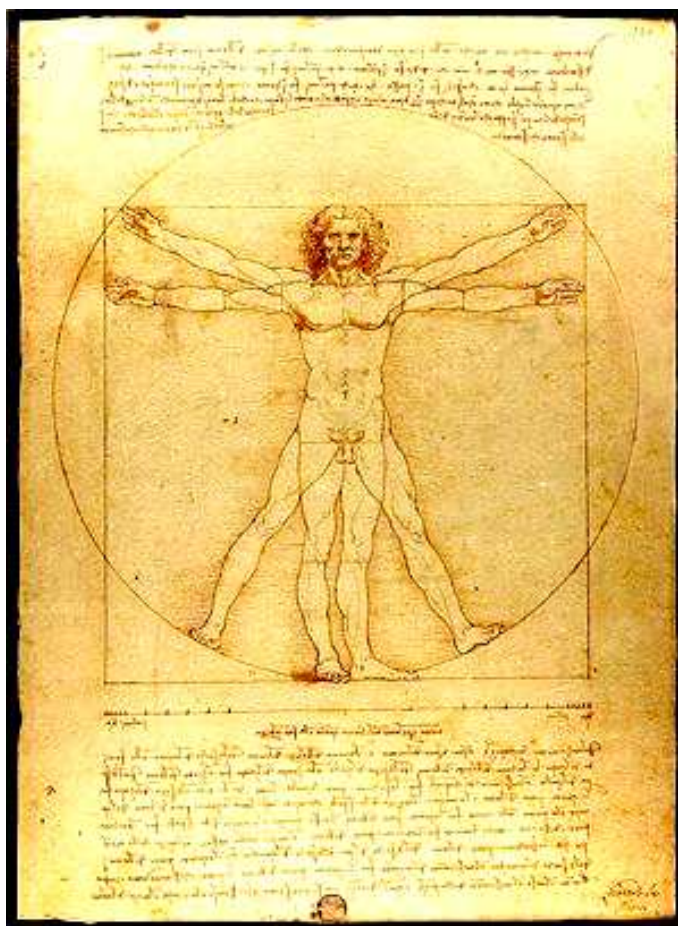
Reálná zjištění o desetiletých dětech získaná Konečným (Konečný, 1974, str. 239) autor prezentuje následujícím tvrzením: „Kresba bude mít tendenci k lokalizaci do levé horní části od středu, zřídka tendenci do pravé polovice, zejména ne dolní (tyto kresby podle našich výzkumů jsou časté u dětí depresivních) (schéma viz obr. 16). Adler (1970, str. 55) provedl mj. faktorovou analýzu kresby postavy a zjistil, že to, co se obvykle hodnotí jako „takzvané“ „patologické indikátory“ a které mají značit regresi nebo nestabilitu, tak mj. znak „umístění vysoko na stránce“ je spojen faktorem (-0,27), který popisuje jako zvláštní aspekty kognitivní zralosti nebo náročnost. Další faktor popisovaný jako „velikost a umístění s tendencí k velkým figurám“ je spojen v rámci vertikálního umístění dokonce 0,5 (tamtéž). Z hlediska reliability zkoumali kresbu Hammer a Kaplan (1964a, in Swensen, 1968, str. 22) a došli k závěru, že umístění na stránce není reliabilní. Pokud by platilo toto zjištění absolutně, znamenalo by to, že umístění na stránce nemůže souviset s natolik trvalými faktory, jako je osobnost, ale může souviset s proměnlivými faktory, kterými je např. emoce, případně jako korelát aktuálních vnějších vlivů. Nejzajímavějším zjištěním v rámci oblasti vertikálního umístění kresby a její interpretace je to, že k tomuto tématu v početné literatuře, kterou mám k dispozici, existují pouze výše uvedené informace. Zdá se, že některé postuláty z minulosti jsou považovány za natolik samozřejmé, že není důvod o nich hovořit. Chtělo by se uvažovat i zavedení nového parafrázovaného termínu Seligmanovy teorie o naučené bezmocnosti na „naučenou samozřejmost“.

14.3 Velikost postavy

Velikost figury bývá považována v případě nadměrné velikosti za indikátor expanzivity, dominance, sebepřeceňování, egocentrismu, přehnaného sebevědomí, nebo také nízkého sebevědomí, a proto záměrně kompenzačně poskytujícího znaky sebevědomí vysokého, jako další znak je přičítána agresivita a výbojnost (srov. Davido, 2001, str. 91). Gravitz (1968, str. 75) navíc uvádí ještě energičnost. Dále existuje varianta malé postavy, která bývá interpretována jako submisivita, sebevědomí je snižené, staženost, stydlivost, depresivita, úzkostnost (srov. Davido, 2001, str. 79). Davido (2001, str. 32) navíc uvádí vývojové hledisko: „Dítě, které papír obrázkem zcela zaplní, bývá nezralé.“. Nicméně nepopisuje, ve kterém věkovém období to již začíná platit. Výzkumy v oblasti užitečnosti diagnostického znaku velikost postavy prováděli Joiner, Schmidt a Barnett (1996 in Flanagan, Motta, 2007, str. 263) a zjistili při porovnávání velikosti kresby postavy s výsledky osobnostního dotazníku, že tato data nejsou validní. Dellate a Hendrickson (1982, str. 603) rozpracovávají podrobněji velikost figury navíc ještě v dimenzi šířka a výška postavy. Zjistili, že u mužů byl signifikantní lineární vztah mezi sebeúctou a šířkou postavy. Dále existuje křivočarý /curvilinear/ vztah mezi sebeúctou a výškou postavy. Nízká sebeúcta ve vztahu k velikosti byla dle autorů distribuována bimodálně.

Velikost postavy ve vztahu k teorii Machoverové (Machover, 1949) o sebeúctě a energetické úrovni podporovaná tvrzením Hammera (Hammer, 1958 in Swensen, 1968, str. 29) byla testována mnoha jinými autory, ale jednoznačné potvrzení neexistuje. Zatímco zjištění Ludwiga (Ludwig, 1968 in Dellate, Hendrickson, 1982, str. 603) podporuje provázanost velikosti postavy se sebeúctou, výzkumy autorů Prytula a Thompson (1973), Coopersmith et. al. (1976), Prytula et. al. (1978) (in Dellate, Hendrickson, 1982, str. 603) pro toto tvrzení nenašli přesvědčivé podklady. Výzkum Prytuly a Leigha (Prytula, Leigh, 1972, str. 377) se zakládá na vyhodnocení kreseb souboru 50 dětí z ústavů a 50 dětí z neporušených rodin. Sledoval velikost postavy, případně chybějící postavu v závislosti na prostředí, ve kterém vyrůstají a které by tím mělo mít vliv na jejich sebepojetí. Očekával, že děti z ústavů budou mít kvůli chybějícím rodičům menší figury než děti z intaktních rodin. Děti kreslily několik obrázků s námětem: matka, otec, učitel, škola, dům, ty. Pořadí obrázků bylo znáhodněno. Zásadní je ale způsob hodnocení a výsledky výzkumu. Kresba byla transformována do čtverečních centimetrů a také soustředných centimetrů (tj.

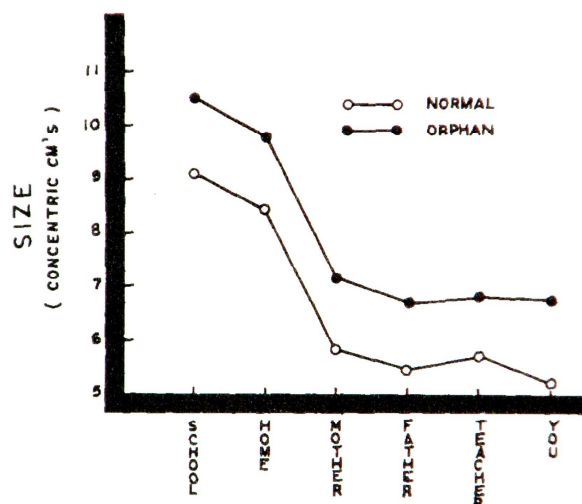
kružnice, do které se vejde celá kresba, měřeno s přesností půl centimetru). Bohužel z textu nevyplývá, zda je měřen průměr největší kružnice nutné pro dokonalé umístění kresby, nebo jsou posuzovány centimetry od středu, tudíž poloměr. Z velikosti udávaných v grafu na obr. 18 je možno usuzovat na to, že se jedná zřejmě o poloměr. Tento koncept měření lidské postavy v zásadě popisuje největší rozměr, ať se jedná o šířku (v případě, kdy má postava rozpaženy ruce a je rozkročena), nebo ve většině případů spíše výšku postavy. (Podobnou myšlenku kruhovitěho znázornění nacházíme u Leonarda da Vinci v kresbě Vitruvia se vznikem datovaným mezi roky 1485-1490. (Viz obr. 17 300px-Da_Vinci_Vitruve_Luc_Viatour. (2009, September 21). Retrieved October 16, 2010, from http://www.magnone.eu/archives/2385/300px-da_vinci_vitruve_luc_viatour) Klivar a Pocar (1985, str.50) konstatují, že až Leonardo da Vinci pochopil, že přesná kresba je základem bádání a vědeckého poznání.))

Obr. 17

Do rozměru postavy ve výzkumu Prytuly a Leigha (Prytula, Leight, 1972) byla započítána pouze samotná postava a nebyly započítány předměty např. držené v ruce. Signifikantní byly rozdíly mezi skupinami (děti v rodinách x děti v ústavní péči) z hlediska soustředných centimetrů, signifikantní rozdíl byl také mezi jednotlivými kresbami (dům, škola apod.). U ostatních proměnných nebyl signifikantní rozdíl.

V případě hodnocení podle čtverečních centimetrů to přineslo podobná data. Závěr celé studie vyznívá v tom duchu, že rozdíl mezi skupinami mohl být zapříčiněn menší intelektuální zralostí institucionalizovaných subjektů. Výsledky totiž ukázaly na to, že děti z ústavů kreslily větší kresby než děti z tzv. normálních rodin viz - obr. 18 (Prytula, Leigh, 1972, str. 379), a tudíž výsledky nepodporují hypotézu o tom, že existuje pozitivní vztah mezi sebekonceptem a velikostí postavy.

GROUP MEANS, SIZE IN CONCENTRIC CENTIMETERS, OF NORMALS AND ORPHANS (N =

Obr. 18

Dellate a Hendrickson (1982, str. 603) poukazují na zásadní metodologický problém tvrzení Machoverové, která tvrdí, že nejen malé figury jsou výrazem malé sebeúcty, ale i „velmi velké“. Hammer (1958 in Swensen, 1968, str. 30) taktéž navrhol, že velikost figury se vztahuje k sebepřeceňování ve vlastní fantazii stejně jako při realistickém vnímání své sebeúcty. Přesto ve všech předchozích studiích byl používán aritmetický průměr, který stírá vliv bimodální distribuce. Problémy způsobuje také to, že Machoverová nevymezila, čím míní velikost v testu HFD. Proto

byly také měřeny různé odlišné dimenze – některá výška, některá šířka, některá plocha (Dellate, Hendrickson, 1982, str. 604). Pro svůj výzkum zvolili Dellate a Hendrickson (1982, str. 604) následující přesně vymezená kritéria pro posuzování výšky a zároveň šířky: výška byla měřena od nejvyšší části k nejnižší části postavy včetně oblečení. Šířka byla měřena v pase. Plocha byla měřena pomocí transparentní fólie s předkreslenou tabulkou určující velikost v čtverečních palcích. Jejich výsledky, které získali šetřením u 76 středoškolských studentů (16 - 18 let), ukázaly spojitost mezi výškou postavy figury u mužů a sebeúctou $r = 0,35$ ($p < 0,05$) a $r = 0,14$ ($p < 0,004$). U žen toto prokázáno nebylo. Nicméně ani zde bohužel autoři nepodávají data o reálných velikostech kreslených figur. Výsledky tak dle nich podporují některé závěry teorie Machoverové (Dellate, Hendrickson, 1982, str. 605). Pokud se jedná o výsledky výzkumu u dětí, z hlediska sebekonceptu vycházejícího z kresby postavy oproti standardnímu měření, toto zkoumal Wilson-Ball (1989 in Motta, Little & Tobin, 1993, str.165) s výsledkem, ve kterém se nenachází žádný vztah. Naopak Calhoun, Ross a Bolton (1988 in Motta, Little & Tobin, 1993, str. 165) našli inverzní vztah u hochů při porovnávání sebeúcty vycházející z kresby a aktuálním posouzením sebeúcty. Bližší údaje opět chybí. Naopak velice kratičká studie Gravitze (Gravitz, 1968, str. 75) poskytuje alespoň základní představu o průměrných výškách figur u mužů ($N=100$) a u žen ($N=100$) normální populace uchazečů o práci (průměrný věk mužů byl 20,6 let, u žen 18, 7 let). Průměrná výška postavy u mužů byla 134 mm, ($SO = 36,2$), u žen 131, 6 mm, ($SO = 41,5$). Rozdíl mezi těmito průměry nebyl signifikantní ($z = 0,43$), a proto z toho autor vyvozuje, že neexistuje rozdíl mezi ženami a muži z hlediska výšky kresby postavy. U všech zúčastněných vychází průměrná výška 132,8 mm a $SO = 38,9$, kterážto pokrývá 60% místa dosažitelného na testovém formuláři. Autor studie uvádí, že probandi kreslili na papír o velikosti 266 x 202 mm, z čehož místo pro kresbu tvořilo 221 x 202 mm. Daná velikost papíru ovšem neodpovídá ani jedné z dosud použitých velikostí pro kresbu postavy: 8½" x 11" což je velikost 21,59 cm x 27,94 cm, výjimečně 8½" x 22" (21,59 cm x 55,88 cm). V našich podmínkách je používána velikost A4 (21,0 x 29,7 cm) nebo A5 (210 x 148 mm), a proto bude obtížné porovnat proporce figur získaných při našem výzkumu, i když přepočteme data na procentuální podíl v rámci celého listu. Formát papíru může hrát výraznou roli při rozvržení kresby. Z našich autorů téma velikosti postavy zpracoval Konečný (1974, str. 239) a z jeho výzkumu desetiletých dětí vyplývá, že typická postava bude střední velikosti (80 – 130 mm), méně často

malá (od 30 – 80 mm : 26,8 – 32,5%). Zcela výjimečně se vyskytla postava pod 30 mm a nad 180 mm (při velikosti papíru A5). Kritéria tohoto kresebného parametru vymezuje následovně (Konečný, 1974, str. 237):

1. nejmenší (do 30 mm)
2. malá (do 80 mm)
3. střední (do 130 mm)
4. velká (do 180 mm)
5. největší (nad 180 mm).

Z dalších dat můžeme zmínit opakovaně Baltrusche (Baltrusch, 1956, str. 31), který uvádí, že velikost kresby by měla být mezi 70-80% daného prostoru. Není však zřejmé, čím míní velikost, zda výšku, nebo plochu postavy. Např. také i Novák (2004, str. 12) volně zaměňuje velikost s výškou postavy: „Nápadně malé kresby (zejména pokud se odlišují od reality vzrůstu) mohou naznačovat až pocity nedostačivosti, či dokonce méněcennosti. Vysoké postavy mohou též naznačovat snahu po uplatnění.“ Můžeme zde připomenout již zmíněnou klasifikaci velikosti postavy podle Koppitzové (velikost papíru 8 ½“ x 11“ tj. 21,59 cm x 27,94 cm):

1. malá figura je menší než 2“ (tj. 5,08 cm),
2. velká figura má více než 9“ (tj. 22,86 cm) (Koppitz, 1968, str. 60).

Srovnáme-li všechna data podle procentuálního záboru vertikální linie na papíru, normalita kresby se pohybuje dle jednotlivých autorů velice rozdílně (viz tab. 3).

Výška figury vztažená k velikosti papíru	Autor
38% - 62%	Konečný
70% - 80%	Baltrusch
18% - 81%	Koppitz
27% - 63%	Hammer, Kaplan
66% - 80%	Altman
60%	Gravitz

Tab.3

S výjimkou tvrzení Baltrusche a také Altmana, který na něj prakticky odkazuje, většina autorů, od nichž máme k dispozici definice střední velikosti figury, se shoduje v tom, že spodní hranice padá hluboko pod úroveň 50%. I když je propočtena velikost figury podle dané velikosti papíru, a zároveň se jedná o různě věkově obsazené skupiny, tudíž jsou z psychometrického hlediska obtížně srovnatelné, je spodní hranice u výsledků Konečného, Koppitzové, Hammera a Kaplana vzájemně blíže než ta nejvyšší z nich k spodní hranici vymezení Baltruschově, potažmo Altmanově. Takto úzké pojetí normality zavdává důvod k příliš přísnému hodnocení a zvýšeně psychopatologujícímu pohledu na testovanou osobu.

Předchozí informace uzavírá v tabulce zahrnuté výzkumné zjištění Hammera a Kaplana (Hammer & Kaplan, 1964a, 1964b, 1964c, 1966 in Swensen, 1968, str.22), zkoumající reliabilitu kresby postavy u více než 1200 dětí. Jednalo se o děti ve 4.-6. třídě, rozdělili kresby do tří skupin podle velikosti kresby:

1. velká (více než 7 palců velká) (17,78 cm)
2. střední (3-7 palců) (7,62 – 17,78 cm)
3. malá (méně než 3 palce) (7,62 cm).

Přitom se ukázalo, že v extrémních skupinách velikosti nebyl výsledek reliabilní. Pokud bychom se to pokusili interpretovat, tak právě ty kresby, které většinou bývají posuzovány z hlediska patologie se výrazně mění a bohužel nevíme, v jakém rozmezí. V případě, že by bylo prokázáno, že snížená reliabilita padá na vrub psychopatologie, máme další možný indikátor pro diagnostiku. Použití v praxi je ale omezeno pouze na případy opakovaného vyšetření, s nutností dosud neznámého časového odstupu. Z jednotlivého vyšetření toto zřejmě nepůjde získat. Naopak Handler a Ryher (1965 in Swensen, 1968, str. 29) zjistili reliabilitu velikosti postavy 0,51. Zkoumání signifikance vztahu velikosti figury s jiným kritériem sledoval Bennet (1964, 1966 in Swensen, 1968, str. 30). Pomocí Q třídění sebeúcty (self-esteem) zkoumal vztah s velikostí figury a nenašel signifikantní vztah. Ukázaly se některé náznaky toho, že někde takový vztah existuje, ale není to konzistentní. Koppitzová (1966c in Swensen, 1968, str. 30) zjistila, že stydlivé děti kreslí menší postavy, Lewinsohn (1964 in Swensen, 1968, str. 30) dodává, že depresivní pacienti také kreslí malé figury. McHugh (1966 in Swensen, 1968, str. 30) zjistil, že děti s poruchami chování kreslí větší figury než děti neurotické (hospitalizované). Rosenberg (1965 in Swensen, 1968, str.30) získal sérii kreseb od pacienta – paranoidního muže, který zpočátku kreslil velké postavy, které se postupně staly menšími. Do značné míry to koresponduje se zjištěními Hárdiho, u kterého je také možno v prezentovaných kresebných a provázaně zdravotních kazuistikách vidět výrazná zlomová období zdravotního stavu v kresbě postavy. Nicméně jednotlivá kazuistika Rosenberga nemůže být brána jako něco průkazného. Ze zjištění Hárdiho (Hárdi, 1992) víme, že u jednotlivých pacientů v průběhu úzdravy psychické nemoci dochází ke kvalitativním i kvantitativním změnám v kresbě postavy, stejně jako při nastupující chorobě. Ale ani Hárdi s více než 40.000 získanými kresbami nevysuzuje globální schémata, protože proměna kresby postavy je u každého pacienta vysoce individuální. Proti zjištěním Rosenberga hovoří zjištění Exnera (1962 in Swensen, 1968, str. 30), který nenašel vztah mezi velikostí postavy a diagnózou. Stejně tak Reznikoff a Nicholas (1958 in Swensen, 1968, str. 30) nenašli vztah mezi velikostí

figury a behaviorálními projevy paranoidity, Craddick (1962, in Swensen, 1968, str. 30) nenašel vztah s kriminální patologií a Goldstein a Rawn (1957 in Swensen, 1968, str. 30) nenalezli vztah mezi velikostí a tendencí k zvětšování velikosti figury dokonce ani při experimentálně navozované agresivitě probandů. Další výzkumy pro i proti uvádí Swensen (1968, str. 30) zkráceně:

1. s velikostí souvisí

- přítomnost otce v chlapcově domově (Lawton & Sechrest, 1962)
- přítomnost mozkového nádoru (Mabry, 1964)
- mentální věk (Zuk, 1962)
- dobrá adjustace dítěte (Koppitz, 1966b);

2. s velikostí nesouvisí

- diagnóza mentálního onemocnění, nebo chronického onemocnění (Strumpfer, 1963; Strumpfer & Nichols, 1962)
- školní výkon (Koppitz, 1966a; Lourenso, Greengerg, & Davidson, 1965)
- dominance (Shry, 1966)
- dovolenka z nemocnice pro veterány (Apfeldorf et.al., 1966).

Pokud se pokusíme shrnout výsledky, jsou značně různorodé a s neznámými postupy při metodice výzkumu. Swensen (1968) ve své význačné práci uzavírá tento problém s tím, že podporující zjištění nacházíme při posuzování sebeúcty a možná i fantazijně nadhodnocené sebeúcty, ale nekonzistentně z důvodu nízké reliability. Ani z našeho pohledu nevyznívají data přesvědčivě ve prospěch reliability či validity figury z hlediska velikosti.

14.4 Pořadí figury dle pohlaví

Podle zažitých schémat při posuzování každého probanda, klienta či pacienta je považováno za varující příznak nakreslení 1. figury neodpovídající pohlaví osoby, jež

kresbu nakreslila. U mužů je to bráno jako výrazný a naprosto jasný znak pro zmatení pohlavních rolí, případně rovnou homosexualitu. U žen je v tomto ohledu tolerována jinakost více, ale i tam je to bráno jako námět ke zkoumání sexuální oblasti. Z našich praktických zkušeností s následným rozhovorem ovšem vyplývá ve shodě s Hárdim (Hárdi, 1992), že ženy v případě kresby 1. figury, již je muž, nakreslí někdy vlastní dítě jako první osobu, na kterou pomyslí, a rozhodně tím nemyslí na sexuální identifikaci. Obecně je 1. figura považována za figuru identifikační, takže je z toho vyvozována automaticky inklinace k opačnému pohlaví, nikoli však komplementární, ale identická. Koubek (2007, str. 34) uvádí: „V každém věku dominuje tendence kreslit vlastní pohlaví jako první. Jestliže se kreslí jako první opačné pohlaví, je možnost konfliktu nebo ambivalence v sexuální identifikaci, možná homosexuální tendence, nebo potřeba psychoterapie.“ Koubek (tamtéž) u kreseb provedených ženami uvádí: „Je-li muž kreslen jako první (obvykle naopak), může to obrážet představu ženy o tom, že muži mají mnoho výhod, spíše než homosexuální tendence. Agresivní ženy mají sklon kreslit vlastní pohlaví jako první.“ Z těchto premis by tedy nesmyslně platilo, že ženy jsou přirozeně agresivní! Sexuální identifikaci se věnuje i Machoverová (Machover, 1949, str. 101): „Z hlediska empirického pohledu je zajímavé, že důkazy o určitém stupni sexuální inverze byly obsaženy v záznamech všech jedinců, kteří kreslili figuru opačného pohlaví v odpověď na instrukci: „nakreslete člověka“. Kresba v takových případech ukazuje na značné sexuální zmatení.“ Kreslení opačného pohlaví bylo podrobena i vědeckému zkoumání a Knoff (1993, str. 192) uvádí, že zkoumání pohlaví 1. figury ve vztahu k pohlaví probanda bylo zkoumáno společně s jinými znaky ve více než 27 studiích. Jednou z takových je i práce Arnoffa a McCormicka (Arnoff, McCormick, 1990), ve které se sexuální identifikací zabývají a používají kresbu postavy (DAP) a k validizaci dotazník BSRI (Bem Sex Role Inventory). Vycházeli z tradičního pojetí teorie Machoverové, podle níž kreslíme postavu stejného pohlaví jako první a v případě, že dojde v málo četných případech k opaku, to ukazuje na poškozenou sexuální identifikaci (Paludi, Bauer in Arnoff, McCormick, 1990, str. 460). Na počátku výzkumu kalkulovali i s tím, že kreslen bude muž jako první jak u mužů, tak zvýšeně i u žen z prostého důvodu kulturně-jazykové podmíněnosti (slova „person“/osoba/ a „man“/muž/ jsou synonyma), na což poukázala již Machoverová (Paludi, 1978 in Arnoff, McCormick, 1990, str. 460). Brali také v úvahu nové zjištění Bemové (Bem, 1974 in Arnoff, McCormick, 1990, str. 461), že na feminitu a maskulinitu nelze

pohlížet dichotomicky, ale jako na kontinuální veličinu. Výzkum provedli na 109 vysokoškolských studentech, z nichž bylo 72 žen a 35 mužů. Průměrný věk byl 20,5 let (18-25 let). Studenti kreslili celkem 2 kresby postavy, nejprve tu, podle které byla hodnocena jejich sexuální identifikace, druhá byla opačného pohlaví než ta první (DAP bylo administrováno podle Granickovy a Smithovy instrukce (Granick, Smith, 1953 in Arnoff, McCormick, 1990, str. 461) – zřejmě se jedná o modifikaci podobnou Baltruschovu způsobu zadávání dvou kreseb). Následně vyplnili dotazník BSRI (Bem Sex Role Inventory). Stupeň sexuální identifikace v kresbě byl hodnocen na základě Swensenovy (Swensen, 1955 in Arnoff, McCormick, 1990, str. 461) devítibodové škály, která hodnotí užití sexuálních charakteristik na figuře (ňadra, boky apod. u žen, ramena, hranatost postavy apod. u mužů). Data byla hodnocena dvěma studenty psychologie dle manuálu a jejich výsledky byly vzájemně porovnány, aby se posoudila shoda v hodnocení (shoda se pohybovala mezi 88,4% u první figury a 93,3% u druhé figury). Bylo zjištěno, že pohlaví první figury bylo silně asociováno s pohlavím probanda a jeho identifikací v sexuální roli. Výsledky ohledně kresby první figury a vlastního pohlaví byly signifikantní (měřeno pomocí metody $\chi^2 = (1, n = 107) = 12,28, p < 0,001$). Podobně byly signifikantní výsledky u žen při porovnání výsledků BSRI (maskulinita, feminita, androgynie) s kresbou postavy $\chi^2 = (2, n = 75) = 14,24, p < 0,001$). Maskulinní ženy kreslily více mužské figury jako první, více feminní ženy kreslily jako první ženu, androgynní ženy měly stejnou šanci nakreslit jako první mužskou nebo ženskou figuru. U mužů toto nešlo kvůli malému vzorku statisticky prokázat. Z výsledků vyplývá, že muži kreslili jako první mužskou postavu v 71%, ženy kreslily ženskou postavu jako první v 67%. Tyto výsledky dle autorů podporují teorii Machoverové, že osobnost člověka je v nějakém způsobu obsažena v kresbě člověka (Arnoff, McCormick, 1990, str. 465). Dle našeho přesvědčení však toto solidní zjištění neodpovídá tomu, co bylo a mnohdy dosud je tvrzeno. Podle obecného přesvědčení je totiž první kresba jiné postavy než odpovídající pohlaví probanda považována za výjimečnou a tím prakticky jasně ukazující na psychický problém v sexuální identitě. Tyto výsledky ukazují na spojitost příslušnosti k danému pohlaví a kresby postavy, nicméně v počtu takřka 30% figur opačného pohlaví se zdá tento znak jako poměrně málo diagnosticky významný. Nemůžeme očekávat, že 29% mužů podléhá zmatení sexuálních rolí. Z pilotního, nicméně zatím vůbec nejrozsáhlejšího výzkumu, který na toto téma známe, a který byl proveden ve společnosti TAKT-poradenství a konzultace s.r.o. v roce 2005, vyplynulo, že na

vzorku 617 uchazečů o práci (muži n = 401, ženy n = 216) muži kreslili jako první figuru muže v 71%, ženy kreslily jako první figuru ženy v 43%. Zdá se, že se výsledky firmy TAKT v případě mužů naprosto shodují s výzkumem zde referovaných Arnoffa a McCormicka, v případě žen mohou hrát roli kulturní rozdíly mezi populací žen v Americe a u nás, i když bychom logicky očekávali větší počet žen kreslících jako prvního muže v Americe kvůli jazykové shodě: muž=člověk. Pokud vezmeme v potaz výzkum Craddicka (Craddick, 1963 in Swensen, 1968, str. 24), jenž při výzkumu na 23 mužích a 23 ženách na střední škole a u 23 chlapců a 23 dívek v 5.třídě základní školy zjistil, že pohlaví postavy nakreslené jako první u žen bylo v 47,9% případů a u dívek v 5.třídě 60,9%, tak se výsledky u žen středoškolaček nápadně blíží výzkumu společnosti TAKT. Výsledky u mužů středoškoláků odpovídaly 95,6% nakreslených postav muže jako 1. kresby. Přes výše uvedené výzkumy některé neodpovídají zjištění dalších výzkumníků, např. Moneyho (in Hárđi, 1992, str. 37), protože podle něj kreslí muži mužskou postavu jako první v 88,1 – 90%, ženy kreslí jako první ženskou postavu v 65,3 – 68%. Altman (2009, str. 31) v tomto duchu potvrzuje, že podle zahraničních výzkumů zhruba 90% mužů a 70% žen začíná kreslit jako první postavu vlastního pohlaví a toto tvrzení dokládá svými zkušenostmi z praxe. Jako další uvádíme výzkum Gravitze (Gravitz, 1968, str. 75), který zjistil u mužů kresbu figury shodného pohlaví v 85%, u žen to bylo 67% (muži n = 100, (průměrný věk 20,6 let), ženy n = 100, (průměrný věk 18,7 let)). Výhodou tohoto výzkumu je to, že byl proveden na normální dospělé populaci (tj. nikoli studentech, ani v ústavech), kterou byli uchazeči o práci. Je to v zásadě opakování výzkumu, jenž učinil Gravitz již v roce 1966 (Gravitz, 1966 in Swensen, 1968, str. 37), kde dosáhl na souboru uchazečů o práci (ve věku 18 – 59 let) prvně kreslené kresby postavy odpovídající pohlaví probanda: muži 82% – 100%, ženy 60% – 68%. Srovnání všech dostupných informací o kresbě 1. figury odpovídající pohlaví probanda uvádíme v tabulce 4.

muži	ženy	Autor
71%	67%	Arnoff, McCormick
71%	43%	TAKT-poradenství a konzultace s.r.o.
88,1-90%	65,3-68%	Money
90%	70%	Altman
75% - 95%	70 – 80%	Butler, Marcuse (mladší věk ZŠ)
90%	36%	Butler, Marcuse (starší věk ZŠ)
82% - 100%	60% - 68%	Gravitz (1966)
85%	67%	Gravitz (1968)
95,6% (SŠ)	47,9% (SŠ) 60,9% (ZŠ)	Craddick
84%	80%	Hamer, Kaplan
85,4 (průměr obou pohlaví)		Kohoutek

Tab. 4

Pokud se jedná o hodnocení kresby postavy u dětí, Davido (2001, str. 87) uvádí příznaky homosexuálních sklonů:

- odmítnutí nakreslit postavu opačného pohlaví,
- potíže s nakreslením postavy opačného pohlaví,
- příliš časté užívání sexuálních symbolů výlučně ženského, nebo mužského typu.

Na straně 92 (tamtéž) upozorňuje naopak na to, že je velmi důležité neusuzovat na sexuální problémy na základě analýzy malého počtu kreseb, přičemž se nemáme při diagnostice upínat na jediný detail. Varuje i před představou „normální sexuality“, protože něco takového neexistuje. Můžeme souhlasit s tím, že dnešní pojmání sexuality je velice volné, jako širší norma je pojmáno i to, co ještě před 40 lety bylo nemyslitelné. Dochází také k přeměně společenských rolí, dříve spojených s pohlavím daného jedince. Nejsme si proto jisti, zda se má v dnešní době vůbec řešit identifikace k jednomu či druhému pohlaví, případně některé formě sexuální identifikace z kontinua mezi těmito polaritami. Také je pokrytecké varovat před unáhleným usuzováním z jednotlivé kresby, když většina diagnostiky se stejně odehrává jednotlivě, nikoli sekvenčně jako u Hárdiho. Výzkum Konečného u

desetiletých dětí (Konečný, 1974, str. 239) přináší výsledky z oblasti 1.kreslené figury, která je ve shodě s pohlavím dítěte – 85,4%. Soubor není stratifikován dle pohlaví. Problematiku kresby postavy z hlediska preferovaného pohlaví 1. figury rozpracovali ve svém výzkumu Hammer a Kaplan (1964b in Swensen, 1968, str. 22), při kterém zjistili, že děti, které kreslily postavu odpovídající svému pohlaví jako první, ji kreslily při další administraci testu opět. Naopak děti, u kterých byla jako první nakreslena postava opačného pohlaví, s větší pravděpodobností volily osobu opačného pohlaví než předtím. V rámci tohoto šetření zjistili Hamer a Kaplan (1964b in Swensen, 1968, str. 37) i procentuální zastoupení prvně kreslené postavy odpovídající pohlaví u populace dětí 4. – 6: třídy: 84% chlapci, 80% dívky. Litt a Margolies (1966 in Swensen, 1968, str. 22) opakovali výzkum Hammera a Kaplana na 341 dětech, kterým 3x administrovali DAP, přičemž zjistili velkou variabilitu v tomto sledovaném ukazateli. Tato nereliabilita podle autorů stojí za neúspěchem mnoha výzkumníků, kteří vysuzují vztah některé ze sexuálních patologií na základě analýzy pohlaví 1. nakreslené figury. Můžeme tedy usuzovat na základě těchto informací, byť nejsou dostupné přesnější údaje o míře reliability (resp. nereliability), že při hodnocení kresby přinejmenším u dětí záleží na tom, v jakém bodu amplitudy kolísání mezi mužskou a ženskou postavou dítě a jeho kresbu zachytíme. Butler a Marcuse (1959 in Swensen, 1968, str.37) zkoumali kresbu postavy na základní škole a zjistili, že procento dětí kreslících 1. figuru shodnou se svým vlastním pohlavím se pohybuje u chlapců mezi 75% – 95% , u dívek 70 – 80%. S přibývajícím věkem se objevila u chlapců tendence ke zvýšení na 90%, zatímco u dívek naopak klesala až k 36% 1. figury shodné s jejich pohlavím ve věku 18 let. Na základě těchto výsledků můžeme usuzovat, že u dívek dochází s věkem k poklesu preference vlastní kresby postavy z důvodů víceméně neznámých. Nedá se očekávat, že s přibývajícím věkem dochází k stále většímu zmatení sexuální role, jak je naznačováno v teorii Machoverové. Je sice možné, že dochází k odmítnutí typicky ženských rolí v návaznosti na společenské výhody, jež někdy provázejí spíše muže, a kresba postavy muže je jakýmsi ujištěním o rovnocennosti. Průměr všech zjištění uvedených v tabulce 4, byť pocházejí z různých souborů, což bude významný prvek pro posuzování očekávaného procentuálního zastoupení první kresby indikující pohlaví kreslíře, odpovídá 85% mužským kreslířům, 63% kreslířům ženského pohlaví. Zejména opět u žen se v globálních číslech (být jen orientačních) ukazuje, že pro velký počet jinak kreslících žen nelze hovořit o sexuálním zmatení rolí. Nabízí se

proto jednoduše přijmout zjištění Swensenovo (Swensen, 1957, in Swensen, 1968, str. 37), podle nějž je tato teorie lehce ověřitelná empirickými testy, které však nedokázaly poskytnout signifikantní důkaz. Pokus s využitím dotazníku ICL (Interpersonal Check List) ve výzkumu Armstronga a Houcka (Armstrong, Houck, 1961 in Swensen, 1968, str. 24) sice ukázal signifikantní výsledky v tom, že se data výpovědi sama o sobě v ICL u mužů a žen kreslících jako první figuru opačnou svému pohlaví podobala výsledkům hodnoceného rodiče opačného pohlaví v dimenzi dominance, nicméně při vzorku 57 mužů a 57 žen sami autoři upozorňují, že výsledky mohou být dílem náhody. Dotazník ICL (Leary, Laforge, Suczek, v úpravě Koženého a Galnického, 1976, str. 37) byl u nás již použit v několika výzkumech i klinické praxi týkající se rozboru osobnosti mužů s funkčními sexuálními poruchami, např. Mellan (1968), nebo eunuchoidních mužů, Šípová et. al. (1965). Proto považujeme za možné jej využít při výzkumu kresby postavy i v rámci osobnostních rysů nasedajících na sexuální orientaci.

Z globálního hlediska je poměr pohlaví 1. nakreslené postavy k reálnému pohlaví probanda poněkud nejasný, existují poměrně velké rozdíly v jednotlivých výzkumech, a to především u žen. Neznáme sice přesné okolnosti metodiky jednotlivých výzkumů, přesto můžeme usuzovat na to, že pokud má způsob výzkumu natolik velký vliv na výsledky, tak tato variabilita v rámci proměnné metody výzkumu devaluje jakoukoli oprávněnou diagnostickou hodnotu tohoto ukazatele. V úvahu připadají vlivy druhu zkoumané populace, dost možná jsou výsledky odlišné i díky věkovým rozdílům. To by odpovídalo i zjištění výzkumu společnosti TAKT (2005), ve které byla zkoumána populace žen v průměru starších, než jaké vidíme u jiných výzkumů. Pro potvrzení této hypotézy by bylo nutné učinit skutečně reprezentativní zkoumání na běžné populaci, a teprve pak nastavit normalitu rozložení ukazatele 1. nakreslené figury.

14.5 Číselné vyjádření proporcí jednotlivých částí nakresleného těla z pohledu psychologie

Některé hodnotící systémy Kresby postavy pracují s číselným nebo poměrovým vyjádřením proporcí jednotlivých částí těla, které jsou považovány za normální. Jednotliví autoři se v tomto hodnocení liší, a proto považujeme za zajímavé zmínit

detailněji i tento ukazatel. Obecně se mají opírat číselná vyjádření jednotlivých částí těla o reálné poměry postavy člověka, viz Baltrusch (1956, str. 32). Některé údaje sice byly již zmíněny v podrobném popisu jednotlivých metod, nicméně zde se je zkusíme vzájemně porovnat.

Hlava – nenormální = větší než 15% z celkové figury, případně 1/7 Baltrusch (1956, str.32, 33), hlava menší než 1/10 celé figury Koppitz (1968, str. 60), hlava stejně velká nebo větší než tělo Koppitz (1968, str. 60), Vinklerová (in Kucharská, Májová, 2005, str. 44) v kresbě postavy dle výkonového hlediska popisuje starý systém hodnocení normality hlavy, který platí v případě, kdy je hlava větší než 1/10 trupu, a zároveň není větší než 1/2 trupu (podle nového přístupu považuje za dostatečné orientační zhodnocení velikosti hlavy). Altman (2009, str. 37) uvádí, že v reálu odpovídá hlava 1/7 postavy, ale u kresby je běžné mírné zvětšení proporce hlavy.

Nohy – u mužů nenormální = větší než 40% z figury (počítáno od linie boků) Baltrusch (1956, str. 32)

- u žen nenormální = větší než 60% z figury (počítáno od linie boků) Baltrusch (1956, str. 32)
- délka normálních nohou je přibližně 1 – 2 délky trupu Vinklerová (in Kucharská, Májová, 2005, str. 44)

Krk – větší než 10% z celkové figury je důvodem pro opodstatněnost úvahy o zvýšení racionální kontroly jedince Baltrusch (1956, str.35)

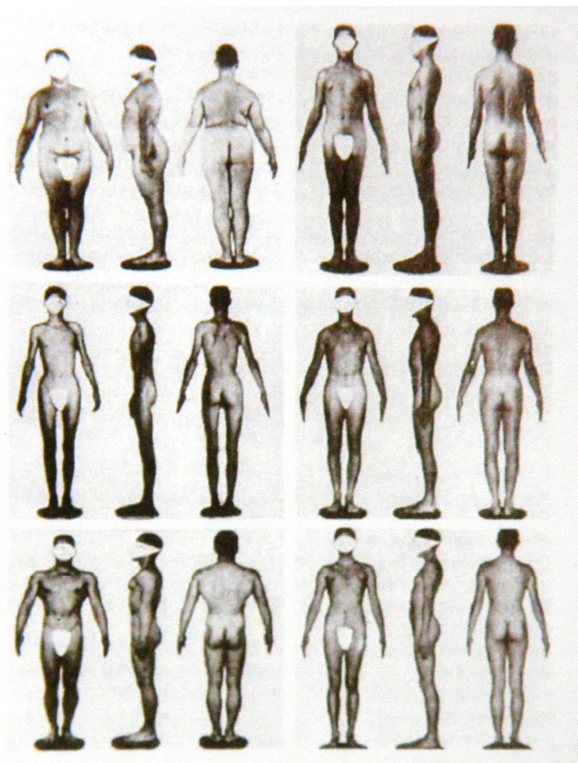
Paže – normální délka paží = 2/5 délky figury Baltrusch (1956, str. 36), krátké paže jsou uvažovány v případě 1/3 postavy a méně Baltrusch (1956, str. 36), případně ruce nedosahující pasu Koppitz (1968, str. 60), naopak dlouhé paže – pod úroveň kolen Koppitz (1968, str. 60), Vinklerová (in Kucharská, Májová, 2005, str. 44) považuje paže za odpovídající v případě, že jsou stejně dlouhé jako trup, na str. 46 však uvádí normální velikost paží „přibližně 1-2 délky trupu“.

Údaje jsou mnohdy poměrně rozporuplné, různě definované, a proto jsme se je pokusili pro názornost seřadit do tabulky, vždy vztaženo k výšce postavy v procentech. Viz tab. 5.

	Hlava	Nohy		Krk	Paže
		muži	ženy		
Nenormální malá velikost	< 10%				a) < 33% b) paže výše než úroveň pasu
Normální	10% - 50% trupu	100% - 200%			a) 40% b) paže = trup c) 100% -200% trupu
Nenormální velká velikost	a) > 15% b) > 14,2 % c) hlava = nebo > tělo	> 40%	> 60%	> 10%	paže níže než úroveň kolen

Tab. 5

Z údajů, které jsou v psychologické literatuře dostupné a jakkoli uchopitelné, či přímo definované, se nedá příliš spoléhat na vztah s objektivní realitou. Změny v proporcích nakreslené postavy se zdají být významné u některých duševních nemocí či při intoxikaci. Např. ke změnám proporcí na kreslené figuře dochází i pod vlivem psychotropních látek, o čemž referují Klivar a Polcar (1985, str. 37): testovaný jedinec pod vlivem LSD pociťoval a kreslil zkrácené, či prodloužené paže, pociťoval vymizení trupu, dokonce halucinoval u vyšetřujícího další pár očí, které také načrtl. Zdá se tedy, že sledování proporcí má spojitost s vnímáním a zvláště jeho deficitní či defektní formou. Proporce postavy mohou být znakem psychického onemocnění ve vazbě na somatický stav, a nelze proto pominout známou Kretschmerovu somatickou typologii, podle které postavy vykazující astenický habitus inklinují k schizofrenii a naopak pyknický typ k maniodepresivitě (Конечный, Боухал, 1974, str.131). Obdobné a mnohem četnější a metodologicky propracovanější výzkumy Sheldona na podobné téma by mohly být vodítkem při posuzování proporcí postavy ve vztahu k osobnostním rysům či osobnosti jako celku. Sheldon zpracoval údaje z fotografií 46000 subjektů (viz obr. 19 in Hall, Lindzey, 2002, str.310) a vytvořil tzv. Ponderální index subjektu, který vyjadřuje poměr výšky k třetí odmocnině hmotnosti (in Hall, Lindzey, 2002, str. 311).

Obr. 19

Díky tomuto poměru a věkové kategorii dokázal zařadit jednotlivé subjekty k některé z předem daných somatických kategorií. Z našeho pohledu je to inspirativní informace pro možné analogické využití u hodnocení kresby postavy minimálně z hlediska potvrzení neustále nedokázané, a zároveň nedostatečně zpochybněné teorie Machoverové, která tvrdí, že člověk kreslí svou vlastní postavu. Potvrzení, nakolik odpovídá kresba skutečným rozměrům těla probanda, se ve většině případů zredukuje na některý výrazný a shodný znak, který může být vykládán jako potvrzení její teorie. Navíc Sheldon (in Hall, Lindzey, 2002, str. 315) vyabstrahoval 3 hlavní shluky rysů, a to zejména temperamentových rysů, které vzájemně korelovaly a lidé s těmito vlastnostmi jim odpovídali tělesnou konstrukcí. Některé z korelací mezi tělesnou stavbou a temperamentem jsou neočekávaně vysoké, např. korelace mezi endomorfií a viscerotonií, mezomorfií a somatotonií, a také ektomorfií a cerebrotonií se pohybovaly okolo 0,8. Viz tabulka 6 (Sheldon, 1942, str. 400 in Hall, Lindzey, 2002, str. 317).

<i>Korelace (r) mezi tělesnou stavbou a složkami temperamentu (n = 200)</i>			
Komponenty tělesné stavby	Temperamentové složky		
	Viscerotonie	Somatotonie	Cerebrotonie
endomorfie	+ 0,79	- 0,29	- 0,32
mezomorfie	- 0,23	+ 0,82	- 0,58
ektomorfie	- 0,40	- 0,53	+ 0,83

Tab. 6

Tyto výsledky se zdají být vysoce zajímavé a podnětné pro skutečně vědecké hodnocení proporcí figury kresby ve vztahu k osobnosti i reálným rozměrům kreslícího subjektu.

Existují i jiné výzkumy, které se snažily měřit proporce nakreslené figury a ty následně ověřovat z hlediska jejich trvalosti v čase. Jedná se například o studii Becka a Barta (Beck, Bart, 1970, str.89), kteří použili metodu Levyho a Minskyho (Levy, Minsky, 1962 in Beck, Bart, 1970, str. 89). Ta pracuje s normálními proporcemi člověka a k nim jsou vztaženy odchylky od normy v rámci kresby postavy. Výsledky studie ukázaly na to, že pomocí hodnotících kritérií Levyho a Minskyho je možno dosáhnout vysoké reliability jak mezi jednotlivými posuzovateli ($r = 0,91$, $p < 0,01$), tak i retestové reliability ($r = 0,81$, $p < 0,01$). Bohužel autoři nezveřejnili krom statistické průkaznosti podrobnější a konkrétnější data.

14.6 Číselné vyjádření proporcí jednotlivých částí těla z pohledu ergonomie

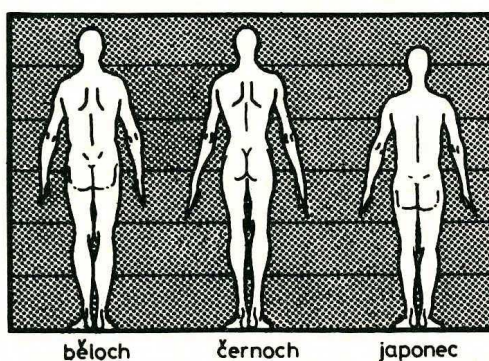
Hledisko výše zmíněné psychologie v popisu normality v kresbě lidské postavy lze uchopit i z hlediska ergonomického, případně antropologického, kteréžto jsou mnohem průkaznější, poskytují více údajů o tom, jaké jsou normální proporce lidského těla. Vzhledem k tomu, že na reálnost proporcí v kresbě nepřímo odkazují prakticky všichni autoři („nadměrně dlouhé ruce“, „příliš malá postava“, „krátké nohy“

apod.), můžeme zkusit popsat objektivní pravidla pro normalitu proporcí lidské postavy, potažmo proporcí nakreslené figury.

Antropologie dělí člověka do základních tří skupin (Kis a kol., 1991, str. 15):

1. endomorfní – měkké tvary, snížený tonus svalstva, kulatá hlava, nepřiliš velká fyzická síla, průměrná výška 166 cm, průměrná váha 81 kg;
2. mezomorfní – masivní husté tvary, hranatá hlava, mohutné svalstvo, nemotornost, průměrná výška 174 cm, průměrná váha 64 kg;
3. ektomorfní – prodloužené proporce těla, malá hlava, úzká tvář, dobrá pohyblivost, průměrná výška 177 cm, průměrná váha 64 kg.

Přestože se jedná o data pouze 20 let stará, zdají se být výšky postav poněkud nízké, stejně jako váha. Z textu nelze dohledat, zda se jedná o soubor mužů, nebo se jedná o netříděný vzorek. Nicméně Kis a kol. (1991, str. 16) popisují národnostní podmíněnost proporcí lidské postavy, což se jeví pro účely porovnání studií provedených v různých zemích jako zásadní. Šmíd (1977, str. 22) k této tematice poskytuje i obrázek, viz obr. 20.

Obr. 20

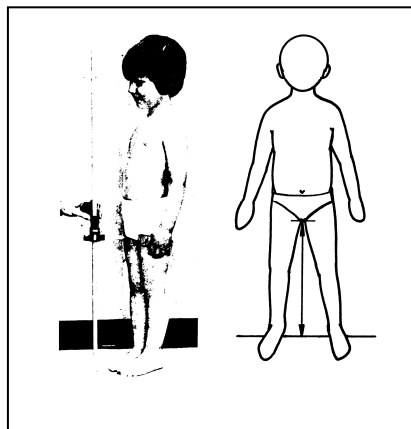
Přestože nemáme přesné vyjádření proporcí v tomto mezinárodním srovnání, pokud alespoň mechanicky změříme poměry horní poloviny těla k dolní na tomto obrázku (obr.20), zjistíme, že u bělocha je tento poměr cca 1,14, u černocho 1,06, u Japonce 1,33. Z tohoto velice přibližného zjištění vyplývá, že „Japonec“ má poměrně o 25% kratší nohy než „běloch“! Podobnou zkušenost popisuje i Gilbertová, Matoušek (2002, str. 30): „Soubor tělesných znaků různých populačních skupin vykazuje určité rozdíly. Např. některé antropometrické znaky americké a asijské populace se ve srovnání s populací střeoevropskou značně liší.“ V našich podmínkách máme však dosti podrobná data z antropometrických podkladů. Tyto údaje jsou totiž nezbytné pro správnou konstrukci průmyslových výrobků tak, aby odpovídaly evropským kritériím a specifikům. Jedná se o konstrukci natolik banálních předmětů denního užívání, jako jsou židle, postele, ovládací panely stavebních strojů anebo třeba také zobrazovací panely (přístrojové desky) v automobilech. Z těchto údajů je možno zjistit hodnověrně některé údaje, se kterými pracujeme i my při analýze kresby postavy, viz obr. 21 Šmíd (1977, str. 19).

		rozměry v cm							
		Muž				Žena			
		$m-2s$	m	$m+2s$	%	$m-2s$	m	$m+2s$	%
A	výška těla	163	175	187	100	153	165	177	100
B	výška očí	153	164	176	94	143	154	165	93
C	výška ramen	134	144	154	82	124	134	144	81
D	výška lokte	101	108	116	62	95	103	110	62
E	výška kolena	47	51	54	29	46	49	53	30
F	šířka rozpětí paží	173	186	198	106	153	165	177	100
G	délka natažené paže	80	86	92	49	66	71	76	43
H	délka ohnutého předloktí	44	48	51	27	40	43	46	26
J	šířka ramen	42	46	49	26	37	40	42	24
K	výška prsou	21	23	24	13	23	25	27	15
L	šířka boků	29	32	34	18	32	34	37	21
M	výška těla nad sedadlem	83	90	95	51	78	84	90	51
N	výška očí nad sedadlem ¹⁾	73	79	84	45	68	73	78	44
O	výška ramen nad sedadlem	55	60	63	34	50	54	58	33
P	výška lokte nad sedadlem	21	23	24	13	20	21,5	23	13
R	vzdálenost hýždě – koleno	57	61	65	35	52	56	60	34
S	délka dolní části stehna	44	48	51	27	43	46	49	28
T	výška podkolenní jamky	42	45	49	26	40	43	46	25
U	výška stehna v sedě	12	13	14	7,5	13	14	15	8,5
V	délka chodidla	25	27	29	15,5	23	25	27	15
X	šířka chodidla	9,5	10	10,5	5,7	8,5	9	9,5	5,5
Y	délka ruky	18	19	21	11	16	17,5	18,5	10,5
Z	šířka ruky	9	9,5	10,5	5,5	7,5	8	8,5	4,8

Obr. 21

Za povšimnutí stojí zejména údaje z řádku G (natažená paže, která má 49% délky těla pro muže, 43% pro ženu), V (délka chodidla, která odpovídá 15,5% délky

těla muže, 15% pro ženu), případně i součet údajů R a T (vzdálenost hýždě – koleno a výška podkolenní jamky $35\% + 26\% = 61\%$ u muže a $34\% + 25\% = 59\%$ u ženy). Podobné údaje nacházíme i u anglosaských výzkumů, kde pro porovnání s tabulkou č. 5 uvádíme některá odpovídající data dle zahraničních měření Murella (Murrell, 1971, str. 43); průměrná výška muže 69“ (tj. 175,26 cm), ženy 65“ (tj. 165,1 cm) – odpovídá údajům v tabulce v řádku A. Dále délka chodidla u muže 10 ½“ (tj. 26,67 cm), u ženy 9 ½“ (tj. 24,13 cm) odpovídají takřka přesně údajům v řádku V. Navíc uvádí údaj „nižší délka nohy“ (index rozkroku) – tj. vzdálenost od země do místa rozkroku, viz obr. 22 (Richard G. Snyder, Martha L. Spencer, Clyde L. O. (n.d.). *Physical Characteristics of Children As Related to Death and Injury for Consumer Product Design and Use, UM-HSRI-BI-75-5 Final Report Contract FDA-72-70 May 1975*. Retrieved October 26, 2010, from <http://ovrt.nist.gov/projects/anthrokids/child.html>) což se jeví jako mnohem jednoznačnější místo určení horního konce nohou než značně subjektivní odhady podle boků nebo hýždí, případně vůbec nevymezeného místa, které ještě jako nohy má být započítáno.

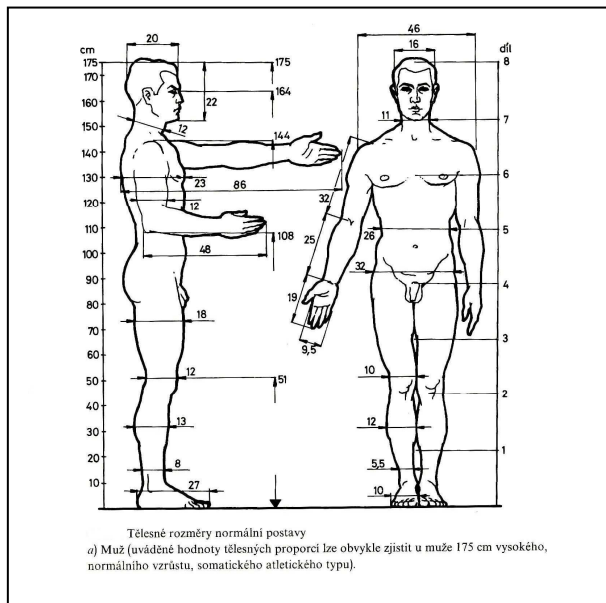

Obr. 22

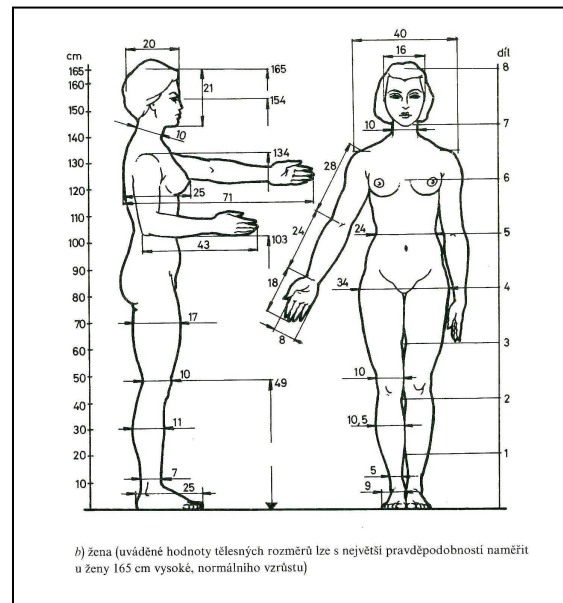
Další verifikační údaj, který potvrzuje jednoznačnost a přesnost antropometricko – ergonomického hlediska při posuzování velikosti jednotlivých částí těla, jsme našli i v práci Gilbertové a Matouška (Gilbertová, Matoušek, 2002, str. 21 a 31), kde citují konstrukt tzv. „standardní osoby“, která je zakotvena i v normě ČSN, EN 28996, a např. výška postavy při aplikaci 95. percentilu (tj. $m + 2s$) činí 1881 mm (srov. s údajem v řádku A tab. 5 v položce Muž ($m + 2s$)). Rozdíl mezi těmito dvěma údaji

činí pouhých 0,6%. Je na místě představa, že bychom se při případné revizi testů kresby postavy poučili z antropologie a nastavili jednotná pravidla, která, jak se zdá, jsou již úspěšně aplikována jinde.

Při porovnání normality kresby dle psychologického úzu se tyto údaje s údaji v tabulce 5 potvrzují jen málo. Podrobnější údaje nacházíme přímo na grafickém vyobrazení mužské a ženské figury, viz obr. 23 a 24 Šmíd (1977, str. 20 a 21).

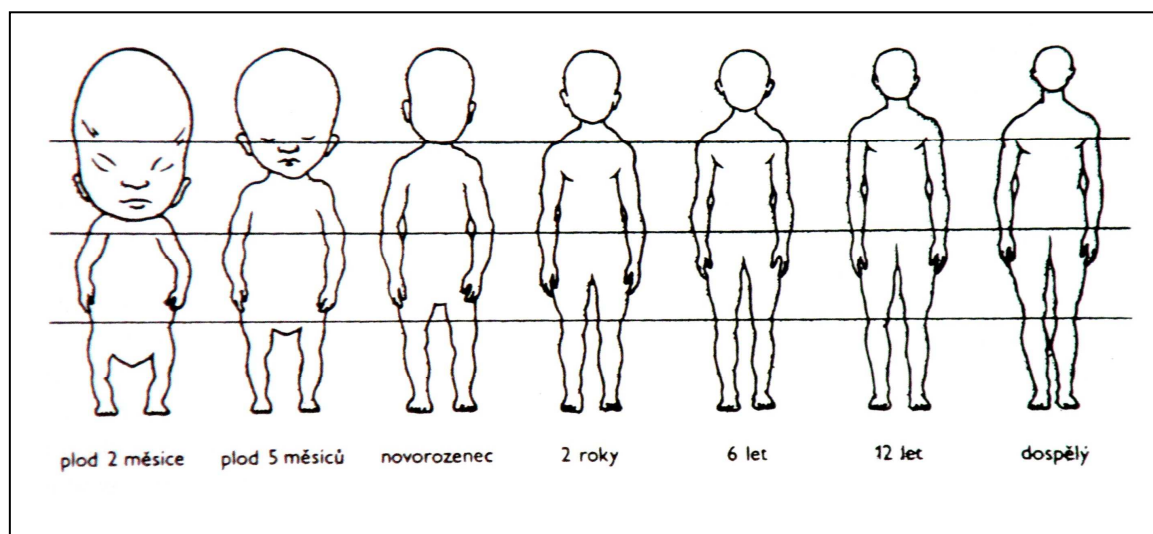
Obr. 23

Obr. 24

Zajímavé je zejména rozdělení těla na díly, takže při porovnání s údaji v tab. 5 zcela jasně vidíme, že lidská hlava zaujímá 1/8 neboli 12,5% lidského těla, a nikoli tradovanou 1/7 (15%). A to jak u ženy, tak i u muže. Nemůžeme při hodnocení kreseb pominout vývojové hledisko. Jak ukazuje obr. 25 (dle K.H. Stratze aj. in Langmeier, Krejčířová, 1998, str.110), proporce hlavy k celému tělu je proměnlivá. Po přeměření tohoto grafického podkladu vyplývá, že hlava u dospělého odpovídá 12,5% celého těla, kdežto u dítěte ve věku 6 let je to 17%. To by také mělo znamenat, že musíme porovnávat normalitu velikosti hlavy na základě vývojového stupně kreslíře. Mj. změny ve velikosti proporcí hlavy zmiňujeme v kapitole o testu

DAP K. Machoverové, která toto konstatovala, nicméně nezpracovala k tomu podrobnější informace.

Obr. 25

Dalším problémem jsou kupř. informace získané analogicky grafickým odvozením od obrázků (obr. 23 a 24) z bokorysu, kde můžeme odhadnout, že krk průměrně vysoké osoby odpovídá cca 2-5% postavy, pokud jej definujeme a měříme podobně jako na kresbě postavy, což odpovídá místu mezi horní hranicí roviny ramen a bradou. Z pohledu zepředu se dostáváme do situace, že krk, jak jej známe z kreseb lidské postavy z psychologických materiálů (hlava na různě krátkém „válečku“ postaveném na horní části trupu), vlastně není u muže vidět. Postupně totiž u člověka mužského pohlaví dle normy přechází z ramen až k hlavě. U žen by se z čelního pohledu dalo klasické pojetí krku jako viditelného předělu mezi tělem a hlavou akceptovat, ale 10% délka krku se jeví nadsazená i zde.

Opustíme-li čistě antropologicko-ergonomické hledisko a necháme se ovlivnit pohledem, který se zdá být psychologickému vnímání produktů kreslení lidské postavy jako bližší, tedy světem uměleckým, i zde můžeme najít různé pohledy na posuzování proporcí lidské postavy. Zastánci subjektivnosti jsou Diana a Nick Meglinovi (Meglin & Meglin, 2001, str. 133): „Když se zabývá člověk takovým „problémem v kreslení“, jako jsou proporce, je to obvykle záležitost vidění neobjektivníma očima.“ Naopak jiní autoři, jako např. Kraayvanger (Kraayvanger,

2005, str. 59) doporučuje pro uměleckou kresbu následující: „Doporučuji, abyste takto měřili tak dlouho, dokud se nenaučíte porovnávat různé délky a velikosti lidského těla. ...Své měření proveďte pečlivě, vaše výpočty musí být správné. Základy kresby nechávají jen málo prostoru pro volnou interpretaci.“ Samozřejmě je možno namítnout, že v psychologii rozhodně nejde o dokonalou kresbu, spíše naopak. Ale pokud nemáme přesně definováno, jak vypadá správná postava, jak můžeme posuzovat, zda kresba je ještě „normální“? Případná odpověď s odkazem na zkušenosti, cit, vnitřní zrak, případně intuici nebo zdravý rozum není příliš vědecká.

14.7 Klinický versus statistický přístup k psychologii

Celý dosavadní text se vine v intencích klinického a statisticko-vědeckého souboje. Je to opravdu nutné? Musíme dokazovat výzkumně to, co je masově užíváno v praxi, a pokud by to nebylo k ničemu, snad by to nikdo nepoužíval? Musíme mít v ruce důkazy poskytnuté statistickými metodami, které jsou ve své podstatě poměrně dost „suché“? Nesnažíme se o něco takového, jako posuzovat krásu obrazu jeho cenou na trhu, nebo míru uměleckého zážitku hlučností potlesku? Ano a ne. Metody, které máme pro validizaci, jsou někdy skutečně neotesané ve srovnání s krásou květiny. Jenomže krása květiny nemá podíl, nebo dokonce nemá vinu na tom, zda bude člověk prohlášen za zločince s nemožností nápravy, což obnáší několik let života ve vězení navíc. A pokud tvrdíme, že nám informace z nějaké metody říkají, že člověk je takový a takový, měli bychom snad vědět, v kolika případech to platí úplně, v kolika zčásti, a v kolika je naše zjištění jen dílo náhody. A to u kresby postavy nemáme potvrzeno. Dokonce ani nejsme schopni se shodnout v rámci jednotlivých přístupů na tom, jak má vypadat normální kresba. A možná ani proto není náhoda, že v mnoha státech USA není dle Goldmana a Soukupové (2010) možno využít testu DAP pro potřeby soudního řízení. Víme také, že statistická významnost při hodnocení různých výzkumů vyjde při dostatečně velkém souboru na úrovni, která je ze statistického hlediska oním pověstným pevným bodem ve vesmíru, o který žádal Archimédes, díky němuž pohne Zemí. Z praktického hlediska ovšem jakkoli velká statistická významnost nemusí pro praxi znamenat vůbec nic, protože měřitelný diferencující rozdíl je tak malý, že nedokáže

také nic rozlišit. A když ano, tak na obrovských souborech, které jsou doménou sociologie, ale ne psychologie, která se takřka výhradně zabývá diagnostikou jednotlivce. Rozpor mezi statistickým a klinickým přístupem není žádnou novinkou. Již na počátku 50. let 20. století přišel Paul Meehl s poměrně brizantním textem „Clinical versus statistical prediction“, ve kterém jako zkušený praktik velmi kriticky pohlíží na metody klinické praxe a porovnává dosažené výsledky s běžnými predikčními možnostmi statistických disciplín. Přístupy každého směru mají své postupy, na něž vzájemně kriticky pohlížejí. Meehl (2003, str. 28) uvádí popis situace, kdy klinik od oka „koukne“ a řekne, že je to celkem dobrá validita, přičemž ze statického pohledu korelace odpovídá pouze $r = 0,4$. Rozdílnost mezi přístupy spočívá v tom, že pro statistika korelace 0,4 znamená jen dotek mezi dvěma množinami číselných veličin, protože pokud se umocní korelace na druhou a vynásobí stem, abychom dostali index determinace, zjistíme, že naměřený výsledek je způsoben sledovaným znakem z 16%. Mnohdy klinici spoléhají na svou intuici, a proto Meehl (2003, str. 68) pro ilustraci uvádí častou argumentaci a zdůvodnění kliniků při diagnostice: „Mé třetí ucho mi říká...“ Je jasné, že toto zdůvodnění statisticky orientované psychology dohání k zuřivosti stejně, jako kliniky vedou masivní statistické manévry k prezíravosti nad byrokratickým a tupě nediferencujícím přístupem výzkumně založené populace. Jedněm i druhým to dle jejich přístupu přece „vychází“ a nemají pocit, že by dělali něco špatně. Nicméně způsoby validizace jsou problematické v obou případech. Šípek (2000, str. 63) uvádí způsob validizace, s jakým se psycholog mnohdy spokojí u kresby postavy, a je jím: „...klientovo kývnutí, že to „tak nějak je“...“, a hned dodává, že toto nemá výraznou průkaznou hodnotu. Podobně neefektivní je čistě mechanickým způsobem propočítávat všechny získané údaje bez ohledu na realitu. Je však možné nechat oba postupy pracovat a zjistit, k jakým empirickým výsledkům se jedním či druhým přístupem dobereme. Např. Burgess (1928 in Meehl, 2003, str. 95) zkoumal 1000 zločinců z důvodu změny trestu odnětí svobody na udělení dohledu. Užil 21 objektivních faktorů, jako je délka trestu, druh trestného činu, národnost otce, místo bydliště, věk apod., a zkombinoval je tak, aby dokázaly předpovědět, zda bude udělení podmíněného propuštění efektivní a nepovede k dalším trestným činům. Výběr zločinců pro podmíněčné propuštění posuzovali také dva vězenští psychiatři. Výsledky byly následující: pokud byl predikován úspěch podmíněného propuštění, psychiatři byli lepší s 85% a 80% oproti statistickému vyhodnocení, které dosáhlo 76%. Naopak pokud byla hodnocena

situace, kdy bylo predikováno, že dojde k porušení podmínky, tak psychiatři měli úspěšnost 30% a 51%, přičemž statistický přístup dosáhl 69%. Jiný výzkum posuzující efektivitu statistických metod na poli hájeném klinickými psychology provedl Barron (1953 in Meehl, 2003, str. 106): sledoval účinnost psychoterapie u 33 neurotických pacientů, přičemž se sledovala až po ukončení psychoterapie a srovnávalo se dle hodnocení z MMPI. 9 kliniků to hodnotilo podle výsledků MMPI a souběžně se zpracovalo ze stejných křivek statistické posouzení. Nejlepší klinici měli úspěšnost 69,7%, průměrná byla míra úspěšnosti 62%. Naopak mechanické vyhodnocení mělo úspěšnost 73%, případně v rozmezí 75% – 80%. Klinici tak měli nižší úspěšnost o 11 – 18% než statistické zpracování. Jak se zdá, nejde pouze o spor odborný, ale i otázku finanční, protože výzkumy Kellyho a Fiskeho (Kelly, Fiske, 1950 in Meehl, 2003, str.127) ukazují, že užití poštou zaslaného dotazníku pro zhodnocení obtíží klienta je mnohem levnější než 7 člověkodní strávených na diagnostice a hledání dynamických formulací problematiky s cenou 300 dolarů za případ. Tyto hodiny by bylo mnohem efektivnější využít pro terapii klienta.

Výpočty se jeví v klinické praxi jako neurvalost, protože klinici vědí, že každý člověk je jedinečný. Oproti tomu Stoufer (1941 in Meehl, 2003, str. 130) přichází s myšlenkou, že pokud uznávají klinici jedinečnost každého případu, mohou počítat s tím, že při sledování pouhých 10 znaků s 4 hodnotami, dojdeme ke kombinaci biliónu variant. Žádný případ ovšem nemůže být zcela jedinečný, protože by jinak nebylo možno, aby se klinik učil a nacházel spojité body mezi nepoměrně malým počtem klientů, se kterými pracuje během svého života, oproti biliónu možností. Zdá se, že i klinik tedy alespoň v hlavě pracuje s nějakou statistikou, nějakou pravděpodobností, nicméně ta podléhá osobnostním vlivům více než neúprosné statistikovy výpočty. Pokud tedy existují nějaké znaky společné pro uznání nějaké duševní vlastnosti na základě čistě klinického testu, který je dle svého přesvědčení schopen vyhodnotit jen klinik, není důvod, proč by to nemohl učinit i statistik. I klinik musí pracovat s výsledky minulé zkušenosti, zobecněním, kategorizací, propojeností jednotlivých informací a není to nic odlišného od dnešních možností výpočetní techniky. A výsledky jedné metody by měly nutně mít vazbu s metodou jinou, sledující totéž, případně s externím kritériem. Některé možnosti skládání obtížně kvantifikovatelných dat byly dosud obtížné, kvůli neotesanosti statistických metod, nyní se nám ukazuje cesta pro budoucnost - využití tzv. fuzzy

analýzy, která nepracuje přímo s přesnými čísly, ale s přibližným popisem, což je mj. doménou psychologických zjištění (příliš velká, střední, zvětšená míra, menší než velká, nedostatečná, malá, nepatrná apod.). Pro mnoho psychologů je však jakýkoli podobný nový statistický termín prvkem zatlačujícím je do defenzivy, až odporu. Pro tuto práci tedy zůstaneme ještě ve vodách běžné a klasicky užívané statistiky, kterou se pokusíme zjistit, nakolik se shodují popisy jevů v kresbě postavy s exaktním měřením, a také jak se výsledky z metody Kresba lidské postavy shodují s jinými psychologickými metodami.

VÝZKUMNÁ ČÁST

15. Metodologický rámec výzkumu

Smyslem celého následujícího výzkumu je zejména poskytnout jasné informace o tom, jak vlastně vypadá kresba lidské postavy v našich geografických podmínkách. Dále chceme exaktně stanovit, jaké má figura základní parametry, abychom mohli konečně vytvořit jednotný základ pro hodnocení normality, či nenormality dané kresby. V části teoretické jsme probrali různé hodnotící systémy, různé přístupy, mnohdy různé informace stojící pouze na dojmu autora. Dostali jsme častokrát množství vágních informací o parametrech figury, bez toho, abychom se dozvěděli, co to vlastně znamená příliš velká, či příliš malá postava. Zde nastavíme podobně jako Konečný (1974) informace o tom, jak je postava velká, jak je široká, vysoká a kde je její nejčastější umístění v prostoru. Stanovíme míru, v jaké dochází ke kresbě postavy, která je shodná s pohlavím kreslícího, protože je to jeden z pilířů, na kterém mnohdy stojí posuzování sexuální identifikace probanda. Například zde nevíme nejen s jistotou, ale dokonce ani přibližně, jak moc častá je kresba první postavy opačného pohlaví u mužů a u žen. V rámci kresby postavy existuje několik základních pravidel pro její hodnocení, která jsou známá, bezmála až notoricky známá avšak bez toho, abychom skutečně prokazatelně věděli, že opravdu znamenají to, co si myslíme. Proto budou jednotlivá pravidla a následná zjištění, která se dají vyjádřit jakoukoli kvantitativní formou, porovnávána s jinými metodami, které mají za úkol porovnávat tutéž veličinu. Zdá se být oprávněné, že pokud o klientovi přemýšlíme v intencích jeho míry extroverze či introverze pouze na základě kresby postavy, konkrétně pouze podle polohy postavy v levoprávním umístění, mělo by to odpovídat výsledku jiných metod, které měří totéž. I kdyby se nepovedlo prokázat oprávněnost jednotlivých postulátů, i kdyby se nepovedlo objevit jiné zajímavé a prokazatelné vazby mezi jinými metodami a kresbou postavy, i přesto si myslím, že bude jen přínosné touto prací probudit diskusi o metodách, které my psychologové používáme. Je to jako hodit kámen do rybníka plného stojaté vody a pokryté souvislou a neproniknutelnou vrstvou orobince. Možná ten kámen samotný není to nejrozumnější, co se dá udělat, ale to, co se stane potom, to, co „vyplave“ v reakci na něj, může být pro všechny hodně užitečné.

15.1. Problém

Dosud neexistuje jednoznačné potvrzení toho, že formální znaky v kresbě lidské postavy skutečně odpovídají tomu, jak jsou vysvětlovány. Nevíme, zda interpretace levopравého umístění postavy, stejně jako vertikální, či velikost postavy odpovídá výsledkům jiných metod, které jsou stejně používány pro ověření hypotéz získaných na základě výsledků kresby postavy. Nejsou známy experimentálně získané, a to byť jen přibližné údaje o velikostech postav u žen a mužů, stejně tak i hodnoty, které by exaktně popisovaly normální a nenormální umístění postav na ploše papíru. Velice různorodé údaje jsou v oblasti jednoty pohlaví první kreslené postavy a pohlaví probanda, přitom v případě kolize mezi těmito dvěma údaji byly a mnohdy i jsou vysuzovány jednoznačné soudy o sexuální nenormálnosti probanda.

15.2 Cíle výzkumné části

- validizace – validizace vybraných znaků v návaznosti na jiné diagnostické metody, tzn. nakolik se kryjí výsledky kresby postavy s jinými metodami hodnotícími totéž. Jedná se zejména o zjištění souvislosti mezi levopравým umístěním kresby a výsledky sebeposouzení probanda na škále introverze – extroverze, případně této škály v dotazníku. Dále bude sledována spojitost mezi velikostí postavy a výsledkem v oblasti dominance – submise v dotaznících. Prověření se týká také vertikálního umístění postavy a výsledků na škále optimismus – pesimismus, velikosti hlavy postavy a provázanosti na škálu racionalita – smyslovost. Celkově jde o prověření toho, zda se dají informace získané metodou „kresba postavy“ využít diagnosticky. Koncept kresby postavy v projektivní verzi sice pracuje s tím, že tato metoda má generovat hypotézy, které je nutno prověřit jinými, důkladnějšími metodami. Tento koncept sice naznačuje, že metoda není příliš validní, pokud je nutné ověřovat si získané údaje jinými metodami, ale i tak by se neměly údaje z této metody diametrálně lišit od metod, kterými si vygenerované hypotézy potvrzujeme, či vyvracíme. V opačném případě by bylo totiž využití metody neefektivní.
- normalizace – vytvoření alespoň orientačního číselného vyjádření několika základních znaků kresby, které se dají vyjádřit kvantitativním, a tedy víceméně

hodnotitelným způsobem, a to i statisticky prokázat. Jedná se především o údaje, jak velká je průměrná kresba, kde je umístěna a další počitatelné parametry, které mohou být nápomocny pro věrohodné rozlišení normální kresby od tzv. nenormální. Dosud totiž takové údaje v naší literatuře opět až na výjimky chybí.

- komparace – sledování znaků u jednotlivých skupin, zda se dané znaky vyskytují ve stejné míře (např. u mužů a žen). Zde jde zejména o ověření četnosti kresby postavy odpovídající pohlavím pohlaví kreslícího.
- diagnostická edukace – tj. uvedení na pravou míru informací, které se dosud tradují, nikoli však dokazují. Také to znamená případnou opravu názorů, podle kterých kresba postavy jako diagnostická metoda něco konkrétně přináší ve sledovaných dimenzích.
- konstrukce – protože nejde jen o očekávané zpochybnění některých současných znalostí o kresbě postavy, ale v případě objevení nových zákonitostí i o nástin jejich diagnostického využití. Jedná se tak o očekávaný základ k novému pohledu a prokazatelnému hodnocení kresby postavy.
- perspektiva – v této práci chceme alespoň započít s vyhledáváním i základních souvislostí, které sice přesahují její srovnávací a teorie testovací nastavení, ale bylo by škodou nepoukázat na případné možnosti nového způsobu využití informací obsažených v kresbě. Může jít třeba o shodné znaky nalezené na kresbách, které jsou kresleny probandy dosahujícími extrémních hodnot zjištěných jinými metodami.

16. Hypotézy

Problém v postavení hypotéz je nasnadě. V teoretické části jsou protichůdná stanoviska, výzkumy poskytující informace o oprávněnosti postulátů nestorů metody Kresba lidské postavy, stejně tak i proti. Některé metaanalýzy uvádějí takřka shodu mezi výzkumy pro a proti. Máme však za to, že výzkumné články, ze kterých jsme primárně čerpali, vyznívají v neprospěch validity a mnohdy i reliability zmiňované metody. Postavíme proto (mimo jiné i pro onu rozpornost mezi výzkumy) své hypotézy až na výjimky spíše kriticky.

1. H_0 = Nebude statisticky významná souvislost mezi umístěním kresby postavy v levoprávé orientaci a výsledkem v dotazníku zaměřeném na extroverzi a introverzi.
2. H_0 = Nebude statisticky významná souvislost mezi umístěním kresby postavy v levoprávé orientaci a výsledkem sebeposouzení probanda při posouzení míry své extroverze a introverze.
3. H_0 = Výška postavy kresby statisticky významně nesouvisí s dominancí zjišťovanou dotazníkem KUD.
4. H_0 = Výška postavy kresby statisticky významně nesouvisí s dominancí zjišťovanou dotazníkem ICL.
5. H_1 = U mužů bude častěji převládat jako první postava mužského pohlaví nad úroveň statistické významnosti.
6. H_1 = U žen bude převládat ženská figura kreslená jako první, a to nad úroveň statistické významnosti.
7. H_0 = Nebude statisticky významná souvislost mezi umístěním figury ve vertikální ose a smyslovostí a racionálností dle dotazníku KUD.
8. H_0 = Nebude statisticky významná souvislost mezi umístěním figury ve vertikální ose a sebeposouzením probandů v ose optimismus – pesimismus.
9. H_0 = Nebude statisticky významná souvislost mezi velikostí hlavy a škálou racionálnost – smyslovost dotazníku KUD.

17. Soubor

Hlavní výzkumný soubor je sestaven z populace vysokoškolských studentů (66 mužů a 168 žen), studujících na Ostravské univerzitě v různých studijních oborech. Jednalo se jak o studenty studující na fakultě pedagogické, tak i filozofické a přírodovědecké, čímž se pokryla větší oblast populace VŠ studentů. Jednalo se tedy o soubor nenáhodný, vysoce homogenní z hlediska věku, ale málo homogenní z hlediska oboru studia. Průměrný věk mužů je 20,9 let, $SO = 1,6$ let. Průměrný věk žen je 20,9 a $SO = 1,4$.

Menší soubor, který je ve studii také použit, byl původně nastaven jako předvýzkumný. Obsahuje 25 mužů a 74 žen a bude použit pro demonstraci efektivity použitých metod a v některých jiných ukazatelích.

Celkem byla sebrána data od 418 studentů, ale vzhledem k objektivním potížím – ne všichni studenti mohli test vyplnit celý, byla neúplná data vyřazena (více než 20%). Výzkum byl prováděn v letech 2008 až 2010. Studenti odevzdávali svá data anonymně, byli vedeni pouze pod kódovým číslem na dotaznících a testu, přičemž si mohli utrhnout roh statusového dotazníku s napsaným číslem, kterým se mohli prokázat v případě, že by potřebovali osobní konzultaci (útržek musel odpovídat nejen číslem, ale i přesně zapadat do utržené části dotazníku). Této možnosti konzultace využil pouze jeden student s akutními osobními problémy. Studenti prováděli činnost v rámci semináře obecné nebo vývojové psychologie. A byli motivováni pouze tím, že jim budou zaslány globální výsledky všech studentů, což bylo také v každé vlně testování dodrženo.

18. Postup při vyšetření

Celý výzkum byl postaven sice na vysokoškolských studentech v rámci výuky, nicméně byla zdůrazněna dobrovolnost a možnost z testování odstoupit. V rámci seminářů, které se zabývaly buď psychologickými metodami obecně, případně diagnostikou dětí, byly testy a dotazníky zakomponovány do výuky tak, že nedocházelo pouze ke sběru dat, ale byl plněn i didaktický úkol. Byl však vždy učiněn takovým způsobem a časovým pořadím, aby nemohl ovlivnit výsledky vyplňovaných testů a dotazníků. Interpretace výsledků přímo v hodině byla provedena hromadnou formou tak, aby nebyli studenti psychicky poškozeni – tzn. interpretace byla velice volná, tolerantní a nabízená jako možnost, nikoli jako nutná danost. Vzhledem k tomu, že data byla sbírána dvěma způsoby, tj. v rámci předvýzkumu byla sbírána některá jiná data pro ověření vhodných metod, než jaká byla použita v hlavním výzkumu, ale oba způsoby mají co říci, popíšeme oba způsoby zvlášť.

18.1 Předvýzkum

1. Studentům byl vysvětlen účel testování, tj. získat data pro nové zkoumání, ale i ozřejmit jim, jak testy, dotazníky a sebesposuzovací škály vypadají, jaké mají výhody a nevýhody v praxi.
2. Každý student dostal k dispozici zastrouhanou tužku tvrdosti HB-2 opatřenou na konci gumou.
3. Každý student obdržel čistý bílý list velikosti A4 položený na výšku. Pak byli požádáni, aby na tento list nakreslili lidskou postavu. Byla jim dodána instrukce snižující zábrany o tom, že není důležité, jak dobře dovedou kreslit, že se nezjišťují žádné umělecké schopnosti, byli ujištěni, že počkáme vždy na toho, kdo bude poslední, protože třeba dlouho nemalovali a každému to trvá různě dlouho. Jakmile s postavou skončili, měli k postavě dopsat jméno, které si myslí, že by mohla mít, dále věk, povolání a 3 vlastnosti dané postavy. (Velikost listu a kresba pouze jedné postavy odpovídá zadání dle Machoverové). V případě, že se probandi ptali na podrobnosti, byli informováni maximálně nenávodným způsobem dle Hárđiho: „Jak chcete.“

4. Následně byl vysvětlen studentům princip hodnocení lidské postavy dle Goodenoughové pro měření intelektu u dětí, včetně toho, že u dospělých se toto nedá aplikovat.
5. Dále obdrželi Statusový dotazník (viz přílohy) v 1. verzi s předem nadepsaným pořadovým číslem. Byli verbálně provedeni základními informacemi pro vyplnění údajů v dotazníku, bylo vysvětleno, proč mohou být pro výzkum důležité informace o věku a místu bydliště ap. Jako další aktivita jim byla vysvětlena u posuzovacích škál praxe, jak se vytvářejí, co mohou přinést výzkumníkovi s tím, že ke každé ze sedmi škál byla v několika větách vysvětlena myšlenka toho, co je jednotlivými kategoriemi míněno.
6. Studentům byl po ukončení vyplnění sebeposuzovací škály rozdán dotazník ICL s otázkami, na něž po instruktáži samostatně odpověděli do spodní části statusového dotazníku. Pak byli instruováni o tom, jak se odpovědi sčítají, a byly jim dány velice opatrné interpretace ohledně jednotlivých škál. Nakonec byli dotázáni, zda někdo nemůže souhlasit s tím, co se právě dozvěděl. V každé testované skupině čítající cca 30 osob se proti výsledkům některých škál, případně celkovému výsledku ohradily v průměru cca 2 – 3 osoby. Vzhledem k tomu, že veřejné informování konkrétního jedince o důvodech jeho nesouhlasu s výsledky, či veřejný dotaz na problematickou škálu přicházel v úvahu jen v minimu případů, natož rozbor jeho životních aktivit souvisejících s problematickou škálou, byla zvolena bagatelizace výsledku s tím, že i u renomovaných testů v malém množství případů dochází k mírným rozporům. Smyslem bylo nepřivést testované subjekty do situace, kdy byl sdělen výsledek a autoritativně tvrzeno, že to tak musí být i přes odpor subjektu. Samostatnou konzultaci využil pouze jeden student, který nesouhlasil s tím, že má zvýšenou míru odpovědnosti, přičemž se prakticky hned ukázalo na náhodné spontánní činnosti, že studium si pečlivě plánuje, zkoušky absolvuje raději dopředu tak, aby v případě, že by neuspěl, je stihnul zvládnout v dalším termínu apod. Také to, že konzultaci sám vyhledal, se jeví jako poměrně jasný důkaz jeho takřka až hyperodpovědného chování. Po konzultaci potvrdil i to, že ve svém okolí je vlastně on sám ten, kdo si bere na sebe úkoly jiných, protože cítí, že by se to mělo udělat.

7. 7. Studenti byli požádáni, aby si na list, který obsahuje kresbu, dopsali číslo ze statusového dotazníku a doplnili odpověď na větu na konci dotazníku: „V posledních 5 letech jsem musel/la vyhledat psychologickou pomoc: ANO NE“. – Vzhledem k malé četnosti kladných odpovědí na takto klinicky, nicméně nekonkrétně zaměřenou oblast jsme od ní ve verzi pro hlavní výzkum upustili.
8. Byl jim dán dotazník KUD i s instrukcí dle manuálu. Po jeho skončení doplnili opět číslo ze statusového dotazníku.
9. Byl jim dodán dotazník EPQ – R, který po vyplnění opět opatřili číslem statusového dotazníku.
10. Před odevzdáním byli instruováni o tom, že chtějí-li znát své výsledky podrobněji, případně si ponechat možnost po čase je srovnat, že si mohou do levého horního rohu statusového dotazníku rukou napsat číslo statusového dotazníku a toto číslo si utrhnout. V případě, že se prokáží útržkem, který zapadne do dotazníku stejného čísla, se sice vzdají anonymity, ale mohou se dozvědět navíc i výsledky testů KUD a EPQ-R, které není možno vyhodnotit na místě.
11. Studentům jsem poděkoval za data a jejich úsilí.

Celková délka šetření zabrala 90 minut.

18.2 Hlavní výzkum

Všechny postupy z hlediska časové souslednosti byly zachovány jako u předvýzkumu, pouze byly změněny či vynechány následující body:

3. Každý student obdržel čistý bílý list velikosti A4 přeložený vpůli a položený na výšku (tj. A5 na výšku), s hřbetem tohoto listu vpravo (v průběhu kreslení byla tato skutečnost experimentátorem ověřena ještě jednou, aby bylo možno jednotně vyhodnotit, která kresba byla nakreslena jako první – kresba umístěná vlevo na rozloženém listu). Byla jim dodána instrukce snižující zábrany o tom, že není důležité, jak dobře dovedou kreslit, že se nezjišťují žádné umělecké schopnosti, byli ujištěni, že počkáme vždy na toho, kdo bude poslední, protože třeba dlouho

nemalovali a každému to trvá různě dlouho. Pak byli požádáni, aby na tento list nakreslili lidskou postavu. Jakmile s postavou skončili, měli k postavě dopsat jméno, které si myslí, že by mohla mít, dále věk, povolání a 3 vlastnosti dané postavy. Následně byli požádáni, aby nakreslili druhou postavu opačného pohlaví. (Velikost listu a kresba dvou postav odpovídá zadání dle Baltrusche.) Následně doplnili i asociace k nakreslené 2. postavě. V případě, že se probandi ptali na podrobnosti, byli informováni maximálně nenávodným způsobem dle Hárdiho: „Jak chcete.“

5. Dále obdrželi Statusový dotazník (viz přílohy) v 2. verzi s předem nadepsaným pořadovým číslem. Byli verbálně provedeni základními informacemi pro vyplnění údajů v dotazníku, bylo vysvětleno, proč mohou být pro výzkum důležité informace o věku a místu bydliště ap. Jako další aktivita jim byla vysvětlena u posuzovacích škál praxe, jak se vytvářejí, co mohou přinést výzkumníkovi s tím, že ke každé ze sedmi škál byla v několika větách vysvětlena myšlenka toho, co je jednotlivými kategoriemi míněno.
7. – otázka na psychologickou péči, ve které byl proband v posledních pěti letech, byla vypuštěna.
9. – dotazník EPQ-R byl vypuštěn.
10. Před odevzdáním byli instruováni o tom, že chtějí-li znát své výsledky podrobněji, případně si ponechat možnost po čase je srovnat, že si mohou do levého horního rohu statusového dotazníku rukou napsat číslo statusového dotazníku a toto číslo si utrhnout. V případě, že se prokáží útržkem, který zapadne do dotazníku stejného čísla, se sice vzdají anonymity, ale mohou se dozvědět navíc i výsledky testu KUD, který není možno vyhodnotit na místě.

Celková doba šetření trvala 90 minut

19. Psychodiagnostické nástroje

Pro zjištění validity vybraných hodnot metody „Kresba lidské postavy“ byly vybrány nástroje, které mohou nějakým způsobem zkoumat osobnostní vlastnosti. Problém nastal u dotazníku, který by krátce a kvalitně zhodnotil sexuální identifikaci, proto jsme museli zvolit pouze jednu položku na sebesuzovací škále, která se dotazuje na subjektivní posouzení míry ženského a mužského jednání u probanda. Jako osobnostní dotazníky byly zvoleny sice konstrukce staršího data, nicméně z hlediska co největšího přiblížení se konstruktům sledovaným v Kresbě postavy. Dotazníky se také mírně překrývají v jednotlivých položkách, což je zase vhodné pro posouzení toho, zda tyto metody jsou koherentní samy mezi sebou a můžeme na jejich základě vůbec hodnotit. Byly použity tyto psychodiagnostické metody:

1. Kresba lidské postavy

a) dle DAP Machoverové (Machover, 1949)

b) dle FDT Baltrusche (Baltrusch, 1956).

2. Sebesuzovací škály (viz příloha č. 1 a 2) s následujícími položkami a verbálním popisem probandům:

- Podřídivost – Rozhodnost – je to analogie submisivity a dominance – z hlediska pochopení bylo užito těchto českých adjektiv s následujícím slovním popisem: „Na škále udělejte čárku tam, kde si myslíte, že se nachází tato vlastnost. Pokud si myslíte, že jste úplně podřídiví a raději necháváte za sebe rozhodovat jiné, nebo jste zvyklí spíše poslouchat, uděláte ji na levé straně od středu, pokud si do ničeho nenecháte mluvit a vždy si uděláte to, co chcete vy, uděláte ji napravo. V případě, že je to někde mezi, udělejte čáru tam, kde to odpovídá nejlépe.“
- Soutěživost – Spolupráce – jde o analogii kompetice x kooperace – popis: „Jste spíše soutěživí a potřebuje vždy vyhrát nad ostatními, nebo upřednostňujete spolupráci a raději si s ostatními pomáháte? Udělejte čáru na úsečce tam, kde si myslíte, že to ve vašem případě vyjadřuje nejlépe tuto vlastnost.“

- Nepřívětivost – Přátelskost – „Jste spíše nerudní, s lidmi příliš nevycházíte, nebo je máte naopak rádi a chcete se s nimi družit?“
- Skromnost – Sebeprosazení – „Máte tendenci, když se něco děje, raději se držet v pozadí i v situaci, kdy by šlo o váš prospěch, nebo se snažíte vydobýt si to, o čem si myslíte, že vám náleží, i kdybyste měli jít do konfliktu?“
- Introverze – Extroverze – „Jste spíše stažení do sebe, pokud máte přátele, tak jich máte pár, ale víte o nich mnoho, do společnosti chodíte neradi – to je znak introverze, naopak pokud jste aktivní v navazování kontaktů s druhými, nevydržíte dlouho v intenzivním kontaktu s jedním člověkem a musíte hledat jiné, pokud se ve společnosti dalších lidí cítíte dobře a jste v tom aktivní, tak se jedná o výraznou extroverzi. Udělejte čáru tam, kde si myslíte, že to nejlépe odpovídá tomu, jak se vidíte v rámci toho popisu.“
- Pesimismus – Optimismus – „Cítíte se být více pesimistou a vidíte jen chyby, zhoršení a negativa, nebo optimistou, a proto vnímáte pozitivní události, věříte ve zlepšení, a problémy si ani nepřipouštíte?“
- Mužnost – Ženskost – víme, že se jedná o problematickou kategorii v rámci sebeposuzovací škály, ale potřebovali jsme zjistit příklon a míru hodnocení jednotlivých skupin lidí v závislosti na jejich faktickém pohlaví. Problém s časem vyměřeným pro testování nedovoloval použít další dotazník zaměřený na hodnocení vlastní sexuální identifikace a vytržení několika otázek, případně divoký překlad několika položek z důvěryhodných dotazníků ze zahraničních pramenů (např. BSRI) jsme nechtěli riskovat, a tak jsme zvolili alespoň tento v psychologii neužívaný termín a dali k němu pro vysvětlení škály následující konotaci. „Asi vám tato škála připadne divná, protože jasně víte, jestli jste muž a nebo žena, ale je pravděpodobné, že ne všechny ženy mají typické jednání žen, a naopak mají určité druhy chování, které je častěji připisováno mužům. Totéž platí o mužích, takže ne všichni muži mají typicky mužské způsoby chování a využívají i způsoby, které jsou

obvykle připisovány spíše ženám. Udělejte čárku tam, kde si myslíte, že to vystihuje váš typ chování z toho hlediska.“.

3. ICL – Dotazník interpersonální diagnózy. Disponuje následujícími škálami Leary, Laforge & Suczek (1976, str. 13):

A – vnucující se dominance

P – uznávaná úspěšnost AP – moc a síla

B – sebevědomá nezávislost

C – soupeřivé sebepozorování BC – soběstačné sebepozorování

D – nelaskavá striktnost

E – bezhlavá kritičnost DE – agresivita a hostilita

F – nedůtklivá pochybovačnost

G – tvrdohlavá podezíravost FG – nedůvěřivá rezistence

H – skromná plachost

I – poddajná pasivita HI - submise

J – obdivná vděčnost

K – úzkostlivá důvěřivost JK – slabošská závislost

L – důvěřivá kooperativnost

M – přátelská laskavost LM - afiliace

N – přecitlivělá ohleduplnost

O – nesobecká odpovědnost NO – protektivnost

4. KUD – osobnostní inventář dle Kudličkové v úpravě Miglierini, Vonkomer (1992, str. 8) s následujícími škálami:

Aktivita – Pasivita

Stabilita – Labilita

Dominance – Submise

Racionálnost – Smyslovost

Extraverze – Introverze

5. ERQ-R nezkrácená verze (106 otázek) Eysenck & Eysenck (1993) obsahující škály:

P – Psychoticismus

E – Extraverze

N – Emocionální stabilita

L – Škála lži

A – Návykovost

C – Kriminalita

Poslední dvě škály nebyly výzkumně vyhodnoceny z důvodu nemožnosti verifikovat je jinými metodami, a proto by jejich zpracování nebylo pro tuto studii ekonomické. Také položka psychoticismus je z hlediska nepřiliš přesného vymezení Eysenckem poměrně diskutabilní, ale jeví se nám jako zajímavá.

19.1 Způsoby měření figury postavy

Měření figury postavy se přes to, že jsme si stanovili jednoznačná pravidla, jeví jako lehce problematické. Problém se ukázal někdy v tom, zda do plochy postavy započítat i některé malé části, které nemusely s postavou souviset záměrně. Jedná se o různě přetažené čáry, které se jeví spíše jako omyl, náhoda, nešikovnost, a nikoliv jako integrální součást kresby. V případě, že jsme usoudili, že se jedná o

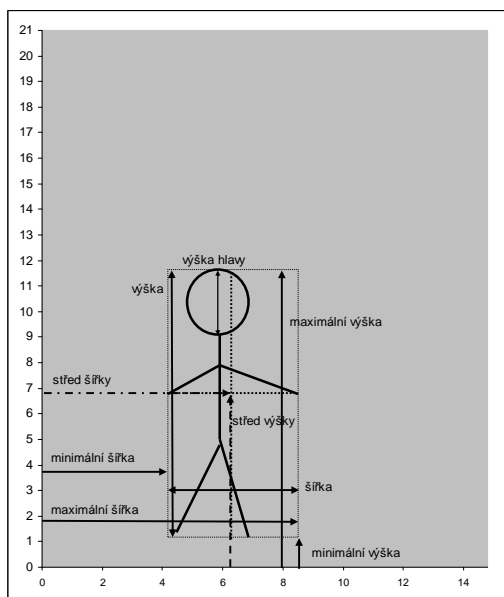
takovou situaci, jsme toto do postavy nezapočítali. Pro vyhodnocení kresby postavy jsme zvolili následující kritéria a způsoby měření:

1. Měření pomocí vepsaného čtverce nebo lépe řečeno obdélníku, který ohraničoval nejnižší část postavy, nejvyšší část postavy, nejzazší část umístěnou vlevo a totéž vpravo. Jako výchozí body měření byl zvolen levý okraj a spodní okraj listu. Díky tomuto uspořádání jsme byli schopni pomocí milimetrové sítě (viz příloha) na průsvitce zjistit:

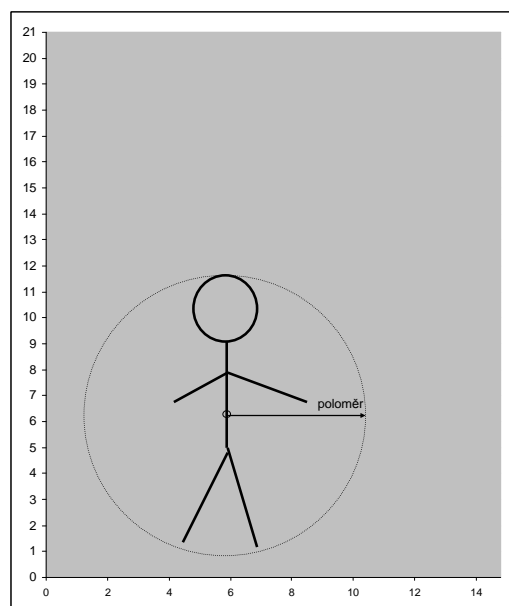
- a) minimální vzdálenost kresby od levého okraje,
- b) maximální vzdálenost kresby od levého okraje,
- c) minimální vzdálenost kresby od spodního okraje,
- d) maximální vzdálenost kresby od spodního okraje.

Vypočten byl následně rozdíl mezi a) a b), což odpovídá šířce kresby, a rozdíl c) a d), což ukazuje výšku nakreslené postavy. Výhodou je, že díky těmto datům dokážeme kresbu lokalizovat v prostoru, a to jak ve všech čtyřech směrech, tak i po propočtu určit těžiště postavy. Vynásobením šířky a výšky postavy jsme dostali celkovou plochu, kterou postava zaujímá z hlediska maximálních poloh končetin v prostoru (přehled měřených rozměrů viz obr. 26) Bohužel nemáme v současné době k dispozici nástroje, které by zaznamenaly i skutečnou plochu postavy, která by mohla odrážet některé psychické vlastnosti kreslíře, protože např. kresba hůlkovitá vykazuje stejný prostor jako postava s normálními dvojdímními končetinami.

Do kresby byly započítány veškeré integrální části postavy, jako jsou vlasy, ale i boty, klobouky. Naopak nebyly započítány předměty, které s postavou přímo nesouvisí, jako např. pes na vodítku, švihadlo, hole apod. To odpovídá vymezení plochy postavy, jako učinili Dellate a Hendrickson (1982, str. 604), kteří také nezapočítávají atributy, jako jsou předměty, které postava drží. Sledována je pouze kresba postavy.

Obr. 26

Obr. 27

2. Měření pomocí vepsané kružnice – využili jsme schéma Prytuly a Leigha (Prytula, Leigh, 1972, str. 377) (viz obr. 27), kteří používali pro vyhodnocení soustředné kruhy odstupňované po 0,5 cm (viz příloha). Z praktického hlediska se to jeví jako rychlejší prostředek pro rámcové ohodnocení velikosti postavy, ale pro výzkum se nám toto schéma nejeví jako příliš přesné. Zhuštění sítě kružnic po 1 mm, jako to bylo u vepsaného čtverce, není možné, protože umístit kresbu ve většinou čtyřech bodech tak, aby byla kresba vystředěna, je velmi matoucí a nepřehledné. Do naší vyhodnocovací průsvitky jsme navíc pro orientaci zakomponovali základní normy různých autorů tak, že minima a maxima byla označena barevně, což vystředění postavy usnadnilo.

19.2 Aplikovaná statistika

Pro statistické vyhodnocení významnosti jednotlivých naměřených hodnot v hlavním výzkumu jsme zvolili Studentův t-test dvou nezávislých souborů, pokud známe pouze parametry, tj. průměr, směrodatnou odchylku a četnost souboru. Statistická kritéria významnosti se liší podle velikosti hodnocených souborů. Pro porovnání souboru mužů a žen to odpovídá hornímu a dolnímu kvartilu, tj. cca 25%

nejvyšších a 25% nejnižších výsledků. Muži měli $N = 66$, ženy měly $N = 168$. Proto skupina „muži“ odpovídala 17 SV, skupina „ženy“ 40 SV. Tomu odpovídaly statistické významnosti: u mužů $t_{\text{krit.}} = 2,1098$ ($p < 0,05$), u žen $t_{\text{krit.}} = 2,0212$ ($p < 0,05$). Protože zvláště ve skupině mužů byla četnost při takto redukovaném souboru malá a v zásadě pod únosnou hranicí testovatelnosti parametrickými testy, jsme výsledky, které se ukázaly jako signifikantní t-testem, prověřili ještě neparametrickým testem χ^2 . U mužů i žen byla statisticky významná na hladině $p < 0,05$ hodnota 3,84, pro $p < 0,01$ je minimální hodnota 6,63.

Tam, kde byly zjišťovány Pearsonovy korelace, byla určena signifikantnost korelace dle tabulky kritických hodnot korelačního koeficientu. Pro skupinu „muži“ byla statisticky významná korelace na hladině $p < 0,01$ $r = 0,3248$ při počtu 60. Skupině žen s četnějším zastoupením stačila pro průkaznost na hladině $p < 0,01$ korelace nižší: $r = 0,254$ při 100 osobách.

Tam, kde byl testován předvýzkumný soubor, byla užita vzhledem k četnostem jiná kritéria. Posuzovány byly zejména korelace. Za statisticky významné korelace pro celý netříděný soubor předvýzkumu ($N = 99$) na hladině $p < 0,01$ jsou považovány korelace, které přesáhly 0,2606. Pokud byla korelace vyšší než 0,1998, jsou statisticky významné pro hladinu $p < 0,05$. Obě hodnoty jsou platné pro četnost 95 souboru dle tabulek kritických hodnot korelačního koeficientu. V případě zkoumání korelace stratifikovány podle pohlaví, vzrostl požadavek na výšku korelačního koeficientu, který by byl signifikantní na úrovni $p < 0,01$ až při $r = 0,48$ v souboru mužů a $r = 0,3$ v souboru žen.

20. Výsledky předvýzkumu

V předvýzkumu bylo zejména cílem ověřit, zda metody, které chceme používat (přičemž jsme silně limitováni daným časem, během kterého vyšetření lze provést), jsou efektivní a zda jsou vzájemně zaměnitelné z hlediska výsledků. Hledali jsme proto provázanost mezi jednotlivými kategoriemi dotazníků, zda se výsledky shodují v podobných kategoriích a zároveň zda poskytují trochu jiné výsledky než jiné dotazníky a metody, abychom získali co nejplastičtější obraz o osobnostních rysech probandů. Bylo zjištěno, že dotazník EPQ-R nepodává v zásadě o mnoho jiné údaje, než nacházíme u dotazníku KUD (jedná se o škálu extroverze, emocionální stabilitu), a zároveň jeho vyplnění zabere čas, který můžeme využít k podání kresby postavy v instrukci dle Baltrusche (tj. dvě postavy, každá na list papíru velikost A5). Jak se v hlavním výzkumu ukázalo, druhá figura má u některých skupin probandů statisticky významné konsekvence ve vztahu k některým rysům osobnosti. Stejně tak můžeme posuzovat výsledky nalezené v předvýzkumu, který se z hlediska kresby postavy prováděl na základě instrukce Machoverové s výsledky následného hlavního výzkumu dle Baltrusche. Jen malý soubor předvýzkumu nám brání v jeho širší aplikaci a statistickém porovnání s výsledky toho následujícího, abychom mohli odhalit změny, ke kterým dost možná dochází při změně velikosti média, na které probandi kreslí. Korelační matice jednotlivých metod uvádíme v tabulkách. Korelační matici sebeposuzovacích škál s dotazníkem ICL uvádí tabulka 7.

	rozhodnost	spolupráce	přátelskost	sebeprazeni	extroverze	sebnismus	zenskost	P	A	PA	B	C	BC	D	E	DE	F	G	FG	H	I	HI	J	K	JK	L	M	LM	N	O	NO								
rozhodnost	1,00																																						
spolupráce	-0,32	1,00																																					
přátelskost	0,08	0,20	1,00																																				
sebeprazeni	0,48	-0,25	-0,07	1,00																																			
extroverze	0,34	-0,21	0,48	0,36	1,00																																		
optimismus	0,19	-0,09	0,48	0,03	0,47	1,00																																	
zenskost	-0,15	0,27	0,29	-0,03	0,08	0,09	1,00																																
P	0,25	-0,13	0,07	0,20	0,23	0,16	0,07	1,00																															
A	0,43	-0,25	-0,05	0,31	0,29	0,09	0,02	0,47	1,00																														
PA	0,41	-0,23	0,00	0,30	0,31	0,14	0,05	0,61	0,90	1,00																													
B	0,36	-0,25	0,03	0,32	0,24	0,24	-0,11	0,31	0,41	0,43	1,00																												
C	0,33	-0,34	-0,27	0,37	0,14	0,03	-0,16	0,18	0,28	0,28	0,37	1,00																											
BC	0,42	-0,35	-0,13	0,45	0,24	0,18	-0,16	0,30	0,52	0,54	0,67	0,76	1,00																										
D	0,29	-0,21	-0,22	0,30	0,04	-0,07	-0,22	0,24	0,39	0,38	0,39	0,43	0,49	1,00																									
E	0,05	-0,11	-0,34	0,27	0,00	-0,22	-0,29	0,08	0,32	0,25	0,15	0,39	0,31	0,59	1,00																								
DE	0,19	-0,18	-0,32	0,32	0,02	-0,17	-0,29	0,17	0,40	0,35	0,30	0,45	0,44	0,68	0,91	1,00																							
F	-0,04	-0,20	-0,31	0,20	-0,06	-0,33	-0,17	0,00	-0,01	0,00	-0,13	0,17	0,00	0,18	0,49	0,38	1,00																						
G	0,01	-0,05	-0,18	-0,02	-0,26	-0,26	-0,05	-0,06	0,01	-0,02	-0,10	0,05	-0,04	0,30	0,45	0,41	0,46	1,00																					
FG	-0,01	-0,14	-0,28	0,10	-0,20	-0,34	-0,12	-0,03	0,00	-0,01	-0,13	0,12	-0,03	0,28	0,55	0,47	0,55	0,65	1,00																				
H	0,44	0,22	-0,07	-0,31	-0,26	-0,10	0,18	-0,17	0,41	0,36	0,46	-0,20	0,42	-0,21	-0,07	-0,15	0,22	0,21	0,25	1,00																			
I	-0,53	0,29	0,01	-0,34	-0,32	-0,14	-0,02	-0,09	-0,34	-0,27	-0,35	-0,34	-0,42	-0,20	-0,16	-0,20	0,07	0,20	0,16	0,53	1,00																		
HI	-0,05	0,29	-0,04	-0,37	-0,33	-0,14	0,10	-0,15	0,41	0,36	0,47	-0,30	0,49	-0,24	-0,13	-0,20	0,17	0,23	0,24	0,50	0,85	1,00																	
J	-0,24	0,14	0,05	-0,14	0,05	0,07	0,04	-0,10	-0,22	-0,19	-0,19	-0,19	-0,23	-0,20	-0,16	-0,20	-0,03	-0,22	-0,16	0,10	0,22	0,17	0,88	1,00															
JK	0,43	0,14	0,21	-0,13	-0,02	0,01	0,21	-0,03	-0,15	-0,12	-0,17	-0,22	-0,23	-0,14	-0,20	0,19	0,15	-0,20	-0,21	0,31	0,40	0,46	0,74	0,76	1,00														
JK	-0,41	0,17	0,16	-0,16	0,02	0,04	0,15	-0,08	-0,22	-0,18	-0,21	-0,25	-0,28	-0,20	-0,22	-0,24	-0,11	-0,25	-0,22	0,25	0,37	0,35	0,61	0,65	1,00														
L	-0,34	0,27	0,30	-0,25	-0,07	0,15	0,23	0,11	-0,12	-0,03	-0,07	-0,29	-0,20	-0,22	-0,30	-0,29	-0,11	0,02	-0,05	0,31	0,53	0,41	0,73	0,45	0,44	1,00													
M	-0,06	0,19	0,29	-0,09	0,23	0,31	0,20	0,33	0,05	0,19	-0,01	-0,08	-0,05	-0,19	-0,28	-0,27	-0,29	-0,31	-0,35	0,04	0,24	0,15	0,26	0,24	0,30	0,37	1,00												
LM	-0,24	0,26	0,36	-0,20	0,10	0,28	0,26	0,27	-0,04	0,11	-0,05	-0,22	-0,15	-0,25	-0,35	-0,34	-0,24	-0,18	-0,24	0,21	0,46	0,37	0,29	0,44	0,45	0,82	0,94	1,00											
N	0,01	0,08	0,17	-0,19	0,11	0,30	0,27	0,20	0,03	0,12	-0,03	-0,16	-0,10	-0,08	-0,32	-0,23	-0,19	-0,07	-0,15	0,21	0,17	0,22	0,17	0,27	0,27	0,86	0,42	0,53	1,00										
O	-0,06	0,31	0,28	-0,21	-0,04	0,13	0,23	0,20	0,03	0,12	-0,17	-0,29	-0,27	-0,23	-0,19	-0,23	-0,25	-0,02	-0,14	0,14	0,33	0,26	0,08	0,02	0,05	0,33	0,25	0,53	0,46	1,00									
NO	-0,03	0,24	0,25	-0,23	0,03	0,24	0,29	0,35	0,08	0,23	-0,12	-0,27	-0,23	-0,19	-0,29	-0,27	-0,26	-0,05	-0,17	0,20	0,30	0,28	0,13	0,15	0,17	0,45	0,57	0,62	0,82	0,88	1,00								

Tab.7

V tabulce jsou barevně vyznačeny korelace platné pro celý netříděný soubor předvýzkumu (n = 99), které jsou vyšší než 0,4 zeleně a nižší než -0,4 červeně. Za statisticky významné na hladině $p < 0,01$ jsou považovány korelace, které přesahují 0,2606, korelace vyšší než 0,1998 jsou statisticky významné pro $p < 0,05$. Z praktického hlediska však bereme v úvahu korelace vyšší. Ukazuje se, že sebesuzovací škála má své opodstatnění, protože odráží dané vlastnosti i v standardizovaném dotazníku ICL. Kupř. sebesouzení ve škále Rozhodnosti pozitivně koreluje se škálou PA ($r = 0,41$), A ($r = 0,43$), což odpovídá interpretačně moci a síle, dále se škálou BC ($r = 0,42$), což odpovídá tzv. soběstačnému pozorování – soutěživosti až egocentrismu. Naopak Rozhodnost negativně koreluje s HI ($r = -0,55$) (Submisivita), JK ($r = -0,41$) (Slabošská závislost). Je zřejmé, že slabošská závislost je zcela logicky opakem rozhodnosti. To mj. ukazuje na dobrou schopnost vlastního náhledu probandů na své osobnostní rysy a platí to i pro následující výsledky. Korelace mezi sebesuzovací škálou Sebesouzení a BC ($r = 0,41$) (Soutěživost až egocentrismus) je logická také. Korelace mezi Přátelskostí a LM (Afiliace) má $r = 0,36$. Škála Spolupráce a C (Soupeřivé sebesouzení) má $r = -0,34$. Další statisticky významné korelace dále nebudeme rozebírat, i když jsou v některých ohledech velmi zajímavé (např. Ženskost a NO ukazuje $r = 0,29$ – tzn. že kdo posuzuje své chování více jako ženské, je i více ochranný, odpovědný, ohleduplný a nesobecký). Můžeme konstatovat, že sebesouzení u této populace je rychlým nástrojem k získání relativně objektivních dat.

Korelační matice mezi výsledky sebesuzovací škálou a dotazníkem EPQ-R jsou v tabulce 8.

		Sebesuzovací škála							EPQ-R			
		rozhodnost	spolupráce	přátelskost	sebesouzení	extroverze	optimismus	ženskost	Lžiškála	Extroverze	Neuroticismus	Psychoticismus
Sebesuzovací škála	rozhodnost	1,00										
	spolupráce	-0,32	1,00									
	přátelskost	0,08	0,20	1,00								
	sebesouzení	0,48	-0,25	-0,07	1,00							
	extroverze	0,34	-0,21	0,48	0,36	1,00						
	optimismus	0,19	-0,09	0,49	0,03	0,47	1,00					
	ženskost	-0,15	0,27	0,29	-0,03	0,08	0,09	1,00				
EPQ-R	Lžiškála	-0,08	0,22	0,00	-0,27	-0,32	-0,14	0,10	1,00			
	Extroverze	0,24	-0,20	0,23	0,23	0,57	0,35	-0,07	-0,31	1,00		
	Neuroticismus	-0,27	0,18	-0,04	-0,06	-0,15	-0,35	0,18	-0,10	-0,19	1,00	
	Psychoticismus	0,19	-0,24	-0,12	0,20	0,17	0,03	-0,31	-0,31	0,24	0,16	1,00

Tab.8

Jedná se o korelaci netříděného souboru, tedy mužů a žen dohromady. Základním prvkem hledání souvislosti je mezi sebeposouzením Extraverze a zjištěním Extraverze dotazníkem EPQ-R. Výsledná korelace 0,57 je velice překvapivým výsledkem. Při korelační matici rozdělené podle pohlaví se v této souvislosti ukazuje, že muži vykazují vyšší korelační koeficient než ženy.

Další korelační matice se týká dotazníků KUD a EPQ-R v tabulce č. 9.

		KUD					EPQ-R			
		<i>Aktivita</i>	<i>Stabilita</i>	<i>Dominance</i>	<i>Racionalita</i>	<i>Extroverze</i>	<i>Lžiškála</i>	<i>Extroverze</i>	<i>Neuroticismus</i>	<i>Psychoticismus</i>
KUD	Aktivita	1,00								
	Stabilita	0,37	1,00							
	Dominance	0,66	0,30	1,00						
	Racionalita	-0,04	0,12	-0,14	1,00					
	Extroverze	0,08	0,04	0,13	-0,40	1,00				
EPQ-R	Lžiškála	0,24	0,24	0,00	0,53	-0,12	1,00			
	Extroverze	0,26	0,06	0,29	-0,63	0,71	-0,31	1,00		
	Neuroticismus	-0,42	-0,70	-0,38	0,01	-0,13	-0,10	-0,19	1,00	
	Psychoticismus	0,02	-0,25	0,07	-0,45	0,07	-0,31	0,24	0,16	1,00

Tab. 9

Stěžejními prvky pro porovnání byla Extroverze a Stabilita v dotazníku KUD a na druhé straně Extroverze a Neuroticismus v dotazníku EPQ-R. Výsledky jsou velice zajímavé a ukazují, že oba testy korelují ve škálách Extroverze – Extroverze $r = 0,71$, tudíž skutečně měří stejnou veličinu. Škála Neuroticismus negativně koreluje se škálou Stabilita $r = -0,70$. Využijeme-li popisu opačného pólu škály Stabilita, tj. Labilita, tak Neuroticismus a Labilita spolu korelují pozitivně ($r = 0,7$). Protože dotazník KUD nejenže měří stejné dimenze jako EPQ-R (a výsledky se i do značné míry ze statistického hlediska kryjí), ale navíc poskytuje i další využitelné informace, byl dotazník EPQ-R pro další měření vypuštěn.

Přestože některé informace obsažené v předešlých korelačních maticích jsou vysoce zajímavé a vedou k zamyšlení nad vzájemnými vazbami v rámci osobnosti, nejsou zcela podstatné pro cíl našeho výzkumu. Smyslem výzkumu je zjistit vazby mezi formálními znaky Kresby postavy a výsledky jiných diagnostických metod. Vzhledem k tomu, že korelační matice všech výsledků je velice rozsáhlá, uvádíme pouze relevantní data vztahující se k cíli výzkumu. Všechny uváděné výsledky korelací mezi jakoukoli sledovanou dimenzí Kresby postavy a kteroukoli dimenzí

ostatních metod jsou na hladině statistické významnosti $p < 0,05$ (tj. kritérium min. $r = 0,1998$ pro 95 členů), protože přísnějšího kritéria signifikantnosti korelace nebylo dosaženo. Je zřejmé, že praktická účelnost takto malé korelace, byť statisticky významné, je malá. Ale pro výzkumné účely a potenciálně falzifikující dopad na oprávněnost teorií Machoverové a Baltrusche v kontrastu s výraznými vzájemnými korelacemi jiných metod je nutné je uvést. Pohlaví probanda a pohlaví nakreslené figury (v tomto případě jediné a tudíž první) vykazuje korelaci 0,51, tedy ne vždy souvisí pohlaví probanda s pohlavím 1. nakreslené figury. Výška postavy koreluje s pohlavím na úrovni 0,2, což znamená, že ženy kreslí postavu větší. Korelace Rozhodnosti se šířkou postavy odpovídá 0,24. Minimální šířka (viz obr. 26) koreluje hodnotou -0,24 se škálou Přátelskost, tj. čím blíže je levý okraj postavy k levému okraji papíru, tím více se považují probandi přátelštější. Naprosto stejné výsledky k minimální šířce vykazuje sebesposouzení Extroverze. Minimální výška koreluje se škálou F na 0,22, tj. čím výše je posazen spodní okraj kresby od spodního okraje listu papíru, tím více vykazují probandi vyšší skóre ve škále F (nedůtklivá pochybovačnost). Pohlaví 1. nakreslené figury koreluje 0,28 se škálou H (Skromná plachost) – vzhledem k tomu, že vyšší číslo bylo pro výpočet korelace přiřazeno ženám, tak platí: ženské pohlaví první figury má souvislost s vyšším skóre Skromné plachosti, tj. ostýchavosti a citlivosti, které se u žen i očekávají. Korelace 0,2 mezi nakreslenou ženskou figurou jako první figury a HI (Submise) naznačuje podobné výsledky i interpretaci jako předchozí zjištění. Naopak korelace mezi ženskou figurou kreslenou jako první a Dominancí dle KUD ukazuje -0,2 tj., kdo kreslí ženskou postavu jako první, má nižší skóre v dominanci. Logicky to souvisí s tím, že muži kreslí mužskou postavu jako první, stejně tak jako ženy tu svou. Rozdíl je však v procentuálním zastoupení. V tomto předvýzkumném souboru muži ($n = 25$) měli jako první figuru muže v 88%. Ženy ($n = 74$) kreslily figuru ženy jako první v 70,3%. Zajímavá je korelace mezi maximální výškou postavy a škálou Neuroticismus dle EPQ-R : $r = 0,3$. To znamená, že čím výše je na listu papíru umístěna horní část kresby, tím více daný jedinec podléhá neuroticismu. Je to pravý opak toho, co je tvrzeno, že posunutí kresby nahoru značí. Obvykle se uvádí, že kresba nahoře značí optimismus, smyslovost, pýchu. Neuroticismus se dle našeho soudu s žádnou touto vlastností nekryje ani částečně, spíše je s nimi v přímém rozporu. Zkusili jsme provést korelace zvláště v souboru mužů a zvláště v souboru žen. Tím se soubory zmenšily a vzrostl požadavek na výšku korelačního koeficientu, který by byl

signifikantní na úrovni $p < 0,01$ (min. $r = 0,48$ v souboru mužů a min. $0,3$ v souboru žen).

Muži: neuvěřitelná korelace nastala při porovnání pohlaví první figury a škály N (Přecitlivělá ohleduplnost): $r = -0,5$. Znamená to, že kdo nakreslil ženu, je méně přecitlivěle ohleduplný. Nutno dodat, že ženu nakreslili pouze 3 muži, takže korelace při této četnosti, notabene při dichotomickém rozdělení druhé korelační množiny muž = 1, žena = 2, není ideální pro tento způsob zjišťování souvislosti. Stejný výsledek byl dosažen při porovnávání 1. figury a aktivity.

Ženy: korelace mezi minimální šířkou postavy a sebeposuzovací škálou v dimenzi Extroverze vykazuje zápornou korelaci ($r = -0,34$). Znamená to, že čím více je levý okraj postavy blíže k levému okraji listu papíru, tím větší extroverzi u sebe ženy nalézají. Je to pravý opak toho, co se obvykle tvrdí, tj. že levá strana patří introverzi. A když víme, že obecně extroverze měřená sebeposuzovací škálou výrazně koreluje se standardizovanými dotazníky (např. viz tab. 8), nemůžeme nepochybovat o autoritativních tvrzeních zakladatelů analýzy kresby postavy. Poslední statisticky významnou korelaci na úrovni $p < 0,01$ nacházíme u porovnání výšky hlavy postavy ke škále J (Obdivná vděčnost): $r = -0,34$. Znamenalo by to, že velkou hlavu kreslí ženy, které u sebe neshledávají (a dost dobře ani skutečně nemají) velkou konformitu, nechtějí vedení a nerady se podřizují. Výsledky předvýzkumu se staly docela zajímavým a podněcujícím materiálem pro realizaci a zpracování hlavního výzkumu. Ve srovnání s korelacemi jednotlivých dotazníků a také sebeposuzovacích škál jsou korelace mezi formálními znaky kresby, které mají o něčem vypovídat, a dotazníky, které zjišťují danou dimenzi, také vcelku malé. I přes malý soubor a negativa s tím spojená můžeme prokázat statisticky čistým způsobem, nikoli pouze na základě našeho hlubokého přesvědčení a minulé zkušenosti, že některé údaje z kresby postavy se váží k některým dimenzím dotazníků, jimiž jsou validizovány. Nejzajímavější jsou však ta zjištění, která jsou statisticky průkazná, leč ukazují na přímý odpor vůči dosud tradovaným tvrzením.

21. Výsledky výzkumu

Základní údaje o souboru byly dány výše, proto se zaměříme na další zjištěné okolnosti. Připomínáme jen, že kresby byly v této formě výzkumu dvě, proto korelační matice obsahuje kresbu A (tj. první kresbu) a kresbu B (kresba 2. v pořadí) (korelační matice viz příloha). Na základě zjištění předvýzkumu, že muži a ženy mají jiné výsledky ve vztahu k sledovaným znakům v kresbě postavy, zpracovávali jsme důkladně oddělené soubory mužů a žen. Korelační matice pro muže nám dodala poměrně málo statisticky průkazných údajů.

U mužů bylo nutno překročit statistické kritérium pro $p < 0,01$ $r = 0,3248$ při 60 stupních volnosti. Toto kritérium bylo překročeno pouze v několika případech. Jedním z nich byla korelace maximální šířka postavy A s položkou Extroverze 0,35. Znamená to, že muži se posuzují jako extrovertnější tím více, čím vzdálenější je pravý okraj kresby od levého okraje listu papíru. Minimální šířka postavy A naopak koreluje s dimenzí M (Přátelská laskavost) $r = -0,35$. Znamená to, že čím blíže je levý okraj kresby k levému okraji listu, tím větší je milé jednání. Šířka postavy B koreluje s dimenzí F (Nedůtklivá pochybovačnost) $r = -0,37$. Interpretujeme to následovně: čím je postava B (většinou ženská) užší, tím větší odbojnost a pochybovačnost se u daného jedince projevuje v dotazníku. Čím je ale postava B širší, tím více je daný jedinec přátelštější. O tom nás přesvědčuje korelace šířky postavy B se škálou M (Přátelská laskavost), která má korelaci 0,37. Ne zřejmě náhodou se nachází škály M a F dotazníku ICL v protichůdných oktantech kruhového grafu jednotlivých osobnostních rysů.

Ženy mají minimální míru korelace pro statistické kritérium $p < 0,01$ $r = 0,254$ se 100 stupni volnosti. Přestože je toto kritérium díky velkému počtu pokusných osob mnohem níže než v souboru mužů, na této statistické úrovni nebyla průkazná jediná korelace mezi znakem kresby a jakoukoli jinou metodou.

Korelace samotná jako identifikátor lineární souvislosti několika množin dat neukázala mnoho veličin, které bychom mohli vzít jako důkaz diagnostické účinnosti kresby postavy. Dále budeme strukturovat data především podle jednotlivých znaků kresby postavy, které byly již předmětem teoretické části a ne pouze jako soubor zajímavostí v předchozí kapitole předvýzkumu. Protože však korelace neukázaly takřka nic a Machoverová (Machover, 1949) často uvádí popisy: „příliš velká postava

znamená ...“, „posunutá příliš vpravo značí...“ apod., zvolili jsme rozřazení souboru na extrémní hodnoty také a kritériem nám byl horní a dolní kvartil patřičného znaku kresby. Původně jsme chtěli nastavit normalitu a „nenormalitu“ dle obvyklého $m \pm 1\sigma$, případně $m \pm 2\sigma$, ale počet probandů byl příliš malý na to, abychom mohli pracovat s pouze horními či dolními 16% populace, nebo dokonce 4%. Je pravděpodobné, že extrémy by se posuzovaly lépe, ale potvrdit výsledky solidními statistickými metodami např. mezi třemi osobami z dolní a třemi osobami z horní části vybrané populace je takřka nemožné. Logika takto postaveného zkoumání stojí na následujícím: pokud vybereme ze souboru kreseb např. kresby velikostí spadající do horního a dolního kvartilu, tj. cca 25% těch největších a cca 25% nejmenších, měl by být mezi těmito subsoubory statisticky významný rozdíl. Pokud se však ukáže ještě jiný statisticky významný rozdíl v jakékoli jiné veličině (zmíněny budou pouze výsledky jiných metod než kresby postavy) v takto rozděleném souboru, můžeme usoudit, že je daná veličina svázána se znakem, podle něž byl soubor rozdělen. Mohli bychom provést i korelaci takto zúženého a extremizovaného souboru, ale to by vedlo k zavádějícím číslům, jak to popisuje Škaloudová (1998, str. 79): „Chceme-li zjistit korelaci dvou znaků v určitém základním souboru, nesmějí se vyhledávat pouze extrémní případy, což je někdy pokládáno za „vylepšení“ pokusného uspořádání.“ Spokojíme se proto s tím, že stanovíme číselný průměr opozitních skupin „příliš velká kresba x příliš malá kresba“ apod. a k nim se vážící osobnostní rysy, které jsou statisticky průkazné.

Levopravé umístění

Muži postava A: průměrná vzdálenost středu kresby od levé strany listu papíru v 1.Q činí 5,09 cm, v 3.Q to je 7,68 cm. Mezi těmito soubory je statisticky významný rozdíl $p < 0,01$ při použití t-testu dvou nezávislých souborů, pokud známe pouze parametry, tj. průměr, směrodatnou odchylku a četnost souboru. Stejný test je použit i dále a budeme jej popisovat už jen jako t-test. Při porovnání těchto dvou souborů se ukázal statisticky významný rozdíl i v položce Racionálnost, kde v 1.Q byl dosažen průměrný výsledek 18,41 bodu a v 3.Q 14,18 bodu. Umístění figury A spíše vlevo svědčí pro provázanost s větší racionalitou. Je to statisticky významné na hladině $p < 0,05$, $t = 2,184$. Přičemž platí, že mužský soubor je poměrně malý a kritérium t je vyšší než u četnějšího ženského souboru. Můžeme-li si dovolit obrazný popis: muži s racionálním myšlením se drží vlevo u zdi. Pokud bychom měli nějakou škálu, která

odpovídá konzervativnosti, je dost dobře možné, že tam by v ní skórovali také. Při kontrole pomocí kontingenční tabulky χ^2 bylo ověřeno, že i v případě, že bychom zvolili přísnější neparametrické testy, toto zjištění má v něm oporu. Existuje signifikantní rozdíl mezi jednotlivými kvartily i z hlediska Racionálnosti dle KUD na hladině významnosti $p < 0,05$, s výsledkem $\chi^2 = 5,76$, přičemž kritická hodnota je 3,84. Jako dělicí kritérium pro dichotomické rozdělení byl použit aritmetický průměr Racionálnosti (v celém mužském souboru), který je 16,2 bodu. Dosažené výsledky Racionálnosti v obou kvartilech byly pod tuto úroveň označeny jako 1 a výsledky s hodnotou vyšší jako 2 a následně statisticky zpracovány.

Muži postava B: u mužů, u kterých je hodnocena horizontální pozice středu postavy B, se neukázala žádná statisticky významná provázanost s jinými výsledky dotazníků. Můžeme sice díky vyšším či nižším skórum v jednotlivých dimenzích a kvartilech spekulovat o tom, že třeba více rozhodní jsou muži se středem postavy více vlevo, případně o tom, že postava posunutá více vlevo inklinuje k nelaskavé striktnosti (skóre B ve škále dotazníku ICL - a velice blízko statisticky významné hodnotě $p < 0,05$, která činí 2,1098 pro 17 SV, a testové kritérium je 1,85). Problematické je však to, že v důsledku ořezání souboru na kvartily dostáváme malý počet probandů, což způsobuje potíže při statistickém zhodnocení. Navíc se ukazuje nepraktičnost a relativně malá diferencovanost měření – rozdíl mezi koncem dolního kvartilu a začátkem horního kvartilu v levoprávním umístění kresby B je pouhých 0,8 cm, i když rozdíl mezi průměry jednotlivých kvartilů je 2,22 cm (průměry 1.Q = 5,32 cm, 3.Q. = 7,54 cm). Dalším zmenšením souboru pro extrémizaci dat, jak bylo uvažováno dříve (mimo hodnoty $m \pm 1\sigma$), bychom akcentovali více nenormální kresby, ale nešlo by to vůbec statisticky prokázat.

Připomínáme v této kapitole zjištění, že korelace položky Introverze – Extroverze s maximální šířkou (tj. nejzazší vzdálenost pravé strany postavy od levého okraje) je na statisticky významné hladině $p < 0,01$, $r = 0,35$ při posuzování figury A. Můžeme mít proto za poměrně jisté, že důležitější pro posouzení extroverze je spíše šířka postavy expandující k pravému okraji než umístění středu postavy.

Ženy postava A: u žen, které kreslí kresbu A příliš vlevo nebo příliš vpravo, se ze statistického hlediska neukazuje prakticky nic. Zdá se sice, že ženy, které kreslí více vpravo (tj. 3.Q, který se počítá od 7 cm ze středu postavy směrem k levému

okraji listu) jsou více rozhodnější, extrovertovanější, paradoxně méně sebevědomé – nicméně nic, co by bylo statisticky uchopitelné. Navíc pokud první kvartil končí číslem 6 cm od levého okraje ke středu postavy, rozdíl mezi koncem dolního kvartilu a začátkem horního je pouhopouhý 1 cm. V praxi to je míra, která je k ničemu, když do ní spadá celá polovina populace základního souboru. Průměrná hodnota 1.Q = 4,8 cm, 3.Q = 7,6 cm, což značí, že i v rámci jednotlivých kvartilů jsou výrazné rozdíly.

Ženy postava B: u žen je levopřevládající umístění postavy B na data mnohem štedřejší než u figury A, protože na hladině $p < 0,05$ existuje statisticky významný rozdíl mezi 1.Q a 3.Q, a to nejen podle rozřazení v závislosti na horizontálním umístění kresby, ale i v jiných dimenzích, které toto rozdělení zasáhlo také. Jde o Rozhodnost posuzovanou samotnými ženami v sebesposuzovací škále a je zřejmé, že ženy, které kreslí postavu B výrazně vlevo, se popisují jako méně rozhodné než ty, které ji kreslí výrazně vpravo. Zároveň se prokázalo, že ženy, které kreslí postavu výrazně vlevo (69% nakreslilo na 1. figuře ženu), se považují za ženštější než jejich kolegyně, které kreslí postavu výrazně vpravo (57% nakreslilo na 1. figuře, tj. figuře A ženu, přičemž průměr celého souboru činí 63% nakreslených ženských figur na 1. místě). Samozřejmě se jedná o extrémizovaný soubor, což však ukazuje, že stejně jako Machoverová pracovala s klinickou a výrazně nenormální populací, která byla už z podstaty věci extrémní, v umělých podmínkách můžeme dosáhnout podobné situace a uznat, že zaměření postavy vlevo je v souvislosti s ženskou (mateřskou) stranou. Faktem je, že Machoverová s tímto konceptem vůbec nepracovala z hlediska posuzování dvou postav, její instrukce pracovala pouze s první, tj. identifikační kresbou. Praktický rozměr posunu je ale v praxi opět málo průkazný, protože konec prvního kvartilu končí pozicí 5,9 cm a začátek třetího kvartilu 7,0 cm. Pouhých 11 mm rozdílu v horizontálním umístění myšleného kvadratického středu kresby postavy (a to také značí, že v některých případech nikoli přímo středu trupu) je příliš malý rozměr na to, abychom usuzovali na cokoli, i když posun mezi oběma kvartily, např. v rámci bodového skóre sebesposouzení ve škále Ženskost, činí 8 bodů ze 100 možných a průměrně udávaných 72 bodů. Průměrná hodnota 1.Q = 4,9 cm, 3.Q = 7,4 cm. Uvedené výsledky jsme kontrolovali za pomoci neparametrických metod a potvrdily výše uvedené. Test dobré shody χ^2 při použití kontingenční tabulky a kritériu rozdělení na dvě poloviny sledovaných hodnot, které neměly přímou závislost na rozdělení na horní a dolní kvartil, ukázal následující: nízká Rozhodnost

ve vazbě na umístění postavy více vlevo oproti umístění postavy více vpravo a vysoké Rozhodnosti je statisticky významná na hladině $p < 0,05$, kdy vypočítaná hodnota $\chi^2 = 4,76$ a kritérium je 3,84. Hodnota zvolená pro rozdělení na malou a velkou Rozhodnost = 54,4 (průměrná dosažená hodnota základního souboru). Podobné výsledky se prokázaly i u položky Ženskost (malá x velká) a její vazby na levoprávé umístění postavy. Zde je signifikantní rozdíl na hladině $p < 0,01$, kdy χ^2 vypočtený činí 6,91 a kritérium je 6,63. To znamená, že mezi extrémními polohami souboru dle umístění figury jsou rozdíly, a stejně tak i statisticky významné rozdíly v pojmání vlastní ženskosti figury B kreslené ženami, což ukazuje na vzájemnou provázanost těchto jevů s pravděpodobností výrazně vyšší než náhodnou.

Vertikální umístění postavy

Muži postava A: muži, kteří kreslili postavu A umístěnou výrazně nahoře, mají také statisticky významně ($t = 2,54$; $p < 0,05$) vyšší skóre dle vlastního sebeposouzení ve škále Spolupráce než ti, kteří kreslí postavu výrazně dole, což je naopak spojeno se Soutěživostí. Rozdíl mezi oběma skupinami činí 15,6 bodu ze 100 možných a průměrně 42 bodů z celého souboru. Na stejné hladině významnosti se ukázalo, že muži kreslící figuru A níže mají vyšší skóre v dimenzi BC (tj. Soběstačné pozorování neboli Egocentrismus dle ICL) než opačná polovina spektra vertikálního umístění figury A. Na hladině statistické významnosti $p < 0,01$ ($t = 2,39$) muži malující postavu výrazně níže (tj. 1. kvartil mužského souboru dle vertikálního umístění postavy A) více skórují ve škále Racionálnost dle dotazníku KUD, na rozdíl od mužů, kteří kreslí postavu výrazně výše a jejich skóre v dotazníku KUD ukazuje spíše na Smyslovost. Problematicky však chápeme fakt, že náš průměr hodnot v horním kvartilu škály Racionálnosti odpovídá dle norem z manuálu KUD 50. percentilu (tj. v zásadě průměru) a průměr hodnot v 1. kvartilu se pohybuje okolo 17. percentilu. Zjednodušeně řečeno: kdo kreslí nahoře, více spolupracuje, je méně egocentrický a více smyslový. Vůbec to nesouvisí s optimismem ani dominancí dle ICL. Naopak to vypadá (posuzováno dle výsledků KUD), že dominance je vyšší u těch, co kreslí postavu níže, ale je to statisticky nevýznamné. Průměr středu postavy v rámci vertikálního umístění v 1.Q = 9,4 cm, v 3.Q = 15,1 cm.

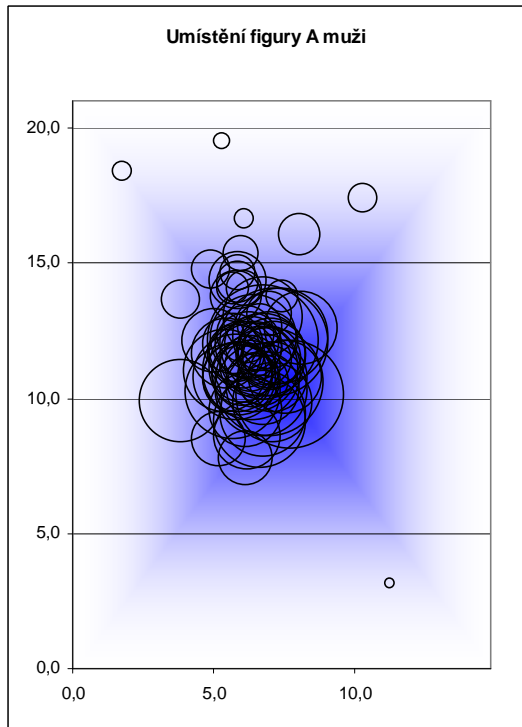
Muži postava B: zde nebylo zjištěno nic. Jen náznakem sebeposouzení Spolupráce vychází na úrovni $t = 1,717$ a nejnižší statisticky významné kritérium $t = 2,098$ je tedy o

něco vyšší. Ale zdá se, že níže umístěná kresba značí spíše Soutěživost. Rozdíl mezi oběma kvartily v této škále je skoro 14 bodů, což není zcela zanedbatelné, leč díky malému vzorku neprůkazné.

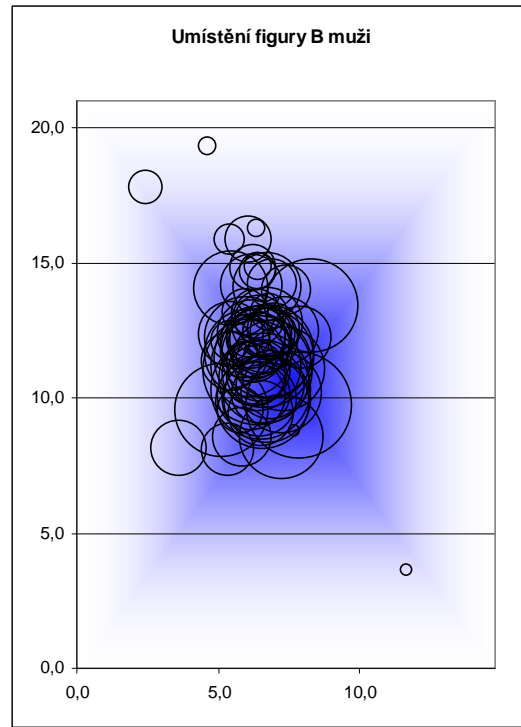
Ženy postava A: u žen, které jsou rozřazeny do horního a dolního kvartilu podle výšky umístění středu postavy na listu při kresbě postavy A (průměr 1.Q = 9,5 cm, 3.Q = 15,2 cm) se na úrovni významnosti ($p < 0,05$, $t = 2,28$) ukázal rozdíl v dimenzi F dle dotazníku ICL (průměr 1.Q = 3,71, 3.Q. = 3,05), což znamená následující: ženy, které kreslily postavu A výrazně níže, měly vyšší skóre v dimenzi F, tj. Nedůtklivé pochybovačnosti. Naopak se neukázaly další průkazné souvislosti s jinými dotazníkovými metodami, jako je tomu u stejné položky u mužů. Vzato však prakticky: i když se ukázal statisticky významný rozdíl v dimenzi F, je to natolik malý rozdíl pro praktické využití, že pokud nezískáme data ze skutečně patologické populace, např. paranoiků, kverulantů a naopak lidí příliš důvěřivých, námi naměřené údaje nemají dostatečnou užitečnost v normální populaci.

Ženy postava B: žádná statisticky významná vazba u rozdělení podle vertikálního umístění figury B se zde neukázala.

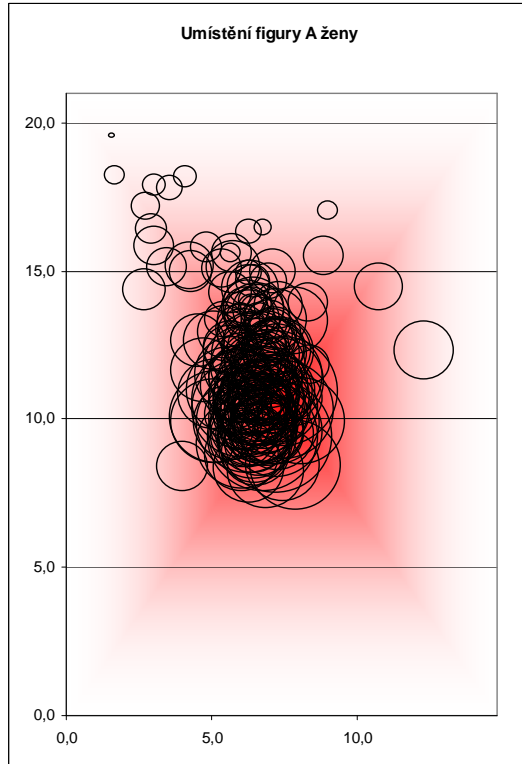
Pomocí bublinového grafu jsme znázornili rozmístění jednotlivých kreseb jak v horizontální úrovni, tak zároveň v úrovni vertikální. Velikost jednotlivých kružnic vyjadřuje plochu kresby měřenou podle kvadratického modelu (graf 1, 2, 3, 4).

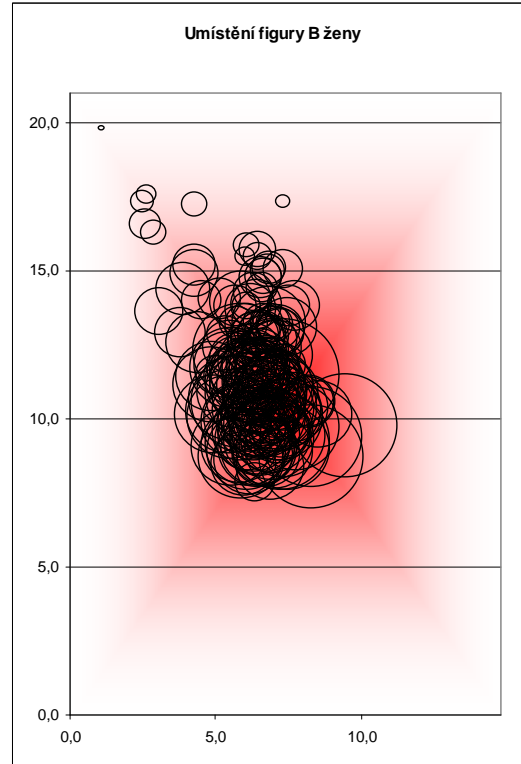
Graf 1

Graf 2

Graf 3

Graf 4

Z jednotlivých grafů můžeme vyčíst, že skutečně extrémně umístěné kresby se vyskytují ve zkoumaném souboru velice zřídka. Barevné podbarvení grafů v provedení kříže pomáhá naznat, že kresby jsou zcela pravidelně umisťovány nalevo od středu. Nemůžeme proto nepřemýšlet o tom, kolik je asi v populaci dle klasického tvrzení a tohoto zjištění introvertů.

Pokusili jsme se také vytvořit bublinové grafy, jejichž plocha by byla vypočtena podle vepsané kružnice, přičemž osy X a Y by zůstaly stejné, ale ukázalo se, že se jedná o identické grafy, navíc zatížené nutným zaokrouhlováním vepsaných kružnic směrem nahoru (byly posuzovány po 0,5 cm), čili plocha některých v grafech znázorněných kreseb byla větší jen proto, že přesáhla jen mírně kritérium vepsané kružnice. Proto od jejich prezentace upouštíme.

Velikost postavy

Muži postava A: na hladině statistické významnosti $p < 0,05$ se projevuje rozdíl ze souboru mužů definovaných dolním a horním kvantilem výšky postavy A a sehodnocením vlastní Extroverze na sebeposuzovací škále. Z těchto údajů vyplývá, že muži, kteří kreslí postavu A (v celém souboru z 92% kreslí vlastní mužskou, v souboru sestaveného z dolního a horního kvartilu je to 94%) vyšší než 16,4 cm mají dle svého vyjádření vyšší míru extroverze, naopak ti, kteří mají postavu menší než 10,0 cm skórují na sebeposuzující škále Extroverze méně. Rozdíly z hlediska absolutních čísel vypadají následovně: muži v dolním kvartilu výšky postavy A (průměr 1.Q = 6,5 cm, 3.Q = 18,0 cm) mají skóre Extroverze 42,4 bodu, naopak muži v horním kvartilu výšky postavy A průměrně skórují na sebeposuzující škále 60,8 bodu. Takřka 30% rozdíl není zcela zanedbatelný ani pro praktické využití. Zvláštní je však to, že přestože sebeposouzení Extroverze u mužů vysoce koreluje s dotazníkem KUD ve škále Extroverze ($r = 0,78$), se u tohoto dotazníku statisticky významný rozdíl v případě extremizovaného souboru pomocí Q1 a Q3 neukázal. Dále se prokázalo, že na statistické úrovni $p < 0,05$ ($t = 2,176$) existuje rozdíl i v dimenzi M (dle ICL). To znamená, že muži, kteří nakreslili postavu A větší, mají i větší skóre v M (Přátelská laskavost) nad úroveň statistické náhody. Příliš velké postavy, jak se zdá, kreslí extroverti a přátelští lidé. Nikoliv, jak se čekalo, že to

budou agresivní. Pro ujištění se o správnosti těchto údajů jsme výsledek ohledně výšky postavy A u mužů a provázanosti s extroverzí ověřili neparametrickým testem dobré shody χ^2 pomocí kontingenční tabulky. Průměrná dosažená hodnota ve škále extroverze byla vzata jako dělicí hodnota. Hodnoty nad a pod tuto veličinu byly převedeny na dichotomickou škálu. Tzn. velká extroverze/malá extroverze. Četnost těchto jednotlivých výsledků byla v rámci horního a dolního kvartilu získaných rozdělení podle velikosti postavy. V případě, že existuje rozdíl mezi těmito dvěma soubory v jiné škále než v té, podle které byly kvartily rozděleny, to znamená, že se na původní rozdělení váže i jiný dosažený výsledek. To se prokázalo na hladině významnosti $p < 0,05$, kdy $\chi^2 = 5,8$ a testové kritérium pro $p < 0,05$ je 3,84 a pro $p < 0,01$ kritérium činí 6,63. V těchto extrémních rozděleních se ukazuje, že tzv. "příliš velká" nebo "příliš malá" postava má souvislost se zvýšenou, případně sníženou extroverzí u mužů. To by podporovalo užití kresby postavy u populace, která není průměrná, která dosahuje extrémních hodnot. Ve škále M (Přátelská laskavost) získané výsledky nejsou neparametrickým testem průkazné, protože chyběla změna pouze jedné jediné hodnoty, která by výsledek změnila ve statisticky významný na hodnotě $p < 0,05$. Neparametrické metody jsou o mnoho přísnější a četnost souboru relativně malá. Procentuální poměr výšky postavy k výšce listu byl 60,2% (SO = 21,6).

Muži postava B: u kvartilového rozdělení výšky postavy B u mužů se neukázala žádná statisticky významná souvislost s jinými ukazateli kromě očekávaných souvislostí v rámci jednotlivých údajů kreseb postav. Procentuální poměr výšky postavy k výšce listu byl 59,1% (SO = 20,5).

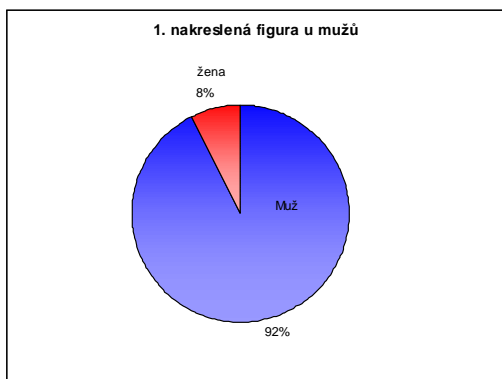
Ženy postava A: Rozdíl mezi horním a dolním kvartilem Výška postavy A ukazuje na statisticky významný rozdíl na úrovni $p < 0,05$ ($t = 2,097$) také v dimenzi P (Uznávaná úspěšnost) dle ICL, tudíž to znamená, že extrémní velikost postavy u žen souvisí pozitivně s jejich sebehodnocením uznávané úspěšnosti. Žádná jiná vazba, která by statisticky průkazně ukazovala na jinou souvislost s vyhraněným pólem velikosti s dalšími daty (s výjimkou samotné kresby postavy, která logicky souvisí s velikostí postavy a ostatní data jsou logicky s výškou postavy provázaná), není zřejmá. Proto pokud budeme posuzovat kresbu postavy žen, zvýšená velikost postavy se bude v horním kvartilu vázat na jejich pocit úspěšnosti oproti dolnímu kvartilu a menšímu posuzování vlastní úspěšnosti. V praxi to znamená, že kresba

postavy větší než 16,4 cm může směřovat právě k zvýšenému P, stejně jako kresba menší než 9,9 cm k sníženému P (průměr 1.Q = 7,3 cm a 3.Q = 17,9 cm výšky postavy). Bohužel v praxi samotná tato vazba není využitelná, protože průměrné skóre P 3,61 u dolního kvartilu výšky postavy A oproti průměrnému skóre P 4,33 horního kvartilu výšky postavy A nevykazuje příliš velký rozdíl na to, aby to bylo klinicky diferencující. Docela se potvrzuje to, co předpokládala Machoverová, že velikost postavy souvisí se sebeúctou. Nicméně ani tak nemůžeme zapomínat na to, že skóre není nijak vysoké, tj. v 1. i 3.Q se pohybuje okolo 4 bodů z možných 8 bodů a tento výsledek vyšel pouze u žen. Také to zapříčinilo problém s neparametrickým ověřením, které je vzhledem ke kritériu dimenze P dle ICL (4,0 body), podle kterého byl soubor dělen do dvou polovin, aby mohl být proveden test χ^2 v kontingenční tabulce. Rozdíl mezi jednotlivými extrémními skupinami dotazníkového šetření byl natolik malý, zvláště pokud jsme si zvolili jako kritérium aritmetický střed celého souboru, že se toto zjištění nedá ověřit. Platí tedy i výtka uvedená v textu výše o praktické využitelnosti v neklinickém souboru. Poměr výšky postavy k výšce celého listu byl 61,9% (SO = 20,1).

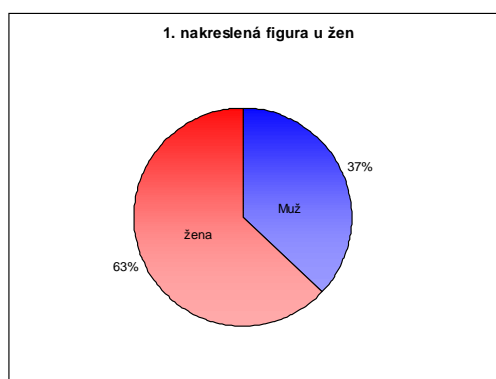
Žena postava B: u žen se při kvartilovém rozdělení výšky postavy B neukázaly jiné statisticky významné vazby s dalšími metodami zjišťování osobnostních rysů. Poměr výšky postavy k výšce celého listu byl 62,1% (SO = 20,0).

Pořadí figur

Zde jsme měli poměrně jednoduchou situaci, protože se jedná o jednoduchou početní operaci a pracujeme ponejvíce pouze s četnostmi. Předpokladem bylo, že muži kreslí jako první většinou mužskou figuru, ženy naopak ženskou. Názorně ukazují rozdělení 1. figury u mužů a žen grafy 5 a 6.

Graf 5

Graf 6

Vzhledem k tomu, že mohou být i tak pochybnosti o tom, že toto nemusí odrážet skutečnost a výsledek opírající se o prostou nadpoloviční většinu je náhodný, tuto skutečnost jsme prověřili pomocí testu dobré shody χ^2 , kde jedním kritériem bylo pohlaví subjektu (muž, žena) a druhým posuzovaným kritériem bylo pohlaví 1. nakreslené figury (muž, žena) (viz tab. 10).

1. figura muž X

		ano	ne	SUMA
Pohlaví Y	muž	61	5	66
	žena	62	106	168
	SUMA	123	111	234

Chi kvadrát = 58,58
 je signifikantní rozdíl na hladině 0,05
 je signifikantní rozdíl na hladině 0,01

Těsnost vztahu ϕ = 0.500

Tab. 10

Signifikantní rozdíl je na hladině statistické významnosti $p < 0,01$ ($\chi^2 = 58,58$), (kritérium $\chi^2 = 6,63$). Můžeme proto brát v úvahu tvrzení Machoverové (Machover, 1949), že nakreslená první postava odpovídá pohlaví toho, kdo kreslí. Toto tvrzení má i další následky, tj. očekávání, že kreslíme vlastně svou vlastní osobu, a tím i rysy, které jí odpovídají. My však můžeme potvrdit pouze to, že je statisticky významný rozdíl mezi tím, koho kreslí muži a ženy jako první figuru. Korelace, která ukázala na vazbu mezi škálou Ženskost a pohlavím 1. figury, byla zjištěna $r = 0,48$, což se nám jeví při dichotomickém rozdělení jedné množiny poměrně malé (srov. s těsností vztahu Φ při použití neparametrické metody v tab. 10).

Poměr velikosti hlavy k celé postavě

Muži postava A: procentuální poměr velikosti hlavy k výšce celé postavy u mužů a jejich 1. figury (tj. figury A) rozdělený podle 1. a 3. kvartilu (průměr 1.Q = 13,2% a 3.Q = 27,6%) se váže statisticky významně k škále Optimismus, který vyjadřovali muži na sebeposuzovací škále (průměr 1.Q = 54,6 bodu a 3.Q = 72,7 bodu). Platí tedy, že hlava, kterou kreslí probandi na postavě A výrazně větší, ukazuje na zvýšený optimismus na hladině významnosti $p < 0,05$, $t = 2,432$. Rozdíl na škále Optimismus – Pesimismus je i poměrně velký, činí 18 bodů ze 100 možných, případně 66 bodů z průměru celé skupiny. Významný je i rozptyl hodnot poměru hlavy k velikosti celé postavy – průměrná postava má 15,4% – 23%.

Muži postava B: muži, kteří kreslí figuru B s výrazně větší hlavou (průměr 1.Q = 14,1% a 3.Q = 29,3%), mají dle ICL větší O (Nesobecká odpovědnost s průměrem v 1.Q = 2,5 bodu a 3.Q = 4,3 bodu). To vše na úrovni statistické významnosti $p < 0,05$ ($t = 2,813$, stat. kritérium $t = 2,1098$ pro 17 SV). Podle předchozí kapitoly víme, že muži kreslí z drtivé většiny jako druhé figury ženy a tím také nejvíce kreslí v poměru k tělu větší hlavu ženě. Pokud tak učiní, sami mají větší skóre v Nesobecké odpovědnosti. Pokud to pojmeme s lehkou nadsázkou, nesobecky odpovědní muži přiznávají ženské figuře větší hlavu.

Ženy postava A: u žen se statisticky významně (na hladině $p < 0,05$) ukazuje, že existuje rozdíl mezi ženami, které patří do skupiny kreslících výrazně menší hlavy postavy A (průměr 1.Q = 14,3%) a mají zároveň větší skóre C (Soupeřivé sebepozorování – průměr v 1.Q = 3,4 bodu) v dotazníku ICL, a skupinou žen, které

kreslí výrazně větší hlavy (3.Q = 23,9%) a mají také statisticky významně nižší skóre v C (3.Q = 2,7 bodu, $p < 0,05$, $t = 2,378$, stat. krit $t = 2,0212$ pro 40 SV). Velice zjednodušeně řečeno: výrazně menší hlava figury A (kreslená ženou) v poměru k tělu se váže na zvýšenou soupeřivost. Nebo také: soupeřivější ženy kreslí výrazně menší hlavy.

Ženy postava B: ženy, které kreslí na figuře B výrazně větší hlavu v poměru k tělu, zároveň skórují statisticky významně rozdílně i ve škále D (Nelaskavá striktnost podle ICL) na hladině statistické významnosti $p < 0,05$, $t = 2,217$, stat. krit $t = 2,0212$ pro 40 SV. Průměry procentuálního poměru hlavy k celé postavě jsou v 1.Q = 13,9%, ve 3.Q = 23,9%. V závislosti na tomto rozdělení platí, že v 1.Q ve škále D (Nelaskavá striktnost) je průměr 2,6 bodu, ve 3.Q v téže škále je průměr 3,4 bodu. Jako další údaj v souvislosti s extrémními velikostmi hlavy se na hladině $p < 0,05$ ukázal statisticky významný rozdíl (i když těsný: $t = 2,043$, stat. krit. $t = 2,021$) mezi horním a dolním kvantilem také v dimenzi M (Přátelská laskavost dle ICL). Průměr 1.Q = 3,95 bodu a 3.Q = 3,24 bodu. To znamená, že menší hlava v poměru k tělu u figury B kreslené ženami znamená větší Přátelskou laskavost. Pro praktické využití však toto zjištění nebude mít zřejmě vůbec žádný efekt.

Zhodnocení platnosti hypotéz

1. H_0 = Nebude statisticky významná souvislost mezi umístěním kresby postavy v levoprávní orientaci a výsledkem v dotazníku zaměřeném na extroverzi a introverzi.

U mužů ani žen není statisticky významná souvislost mezi extroverzí a levoprávním umístěním figur, a proto nulovou hypotézu přijímáme (viz str. 129 - 132).

2. H_0 = Nebude statisticky významná souvislost mezi umístěním kresby postavy v levoprávní orientaci a výsledkem sebeposouzení probanda při posouzení míry své extroverze a introverze.

U mužů ani žen není statisticky významná souvislost mezi extroverzí a levoprávním umístěním figur posuzovaných dle středu figury, a proto nulovou hypotézu přijímáme (viz str. 129 - 132).

Informativní dodatek k hypotéze č.2: Přes přijetí výše postulované nulové hypotézy č.2, zjišťujeme při sledování souvislosti mezi maximální vzdáleností pravého okraje kresby od levé strany listu a extroverzí u mužů na figuře A statisticky významnou pozitivní korelaci (viz str. 130).

3. H_0 = Výška postavy kresby statisticky významně nesouvisí s dominancí zjišťovanou dotazníkem KUD.

U mužů ani u žen není statisticky významná souvislost mezi výškou postavy a dominancí dle dotazníku KUD, proto nulovou hypotézu přijímáme (viz str. 130).

4. H_0 = Výška postavy kresby statisticky významně nesouvisí s dominancí zjišťovanou dotazníkem ICL.

U mužů ani u žen není statisticky významná souvislost mezi výškou postavy a dominancí dle dotazníku ICL – škála A (Vnucující se dominance). Nulovou hypotézu přijímáme (viz str. 135 -137).

5. H_1 = U mužů bude častěji převládat jako první postava mužského pohlaví nad úroveň statistické významnosti.

U mužů převládá kresba figury muže jako první postavy způsobem, který není dílem náhody, což nám dovoluje přijmout alternativní hypotézu (viz str. 137 - 139).

6. H_1 = U žen bude převládat ženská figura kreslená jako první, a to nad úroveň statistické významnosti.

U žen převládá kresba figury ženy jako první postavy, přičemž statistická významnost překračuje hodnoty, které by ukazovaly na náhodu. Alternativní hypotézu přijímáme (viz str. 137 - 139).

7. H_0 = Nebude statisticky významná souvislost mezi umístěním figury ve vertikální ose a smyslovostí a racionálností dle dotazníku KUD.

U mužů jsme prokázali statisticky významnou souvislost mezi umístěním figury A a mírou racionálnosti v dotazníku KUD. Proto přijímáme alternativní hypotézu platnou pro muže H_1 = Existuje statisticky významná souvislost mezi umístěním figury A ve vertikální ose a smyslovostí a racionálností dle dotazníku KUD (viz str. 132 - 135).

U žen taková souvislost nalezena nebyla, a proto pro ženy platí nulová hypotéza.

8. H_0 = Nebude statisticky významná souvislost mezi umístěním figury ve vertikální ose a sebezposouzením probandů v ose optimismus – pesimismus.

Nenalezli jsme žádnou statisticky významnou souvislost, a proto přijímáme nulovou hypotézu (viz str. 132 - 135).

9. H_0 = Nebude statisticky významná souvislost mezi velikostí hlavy a škálou racionálnost – smyslovost dotazníku KUD.

Nenalezli jsme žádnou statisticky významnou souvislost, a proto nulovou hypotézu přijímáme (viz str. 139 - 140).

S výjimkou bodu 7, kde se podařilo prokázat statisticky významnou souvislost mezi umístěním figury ve vertikálním umístění a škálou racionálnosti, a to jen u mužů a jen na 1. nakreslené figuře, dále body 5 a 6, kde se očekávaně obě hypotézy potvrdily, v žádném dalším jsme očekávaně nic nemohli statisticky významně potvrdit. Znamená to, že hypotézy Machoverové a jiných ohledně významu zmíněných znaků kresby postavy nemají až na popsané výjimky oporu v jiných metodách, přičemž ostatní metody mezi sebou navzájem vykazují výraznou shodu. Zvláštní situace nastává u hypotézy 2, která je při jednom posuzování dle hodnotícího kritéria umístění středu postavy vzhledem k levoprávní pozici falzifikována, avšak v jiném hodnotícím kritériu blízkém původnímu konceptu, ale při stavbě hypotéz neuvažovaném, je potvrzena. Jsme si vědomi netypičnosti situace, která vznikla tím, že hodnoty měření původně určené jako pomocné veličiny sloužící

k samotným výpočtům ukazují u mužů na figuře A mnohem lépe než to, co mělo být původně sledováno. I když se tak dostáváme do lehce sporné situace, nechceme zajímavý výsledek nechat jen tak projít bez povšimnutí a myslíme si, že jako variace původně sledované veličiny patří k hypotézám.

Zhodnocení nově získaných údajů o kresbě postavy validizované jinými metodami

Aby naše zjištění neopodstatněnosti většiny hypotéz vycházejících z klasického pojetí hodnocení kresby postavy člověka nevyznělo pouze pesimisticky, nabízíme přehledné informace o možnostech hodnocení vybraných znaků s ohledem na jejich úspěšnou validitu, viz tab.11.

kresba	sledovaný znak	hranice „normality“
Muži figura A	levopravé umístění	Racionálnost < 5,09 cm - 7,68 cm > Smyslovost
Ženy figura B	levopravé umístění	Podřídivost < 4,9 cm - 7,4 cm > Rozhodnost
Ženy figura B	levopravé umístění	Ženskost < 4,9 cm - 7,4 cm > Mužnost
Muži figura A	umístění dole- nahore	Soutěživost < 9,4 cm - 15,1 cm > Spolupráce
Muži figura A	umístění dole- nahore	Racionálnost < 9,4 cm - 15,1 cm > Smyslovost
Ženy figura A	umístění dole- nahore	vyšší Nedůtklivá pochybovačnost < 9,5 cm - 15,2 cm > nižší Nedůtklivá pochybovačnost
Muži figura A	velikost	Introverze < 6,5 cm - 18,0 cm > Extroverze
Muži figura A	velikost	nižší Přátelská laskavost < 6,5 cm - 18,0 cm > vyšší Přátelská laskavost
Ženy figura A	velikost	nižší Uznávaná úspěšnost < 7,3 cm - 17,9 cm > vyšší Uznávaná úspěšnost
Muži figura A	% velikosti hlavy k tělu	Pesimismus < 13,2% - 27,6% > Optimismus
Muži figura B	% velikosti hlavy k tělu	nižší Nesobecká odpovědnost < 14,1% - 29,3% > vyšší Nesobecká odpovědnost
Ženy figura A	% velikosti hlavy k tělu	větší Soupeřivé sebezpozorování < 14,3% - 23,9% > menší Soupeřivé sebezpozorování
Ženy figura B	% velikosti hlavy k tělu	nižší Nelaskavá striktnost < 13,9% - 23,9% > vyšší Nelaskavá striktnost
Ženy figura B	% velikosti hlavy k tělu	větší Přátelská laskavost < 13,9% - 23,9% > menší Přátelská laskavost

Ne vždy jsou objevené znaky dostatečně dobře použitelné v praxi kvůli malým rozdílům v hodnotách, kterými validizujeme kresbu postavy. Máme alespoň jistotu, že se tyto vlastnosti váží ke kresbě postavy na základě solidních fakt, nikoli jen dojmů. Nyní by bylo nanejvýš vhodné provést i další významný krok a u nových kreseb na základě relevantních údajů obsažených v tab. 11 učinit dobrozdání o psychických vlastnostech subjektů a porovnat to následně s dalšími psychologickými metodami. Teprve pak můžeme s určitou jistotou tvrdit, že toto nové diagnostické schéma má nárok na zařazení do arzenálu psychologických metod. Navíc musíme brát v úvahu to, že výzkum je specifický tím, že se konal na věkově homogenním souboru, proto je jeho vypovídací hodnota omezena na VŠ populaci.

22. Diskuse

Výzkum Kresby lidské postavy z projektivního hlediska navíc pomocí statistického přístupu je v našich psychologických kruzích do značné míry rouháním. Ne však v USA, kde projektivní metoda kresby postavy vznikla. Již brzy po jejím uvedení do širšího povědomí K. Machoverovou (Machover, 1949) vznikla v USA opozice, která ukázala na nedostatky, ba dokonce zavádějící závěry plynoucí z této metody. Je jasné, že Kresba postavy nestojí pouze na formálních (strukturálních) hlediscích, nesleduje pouze umístění postavy v prostoru, nehodnotí pouze velikost apod., ale sleduje i hledisko obsahové, které má do značné míry vliv na to, co to o daném člověku vypovídá – minimálně o jeho rozhledu nebo schopnosti kreslit. Nicméně formální poučky typu: „...postava příliš dole znamená...“ – jsou vděčné, lehko zapamatovatelné a zcela jasné. Jestli jsou však opodstatněné ve skutečnosti, jistě nevíme. Víme, že tento nástroj je považován za nástroj podpůrný, nástroj, který má za úkol generovat hypotézy. Ale pokud máme nástroj, který vyvolává tvorbu hypotéz, neměly by se příliš lišit od toho, co ve skutečnosti můžeme jinými metodami zjistit s vyšší pravděpodobností. Ne také všichni ti, kdož tvrdí, že je to jen podpůrný nástroj, se toho i drží. Zákonitosti lidské psychiky jsou stejné pro psychology i nepychology. A jsme-li ovlivněni něčím na začátku, málokdo dovede od základu rozmetat již vybudovanou konstrukci jen proto, že na konci došel k jiným závěrům. Platí to i pro diagnostiku.

Výzkum, který jsme provedli, není dokonalý. Nikdy ani dokonalý nebude, dokonalost v psychologii není (a nejen tam). Hlavní problém, který řešíme již od začátku, je příliš normální populace ve sledovaném souboru. Jednalo se o vysokoškolské studenty, tudíž se jedná o specifickou populaci jak z hlediska věku, tak předpokládané mentální zdatnosti ap. Klinická praxe má mnohem širší škálu pacientů, které buď přivádí např. hluboký pesimismus, nebo jsou přiváděni ti, kdož hýří neadekvátním optimismem. V obou případech se bude jednat o extrém, které už působí v životě, kariéře a vztazích nějaké problémy. V případě hlubokého pesimismu a inaktivity je ale student ze souboru vyloučen tím, že neabsolvuje potřebné předměty a na škole skončí. Metoda kresby lidské postavy vzešla z kliniky, ale postupem času se dostala do všech psychologických disciplín. Je proto regulérní zkoumat, jak se chová tato metoda na tzv. normální populaci, na které je používána. Nese vůbec nějaké informace? Jak poznáme, že je už znak kresby za hranicí

běžného? Nepatří tato metoda pouze do klinické praxe? Funguje vůbec na lidi bez diagnózy? Jak je stanovena nenormalita v kresbě, když ani nemáme stanoveno, co je vlastně normální a přijatelné? To byly otázky, které bylo nutno zjistit a vysokoškolská populace k tomu je vhodná. Není nucena lhát, akcentovat předpokládaně vhodné rysy osobnosti, aby získala dobrou práci. Nemusí bagatelizovat patologické rysy, aby získala menší trest odnětí svobody. Nemá důvod disimulovat ani simulovat za účelem opuštění psychiatrického léčení, nebo naopak získání invalidního důchodu z psychických příčin. Vysokoškolskou populaci použilo při tomto zkoumání několik autorů: Paludiho výzkum byl proveden na 109 vysokoškolských studentech (Paludi, 1978 in Arnoff, McCormick, 1990, str. 460), Craddick (1963 in Swensen, 1968, str. 23) zkoumal 46 vysokoškolských studentů, Jacobson (1967, str. 433) zkoumal 2 skupiny studentek psychologie po 40 osobách, tj. 80 celkem. Na dospělé populaci odpovídající přibližně věkem (alespoň mužské části našeho souboru) provedl výzkum Gravitz (1968, str. 75), a to na 100 mužích a 100 ženách, kteří se hlásili o práci (průměrný věk mužů byl 20,6 let, u žen 18, 7 let). Hledisko četnosti našeho výzkumného souboru nevychází při srovnání s jinými výzkumy také špatně. Náš výzkum čítá v hlavním výzkumu 66 mužů a 168 žen (celkem 234 osob), což překračuje četností pouze výzkum fy TAKT (2005) s 617 osobami a pak Hammer a Kaplan (1966 in Swensen, 1968, str. 30), zkoumající 1300 školních dětí. Přílišná věková homogenita souboru je neoddiskutovatelná. Aplikace výsledků výzkumu musíme vztahovat k danému věku probandů. Ale to je nutno i ve všech předchozích výzkumech. Doufáme, že náš výzkum je první vlaštovkou po mnoha letech a vybudí i jiné výzkumníky k tomu, aby ověřovali na jim dostupných populacích, což by později mohlo být spojeno do metaanalýzy vedoucí k jasnému vyjádření o platnosti metody Kresba lidské postavy. Pro některé badatele může být problém ve zvolených dotazníkových metodách, které byly při výzkumu použity. Mohou se zdát staré, nemoderní. I to se dá zlepšit, nemůžeme ale pak ověřovat, nakolik se daná vlastnost v kresbě potvrzuje v dotazníku či možná i testu, ale můžeme postavit nový základ na tom, zda znaky v kresbě souvisí s něčím v oněch nových metodách. Možná že by tento přístup přinesl mnohem více než pouhé vyvrácení starých pravd. Zvolili jsme pro zhodnocení kresby pravítka, soustředné kružnice, výpočty a statistiku. Skoro to jako psychologie nevypadá. Ale říkat to, co si myslím, že je pravda, jen proto, že to říká autorita a tomu věřím, psychologie není také. Průkaznost dat na statistice stojí a padá s ní. Naše výsledky se mohou zdát

přetechnizované, odlidštěné, ale takto postupovali již před námi jiní. Právě díky nim můžeme porovnávat a kategorizovat. Vůbec první impulz k tomuto zkoumání vyšel z výzkumu, kde ženy jako první postavu kreslily svou vlastní v 43% a muži svou vlastní v 71% (TAKT, 2005), přitom nyní jsme došli k číslům, které odpovídají zjištění Altmana (Altman, 2009, ústní sdělení), že 90% mužů kreslí jako první mužskou postavu, 70% žen kreslí jako první ženskou postavu. Náš výzkum má 63% žen kreslících 1. figuru ženu, 92% mužů kreslících 1. figuru muže. I jiní výzkumníci dodali množství jiných a odlišných dat, takže se zdá, že zřejmě do značné míry záleží i na situaci, ve které je materiál sbírán. Zda se jedná o situaci výkonovou, klinickou nebo sebepoznávací. Není zřejmé, jak by vypadal i sběr dat našeho výzkumu, kdyby experimentátor byl ženského pohlaví, což podle některých výzkumů může hrát roli. To vše spíše nabádá k opatrnosti při využívání jednoduchých a zjednodušujících hodnotících kritérií při složitých, nesouměřitelných a nesourodých podmínkách psychologické diagnostiky. Stejně tak i procentuální poměr výšky postavy k výšce listu papíru, na kterém je postava nakreslena, přinesl výsledky odlišné od tradovaných 70% – 80%. V našem výzkumu jsme dosáhli hodnot mezi 59% – 62% přičemž směrodatná odchylka se pohybovala okolo čísla 20. To znamená, že tzv. normální kresba může mít rozsah od cca 39% – 82% velikosti z celkové výšky listu. A to je poměrně větší rozsah, než uvádí ostatní autoři. Nejblíže se našemu výzkumu blíží pojetí Koppitzové (Koppitz, 1968), která normalitu udává v rozmezí 18% – 81% (převáděno z absolutních hodnot, které byly získány na velikosti papíru A4). Případně Hammera a Kaplana (Hammer a Kaplan, 1966 in Swensen, 1968), kteří ji vymezují mezi 27% – 63%. V absolutních číslech můžeme srovnávat s výsledky Konečného (Konečný, 1974, str. 239), který popisuje průměrnou postavu jako postavu mezi 80 a 130 mm. Toto však zjišťuje u dětí ve věku 10 let. Nejblíže je z hlediska věku probandů i výšky postavy výzkum Gravitze (Gravitz, 1968, str. 75) , který definuje průměrnou postavu výškou 134 mm, (SO = 36,2) u mužů, a u žen je to 131, 6 mm, (SO = 41,5). Naše výzkumy ukazují průměrnou výšku figury u mužů figura A: 126 mm (SO = 45), figura B: 118 mm (SO = 43), u žen figura A: 130 mm (SO = 42) figura B: 130 mm (SO = 42). I když musíme brát v potaz, že studie Gravitze (Gravitz, 1968, str. 75) byla získána na mírně atypickém formátu papíru (221 x 202 mm), výsledky se takřka shodují. Jsme proto přesvědčeni, že můžeme brát výsledky naší studie jako standardní a solidní výzkumnou základnu pro porovnávání údajů z kresby a údajů z dotazníků. Výsledky, které jsme získali a

porovnali s očekáváními a obvyklými diagnostickými vodítky, nejsou nijak pozitivní pro validitu kresby postavy. Samozřejmě je možno namítnout, že dotazník není validní jen tím, že není projektivní metodou, ale vysoké korelace mezi jednotlivými dotazníky sledujícími tentýž diagnostický ukazatel naznačují, že jsou tyto metody provázány mezi sebou dostatečným způsobem. Máme na mysli zejména položku Introverze – Extroverze, která korelovala mezi testy KUD a sebeposuzovací škálou u žen na úrovni $r = 0,62$ a u mužů dokonce $r = 0,78$. S jistou nadsázkou to znamená, že je lépe se klienta zeptat, jak se cítí být umístěn v této škále, než tuto položku odvozovat z testu kresby postavy. Tam totiž korelovala tato dimenze pouze s maximální šířkou (tj. nejzazší vzdálenost pravé strany postavy od levého okraje) na statisticky významné hladině $p < 0,01$, $r = 0,35$ u mužů, u žen toto nebylo prokázáno vůbec. Z dalších hypotéz se potvrdila pouze jedna hypotéza: u mužů jsme prokázali statisticky významnou souvislost mezi umístěním figury A a mírou racionálnosti v dotazníku KUD. Bohužel tato kategorie se ukázala jako poměrně chudě probádaná již ve speciální části této práce a můžeme srovnávat pouze s nepřímými údaji Adlera (Adler, 1970, str. 55), kde znak „umístění vysoko na stránce“ je sycen faktorem ($-0,27$), který popisuje jako zvláštní aspekty kognitivní zralosti nebo náročnost. A to pouze v případě, že velice volně a spekulativně pojmem nezralost jako neracionálnost, neboli zaměřenost spíše na smyslovost. Vypomůžeme-li si zjištěním Hammera a Kaplana (Hammer & Kaplan, 1964a, in Swensen, 1968, str. 22), kteří došli k závěru, že umístění na stránce není reliabilní, musíme totéž potvrdit i my, protože na figuře B toto nebylo prokázáno. S výjimkou údajů v tabulce 11 není dostatek údajů, nad kterými by bylo možno polemizovat, protože skutečné vědecké důkazy neukazují v našem výzkumu nic, o co bychom se v kresbě postavy mohli s jistotou opřít, kromě toho, že muži kreslí jako první figuru muže a ženy ženu. Mnohdy se stává, že se různí autoři pojistí proti vědeckému napadení validity své oblíbené metody tím, že tvrdí, že Kresba postavy je jen pomocná metoda, ze které se nedají dělat závěry ani diagnózy, nedá se použít při diagnostice naslepo, a že je vlastně pouze prostředkem, jak navázat komunikaci. Případně tuto metodu využívají jako zdroj hypotéz, které je třeba ještě ověřit jinými metodami. Jenže pokud potřebujeme KP jen jako zdroj hypotéz, ergo zda psycholog potřebuje vodítko k tomu, aby nezapomněl na některé věci, na které se chce klienta zeptat, musí mu stačit jakýkoli inventář nebo dotazník. Pokud však kresba postavy poskytuje s určitou pravděpodobností přesahující náhodu informace alespoň o některých hypotézách, je

další metoda zbytečná. Pokud však hypotézy z kresby postavy nevycházejí, je její použití jako diagnostické metody zbytečnou ztrátou času, a zároveň ztrátou času obecně, protože nás navádí k ověřování špatné hypotézy nuceně další metodou, která předpoklad nakonec stejně vyloučí.

23. Závěr

Výzkum ukázal, že využití formálních znaků kresby postavy pro diagnostiku osobnosti nevykazuje dostatečně relevantní data, která by byla ve shodě s tím, jak jsou prezentována v primární zdrojové literatuře. Naopak jsme objevili úplně jiné statisticky významné souvislosti, než které byly uváděny tvůrci metody Kresba lidské postavy.

- Muži, kteří kreslí postavu A, se posuzují jako extrovertnější tím více, čím vzdálenější je pravý okraj kresby od levého okraje listu papíru;
- u postavy A mužů je vazba: čím blíže je levý okraj kresby k levému okraji listu, tím větší je skóre v Přátelské laskavosti;
- čím je postava B kreslená muži užší, tím větší skóre odbojnosti a pochybovačnosti se u daného jedince projevuje v dotazníku;
- muži kreslící figuru A umisťující figuru spíše vlevo vykazují vyšší skóre v Racionálnosti;
- ženy, které kreslí postavu B výrazně vlevo, se popisují jako méně rozhodné;
- ženy, které kreslí postavu B výrazně vlevo, se považují za ženštější než jejich kolegyně, které kreslí postavu výrazně vpravo;
- muži, kteří kreslili postavu A umístěnou výrazně nahoře, mají vyšší skóre dle vlastního sebeuposouzení ve škále Spolupráce;
- muži kreslící figuru A níže mají vyšší skóre v dimenzi Egocentrismu;
- muži malující postavu výrazně níže více skórují ve škále Racionálnost;
- ženy, které kreslily postavu A výrazně níže, měly vyšší skóre v dimenzi Nedůtklivé pochybovačnosti;
- muži, kteří kreslí postavu A vyšší, mají dle svého sebeuposouzení vyšší míru Extroverze;
- muži, kteří nakreslili postavu A větší, mají i větší skóre v Přátelské laskavosti;

- u žen, které mají extrémní velikost postavy A, to souvisí pozitivně s jejich sebehodnocením Uznávané úspěšnosti;
- muži kreslí jako první figuru většinou mužskou figuru, ženy naopak ženskou;
- hlava, kterou kreslí mužští probandi na postavě A výrazně větší, ukazuje na zvýšený Optimismus;
- muži, kteří kreslí figuru B s výrazně větší hlavou, mají větší Nesobeckou odpovědnost v dotazníku;
- výrazně menší hlava figury A kreslená ženou v poměru k tělu se váže na zvýšenou škálu Soupeřivé sebepozorování;
- ženy, které kreslí na figuře B výrazně větší hlavu v poměru k tělu, tak zároveň skórují statisticky významně rozdílně i ve škále Nelaskavá striktnost podle ICL
- ženy kreslící postavu B s menší hlavou v poměru k tělu vykazují větší skóre v Přátelské laskavosti;
- 63% žen kreslí jako 1. figuru ženu;
- 92% mužů kreslí jako 1. figuru muže;
- procentuální poměr výšky postavy k výšce listu papíru činí 59% – 62%, přičemž SO = 20 víceméně u všech typů měření.

I když zde popisujeme zjištění statisticky významná, doporučení pro použití těchto diagnostických znaků nemůžeme vydat. Rozdíly i mezi extrémními položkami celého souboru jsou ve většině natolik malé, že jejich praktický význam bude nutno ověřit na populaci, která náš relativně normální soubor překoná svou nenormalitou. Teprve tam můžeme čekat, že extrémní polohy v kresbě budou více a užitečně vázány na psychické vlastnosti probandů. Nově objevené vazby mezi dotazníky a Kresbou lidské postavy bude nutno opakovaně potvrdit a pak najít způsob, jak by mohla spojená data vyvolat multiplikační efekt a poskytnout nejen statisticky významné údaje, ale údaje prakticky použitelné, pokud ovšem existují. Naše pokusy využít nové metody fuzzy modelování nabídly ve výsledku takřka tolik možností

výsledků, kolik bylo vloženo dat. Za současného stavu je nezjednodušující zjištění takto vzájemně propojených dat pořád neřešitelné. Nemůžeme při tomto poznání nezmínit slova Michala (Michal in Švancara a kol., 1971, str. 95), který zestručnil výzvu Goodenoughové (Goodenough, 1949) následovně do výstižného hesla: „Začněme znovu, projektivní metoda zasluhuje pozornosti trpělivých badatelů.“

Lapidárně shrnuto: literaturou uváděné diagnostické znaky kresby váží se k osobnostním rysům buď vůbec neexistují, nebo jsou natolik nízké, že je lépe probandy rovnou otestovat osobnostním dotazníkem, nebo v některých kategoriích se klienta rovnou zeptat na jeho názor, jak se sám vidí. V případě, že jsou znaky kresby statisticky významně provázány s nějakou osobnostní vlastností, souvisí s vlastnostmi, které neodpovídají klasickým poučkám pro vyhodnocení Kresby lidské postavy. Projektivní využití metody Kresba postavy při vyvozování z formálních znaků postavy pro diagnostiku na běžné populaci vysokoškolských studentů podle dosud používaných kritérií proto nedoporučujeme.

Souhrn

Teoretická část práce se zabývá historií kresby postavy, která je velice stará, nicméně tehdy nebyly kresby diagnostickou metodou, ale spíše aktem tvořivosti prehistorických lidí. Dále jsou zmíněny i některé umělecké styly a kulturně náboženské okolnosti, které se v průběhu věků objevily a pravděpodobně modelovaly způsob, jakým je dnešní kresba člověka nejčastěji prováděna. Zajímavá je spekulace, že vývoj kresby postavy člověka u jedince v rychlosti opisuje celý historický vývoj, protože kresby prehistorických lidí se nápadně podobají kresbám dnešních dětí a opisují tak stadia čarání, vytváření kruhových znaků, kresby hlavonožce nebo zvířat. Bez zajímavosti nejsou ani informace o specifické kultuře a samozřejmě tím i výtvarném umění v Egyptě, které v některých kresbách a malbách s polozvířecími motivy evokuje či předjímá kresbu začarované rodiny. Novodobé počátky historie kresby postavy, ve studii uváděné, nás informují o vývoji zkoumání, popisu a interpretacích kresby postavy, nebo kreslení vůbec.

Postupně jsou v teoretické práci rozděleny metody kresby postavy na metody výkonové a projektivní, navíc je ukázán i komunikační aspekt situace při vytváření kresby. Komunikační aspekt kresby postavy se jeví jako jedna z nejméně kontroverzních aplikací kresby postavy, protože je v této aplikaci nehodnotícím prvkem sama o sobě, ale pouze mediátorem usnadňujícím komunikaci. V následujících kapitolách jsou popsány detailní informace o jednotlivých metodikách význačných autorů projektivních technik, které souvisí s kresbou postavy. Jedná se zejména o koncept K. Machoverové, která jako první na toto téma v roce 1949 napsala monografii, a ta se naší prací prolíná neustále jako červená nit, která sice vede, ale mnohdy dráždí. Dále je popsán interpretační model J. Baltrusche, který přinesl do projektivní formy kresby postavy zmenšení plochy papíru, na který je figura kreslena. Bere také v úvahu nově hodnocení komplementarity obou nakreslených postav v rámci jednoho listu papíru a vysuzuje tak i na vztahy k jednotlivým pohlavním rolím. Oba zmínění autoři zapadají do první linie intuitivních tvůrců, kteří byli výrazně ovlivněni psychoanalytickým modelem, a to se také projevilo v interpretaci kreseb. Problematická je proto návaznost metody pouze na doktrínu ortodoxní psychoanalýzy, včetně pojmového aparátu, který se vymyká a nereflexuje ani psychologickou terminologií používanou dnes, ani nepřináší údaje, které jsou

dnes žádány. Naopak se zaměřuje na údaje, jejichž prokázání je velice obtížné, až nedokazatelné, případně obsolentní, např. „latentní homosexualita“.

Další význační autoři, jako I. Hárđi, případně E. Koppitzová přinášejí poněkud méně akcentovaný pohled možnosti kresby postavy člověka a patří k umírněnější generaci, která kresbu postavy vidí jako dobrý nástroj s relativně omezenými možnostmi. E. Koppitzová používá pro své výzkumy již nikoli pouze intuici, ale pracuje s konceptem statisticky podchycených četností, statistické významnosti a také věkovým a pohlavním rozlišením zkoumaného souboru. Její tvrzení a zjištění jsou sice méně interpretačně „šťavnatá“, než jaká nacházíme u Machoverové a Baltrusche, ale jsou vědecky solidní a neslibují něco, co není možné dokázat. Její metoda kresby postavy se redukuje v počtu postav zpět na jednu nakreslenou, ale ta je hodnocena podle předem daných znaků a norem pro chlapce a dívky ve věku 5 – 12 let. Metoda slouží k rychlému zjištění možné přítomnosti poruch chování a emocionality. Podle jejích výzkumů na více než 1800 dětech se ukázalo, že hodnocené znaky na postavě nejsou zcela specifické pro danou diagnózu, ale mají diagnostickou cenu pouze v případě, kdy se nakumulují přesně stanovené znaky v daném množství; pak jsou schopny obecně vypovědět, že dítě má problémy. Je velkou škodou, že její práce je u nás takřka neznámá. Práce již zmíněného Hárđiho je pozoruhodná pro obrovskou četnost získaných kreseb - cca 40.000. Autor pracoval s psychiatrickými pacienty a kresby postavy byly sbírány sukcesivně v rámci celé hospitalizace, doléčování, případně i v rámci remise a nebo opětovné progresse nemoci. Kresby zesouladěné v časové ose s objektivním nálezem jsou pozoruhodným indikátorem psychiatrického onemocnění, nebo účinnosti psychofarmak a elektrokonvulzivní léčby. Hárđi přináší také maximální volnost při kresbě lidské postavy v samotném zadání úkolu.

Protože v průběhu života metody „Kresba lidské postavy“ došlo k tomu, že takřka každý diagnostik si něco přidal, ubral, pozměnil, došlo k mnoha varietám této projektivní metody. Uvádíme proto popis jednotlivých způsobů administrace, variant metod, jejich kombinace, interpretační rámce, základní a tvrdá data při nich získaná. Toto vše je nedílnou částí teoretické části obecné. Vymezuje se tím pole informací, které k této problematice jako odborníci máme, nebo si alespoň myslíme, že je máme. V mnoha případech jsou díky tomu, že byla citována přímo zdrojová, a z hlediska teoretických konceptů zásadní literatura, uvedeny na pravou míru některé

zkomoleniny, které se během zhruba 60 let navázaly na původní myšlenky zakladatelů a výrazně je zkreslily. Jednotlivé metody jsou posuzovány z hledisek standardizace a validizace, případně hlediska reliability. Důležitou součástí teoretické práce jsou i četné výzkumy (především zahraniční), které svědčí pro užitečnost těchto jednotlivých variant testu lidské postavy, tak i zprávy kritické, které většinou převažují. Ukazuje se, že již několik málo let po vydání knihy K. Machoverové (1949) se zvedla především v USA silná vlna kriticky laděných výzkumů, které prokazovaly přinejmenším spornost jejích odborných vývodů, v některých přímo její koncept zavrhuje. Diskuse na toto téma probíhala od poloviny padesátých let do let osmdesátých minulého století. Výjimečně se objevují studie i v posledních dvaceti letech a zájem se přesunuje spíše do oblasti hispánsky mluvících výzkumníků. V našich zemích zveřejněné výzkumy projektivní formy lidské postavy, které by snesly vědecká kritéria hodnověrnosti, se dají bez nadsázky spočítat na prstech jedné ruky. Tato práce přibližuje čtenáři méně známou historii a fakta projektivní formy kresby postavy.

Další část, tentokrát teoretická speciální, se věnuje už jen jednotlivým diagnostickým znakům, které jsou předmětem výzkumné části kresby postavy člověka. V této části práce jsou sumarizovány výzkumy, které se zabývaly danými znaky na badatelské úrovni. Jednotlivé položky jsou vzájemně porovnávány, argumentovány a také kritizovány. Je zde pokus sjednotit vyabstrahovaná data z celé dostupné literatury, aby bylo možno vyjádřit na důkazech založené očekávání pro tvorbu hypotéz. Jedná se zejména o významy a spojitosti, které se váží k velikosti postavy, jejímu umístění v horizontální a vertikální linii, nebo také pořadí pohlaví nakreslené figury k pohlaví kreslíře, případně i velikost hlavy a její interpretace ve vztahu k psychickým rysům osobnosti člověka, který kresbu nakreslil. Seřazeny jsou do přehledné tabulky i kusé údaje o tom, jaká jsou pravidla pro zhodnocení jiných částí těla jako jsou ruce, nohy, dlaně, prsty, apod., a jejich význam. V následující kapitole jsou tytéž znaky klasifikovány z hlediska ergonomie a antropologie, včetně skutečně tvrdých dat, jejichž struktura a jednoznačný způsob vymezení by se mohly stát vhodnou kostrou pro vypracování norem pro kresbu lidské postavy.

Poslední část speciální teoretické části se vztahuje k problematice důkazů, konfliktu pohledu kliniků a pohledu statisticky zaměřených výzkumníků. Jsou zde předloženy důkazy o tom, že i relativně složité interpretační modely, které jsou

doménou narativně pracujících kolegů, se dají přetransformovat do statistických modelů, které nakonec vykazují vyšší efektivitu a spolehlivost než intuitivní způsoby rozhodování. Je zřejmé, že toto je pro klinicky uvažujícího psychologa poměrně šokující část a není samozřejmě pochyb o tom, že nechceme postavit svá odborná dobrozdání pouze na tom, co tzv. „vypadne z počítače“.

Výzkumná část je uvedena cílem, který je stanoven především jako ověření vybraných znaků pomocí jiných metod, a to zejména dotazníkových, případně sebesposouzení probanda. Cílem práce je i stanovení základních údajů o rozměrech a umístění postavy, případně o jiných sledovaných vlastnostech nakreslené figury. Popsán je následně design sběru dat, uvedeny jsou detailně postupy při měření jednotlivých hodnot na kresbě postavy včetně podrobných kritérií. Metody, které byly k verifikaci údajů použity, jsou stručně popsány v kapitole pojednávající o psychodiagnostických nástrojích včetně zdůvodnění užití. Během předvýzkumu se ukázalo, že nalezení lineárního vztahu mezi znaky v kresbě a jinými metodami je výjimečné, proto při konstrukci statistického ověřování byly využito hodnocení odlehlých dat ve skupině. Odkazujeme tak oklikou na práci K. Machoverové, která pracovala s kategoriemi, jako je: „příliš velké“, „příliš malé“. V našem případě jsme definovali takto odlehlá data exaktně za pomoci výpočtů.

Samotný výzkum je rozdělen do dvou kapitol, z nichž první popisuje výsledky předvýzkumu, který měl za úkol zmapovat situaci a pomoci vybrat efektivní metody pro následný hlavní výzkum. Druhá kapitola již sleduje hlavní výzkum a linii dokazování provázanosti jednotlivých znaků na kresbě lidské postavy s výsledky jiných metod, které sledují stejné osobnostní rysy. Výsledky jsou sděleny podrobným, a díky tomu až zahlcujícím způsobem, což napravuje stručná tabulka, která přináší přehledně nové informace a nové interpretace včetně číselných údajů. Těch se můžeme pokusně při hodnocení pomocí formálních znaků na kresbě přidržet. Údaje v tabulce uvedené jsou možným novým základem pro skutečně objektivní hodnocení znaků kresby lidské postavy z hlediska formálních znaků.

Doufáme, že se v této práci podaří pokračovat, a to již nikoli konfrontační formou, ale formou pozitivní, tj. hledáním toho, co tzv. „funguje“. Otevřenost vůči novým přístupům založeným na důkazech bude nutná pro všechny výzkumníky, kteří se budou snažit najít funkční základ pro revizi této metody. Chceme věřit, že se najdou, protože bude pro validní zhodnocení nutno ověřit různé věkově, profesně a

vzdělanostně odlišné skupiny v množství, které dá jistotu, že údaje naměřené v této práci na vysokoškolské populaci jsou přenositelné i na jiné populace.

Závěr celé práce hodnotící validitu vybraných znaků projektivní formy metody „Kresba lidské postavy“ vyznívá v tom smyslu, že kresba postavy hodnocena pomocí historicky zaužívaných interpretací je zavádějící, nemá ve většině případů oporu v jiných metodách, pokud je s nimi konfrontována. Myslíme si, že kresba postavy plní efektivně účel pouze v případě jejího využití k usnadnění komunikace převážně s dětským klientem, do značné míry plní účel při diagnostice vývojového stupně dítěte, ale tyto způsoby využití byly námi sledovány jen okrajově.

Na základě zjištěných výsledků nedoporučujeme, aby se diagnostik námi zkoumanými diagnostickými znaky vůbec řídil. Nedoporučujeme využití metody s klasickou interpretací ani v tom případě, že se snaží diagnostik udělat si pouze náhled na situaci pomocí projektivního testu „první volby“, protože pokud používá již na začátku diagnostiky metodu, jejíž výsledky prakticky vůbec nesouvisí s metodami, které používá pro ověření náhledu, je informace z kresby postavy spíše zavádějící, chybně směřující a venkonce zbytečná minimálně do doby, než se podaří postulovat nový a validní systém hodnocení jednotlivých znaků.

Literatura

300px-Da_Vinci_Vitruve_Luc_Viatour. (2009, September 21). Retrieved October 16, 2010, from http://www.magnone.eu/archives/2385/300px-da_vinci_vitruve_luc_viatour

Adler, P.T. (1970). Evaluation of the Figure Drawing Technique: Reliability, Factorial Structure, and Diagnostic Usefulness. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 35, 1, 52-57.

Altman, Z. (2009). *Test kresby postavy (FDT) Pracovní verze: leden 2009*. (Určeno pouze jako materiály k odbornému semináři.)

Altman, Z. (2009). Ústní sdělení, kurz kresby postavy. Olomouc.

Anastasi, A., Urbina, S. (1997). *Psychological testing*. New Jersey: Prentice Hall.

Apfeldorf, M., Randolph, J. J., & Whitman, G. (1966). Figure drawing correlates of furlough utilization in an aged institutionalized population. *Journal of Projective Techniques*, 30, 467-470.

Armstrong, R.G., & Hauck, P.A. (1961). Sexual identification and the first figure drawn. *Journal of Consulting Psychology*, 25, 51-54.

Arnoff, D.N., McCormick, N.B. (1990). Sex, sex role identification, and college students' projective drawings. *Journal of Clinical Psychology*, 46, 4, 460-466.

Bader, A., Navratil, L. (1979). *Psychiatrie in Kunst*. In: Kisker, K.J.; Meyer, J.E.; Müller, C. /Eds./: *Psychiatrie der Gegenwart Vol I/1.2*. Berlin: Aufl. Springer.

Baltrusch, H. J.(1956). Klinisch psychologiesche Erfahrungen mit dem „Figure-Drawing- Test“ (v překladu Oldřicha Machače), *Zeitschrift für Psychosomatische Medizin*, 3, 121, 29-40.

Barczyk, A., Barczyk P. (2010). *Psychologiczny i terapeutyczny kontekst pracy środowiskowej*. Myslowice: Górnoślaska Wyższa Szkoła Pedagogiczna.

Barron, F. (1953). Some test correlates of response to psychotherapy. *Journal of Consulting Psychology*, 17, 235-241.

Beck, M., Bart, L. (1970). Inter-rater and test-retest reliability of a proportionality measure for the D-A-P. *Perceptual and Motor Skills*, 30, 89-90.

Bem, S.L. (1974). The measurement of psychological androgyny. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 42, 155-162.

- Bennet, V. (1964). Does size of figure drawing reflect self concept? *Journal of Consulting Psychology*, 28, 285-286.
- Bennet, V. (1966). Combinations of figure drawing characteristic related to drawer's self concept. *Journal of Projective Techniques*, 30, 192-196.
- Berman, P.W. (1976). Young Children's Use of the Frame of Reference on Construction of the Horizontal, Vertical, and Oblique. *Child Development*, 47, 259-263.
- Blum, H. (1954). The validity of the Machover DAP technique. A study in clinical agreement. *Journal of Clinical Psychology*, 10, 2, 120-125.
- Bradfield, R.H. (1964). The predictive validity of children's drawings. *California Journal of Education Research*, 15, 166-174.
- Burgess, E. W. (1928). Factors determining success or failure on parole. In A. A. Bruce, (ed.), *The workings of the indeterminate sentence law and the parole system in Illinois*. Springfield, Illinois.
- Burns , R.C., & Kaufman, S.H. (1970). *Kinetic Family Drawings (K-F-D): An introduction to understanding children through kinetic drawings*. New York: Brunner-Mazel.
- Butler, R.L., & Marcuse, F.L. (1959). Sex identification at different ages using the Draw-A-Person Test. *Journal of Projective Techniques*, 23, 299-302.
- Calhoun, G., Ross, J.L., & Bolton, J.A. (1988). Relationship between human figure drawings and self-esteem. *Perceptual and Motor Skills*, 66, 253-254.
- Clauss, G., Hiebsch, H. (1962). *Kinderpsychologie*. Berlin.
- Coopersmith, S., Sakai, D., Beardslee, B., & Coopersmith, A. (1976). Figure drawing as an expression of self-esteem. *Journal of Personality Assessment*, 46, 371-375.
- Cox, M. (1993). *Children's Drawings of the Human Figure*. Hillsdale: LEA.
- Craddick, R.A. (1962). Draw-a-Person characteristics of psychopathic prisoners and college students. *Perceptual and Motor Skills*, 15, 11-13.
- Craddick, R.A. (1963). The self-image in the Draw-A-Person Test and self-portrait drawings. *Journal of Projective Techniques and Personality Assessment*, 27, 288-291.

Čížková, J. a kol. (2005). *Přehled vývojové psychologie*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.

Davidov, R. (2001). *Kresba jako nástroj poznání dítěte*. Praha: Portál.

Dellate, J.G., Hendrickson, N.J. (1982). Human Figure Drawing Size as a Measure of Self-Esteem. *Journal of Personality Assessment*, 46, 603-606.

Dennis, W. (1958). Handwriting conventions as determinants of human figure drawing. *Journal of Consulting Psychology*, 22, 293-295.

Different Types of Writing. Retrieved January 24, 2010, from <http://www.ancient-egypt.org/index.html>

Drogy a pavouci. (2008, June 18). Retrieved September 7, 2010, from <http://mill.blog.cz/0806/drogy-a-pavouci>

Epstein, M.H., & Sharma, J.M. (1998). *Behavioral and Emotional Rating Scale*. Austin, TX: Pro-Ed.

Exner, J.E. (1962). A comparison of the human figure drawings of psychoneurotics, character disturbances, normals and subject experiencing experimentally induced fear. *Journal of Projective Techniques*, 26, 392-397.

Eysenck, H.J., Eysenck, S.G.B. (1993). *Eysenckovy dotazníky pro dospělé – příručka*. (úprava: Senka, J., Kováč, T., Matejík, M.), Bratislava: Psychodiagnostika s.r.o.

Feather, D.B. (1953). An exploratory study in the use of figure drawings in a group situation. *The Journal of Social Psychology*, 37, 163.

Flanagan, R., Motta, R.W. (2007). Figure Drawings: a Popular Method. *Psychology in the Schools*, 44, 3, 257-270.

Fričová, K. (2009). *Specifické rysy v kresbě u dětí s postižením*. Bakalářská práce, OSTRAVSKÁ UNIVERZITA, Pedagogická fakulta Ostrava, Ostrava.

Garb, H.N., Wood, J.M., Lilienfeld, S.O., & Nezworski, M.T. (2002). Effective use of projective techniques in clinical practise: Let the data help with selection and interpretation. *Professional Psychology: Research and Practise*, 33, 454-463.

Gilbertová, S., Matoušek, O. (2002). *Ergonomie. Optimalizace lidské činnosti*. Praha: Grada Publishing a.s.

- Goh, D.S., & Fuller, G.B. (1983). Current practises in the assessment of personality and behavior by school psychologist. *School Psychology Review*, 12, 240-243.
- Goldmann, P., Soukupová, T. (2010). *Kritika projektivního testu kresby lidské postavy*. Přednesený referát: Psychologické dny 2010, Olomouc.
- Goldstein, A.P., & Rawn, M.L. (1957). The validity of interpretive signs of aggression in the drawing of the human figure. *Journal of Clinical Psychology*, 13, 169-171.
- Golomb, C. (1992). *The Child's Creation of the Pictorial World*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Gozzoli, C., Frascaroli, D., D'Angelo, C. (2009). *Professional Life-Space Drawing: a new challenging semi-projective tool*. Poster in: 14th European Congress of Work and Organizational Psychology, Santiago de Compostela, 13-16th May 2009.
- Granick, S., & Smith, L.J. (1953). Sex sequence in the Draw-A-Person Test and its relation to the MMPI masculinity-feminity scale. *Journal of Consulting Psychology*, 17, 71-73.
- Graves, D.R. (2004). *Kreslíme portréty*. Svojtka & Co., s.r.o.
- Gravitz, M. (1968). The height of normal adult figure drawings. *Journal of Clinical Psychology*, 24, 75.
- Gravitz, M.A., (1966). Normal adult differentiation patterns on the figure drawing test. *Journal of Projective Techniques*, 30, 471-473.
- Guthrie D. *Pravěká graffiti*. Retrieved January 23, 2010, from <http://www.osel.cz/index.php?clanek=1710>, original source: University of Alaska, LiveScience.com
- Hall, C.S., Lindzey, G. (2002). *Úvod do teórií osobnosti*. Bratislava: MEDIA TRADE, s.r.o.
- Hammer, E.F. (1953). Frustration-aggression hypothesis extended to socio-racial areas: A comparison of Negro and White children's H-T-P's. *Psychiatric Quarterly*, 27, 587 – 607.
- Hammer, E.F. (1954). Guide for qualitative research with the H-T-P. *Journal of General Psychology*, 51, 41-60.

Hammer, E.F. (1958). *The clinical application of figure drawings*. Springfield: Charles C. Thomas.

Hammer, M., & Kaplan, A.M. (1964a). The reliability of profile and front-facing directions in children's drawings. *Child Development*, 35, 973-977.

Hammer, M., & Kaplan, A.M. (1964b). The reliability of sex of first drawn figure by children. *Journal of Clinical Psychology*, 20, 251- 252.

Hammer, M., & Kaplan, A.M. (1964c). The reliability of size of children's drawings. *Journal of Clinical Psychology*, 20, 121- 122.

Hammer, M., & Kaplan, A.M. (1966). The reliability of children's human figure drawings. *Journal of Clinical Psychology*, 22, 316-319.

Handler, L., & Reyher, J. (1965). Figure drawing anxiety indices: A review of the literature. *Journal of Projective Techniques*, 29, 305-313.

Hárdi, I. (1992). *Dynamický test kresby ľudskej postavy*. Nové Zámky: Psychoprof.

Harris, D. B. (1963). *Children's Drawings Measures of Intellectual Maturity*. New York: Harcourt, Brace & World, Inc.

Hulse, W.C. (1951). The emotionally disturbed child draws his family. *Quarterly Journal of Child Behavior*, 3, 152-174.

Chermet-Carroy, S. (2006). *Zrozum rysunki dziecka czyli jak interpretować rysunki małych dzieci*. Łódź.

in *Clinical Psychology*. *American Psychologist*, 5, 395-406.

Jacobson, A.H. (1967). Extroversion-Introversion and the Effects of Stress on the Draw-A-Person Test. *Journal of Consulting Psychology*, 31, 4, 433.

Jirásek, J. (1965). Některé kvalitativní změny ve vývoji dětské figurální kresby. *Československá psychologie*, 9, 4, 403-406.

Joiner, T.E., Schmidt, K.L., & Barnett, J. (1996). Size, detail and line heaviness in children's drawings as correlates of emotional distress: (More) negative evidence. *Journal of Personality Assessment*, 67, 127-141.

Kelly, E. L., & D. W. Fiske. (1950). The prediction of success in the V.A. Training Program.

- Kis, Š. a kol. (1991). *Ergonómia*. Košice: Rektorát Technickej univerzity.
- Klivar, M., Polcar, M. (1985). *Kresba v životě člověka*. Praha: SPN, n.p.
- Klopfer, W.G., & Taulbee, E.S. (1976). Projective tests. *Annual Review of Psychology*, 27, 543-567.
- Knoff, H.M. (1993). The Utility of Human Figure Drawings in Personality and Intellectual Assessment: Why Ask Why? *School Psychology Quarterly*, 8, 3, 191-196.
- Komenda, S. (1967). *Základy pravděpodobnostních a statistických metod v psychologickém a pedagogickém výzkumu*. Praha: SPN.
- Konečný, R. (1974). Některé výsledky a problémy studia dětské kresby lidské postavy. *Československá psychologie*, 18, 3, 233-243.
- Конечный, Р., Боухал, М. (1974). *Психология в медицине*. Прага: Авиценум.
- Koppitz, E. (1966a). Emotional indicators on human figure drawings and school achievement of first and second graders. *Journal of Clinical Psychology*, 22, 481-483.
- Koppitz, E. (1966b). Emotional indicators on human figure drawings of children: A validation study. *Journal of Clinical Psychology*, 22, 313-315.
- Koppitz, E. (1966c). Emotional indicators on human figure drawings of shy and aggressive children. *Journal of Clinical Psychology*, 22, 466-469.
- Koppitz, E.M. (1968). *Psychological Evaluation of Children's Human Figure Drawings*. New York: Grune & Stratton, Inc.
- Koubek, K. (2007). *Test kresby lidské postavy (FDT)*. Praha: Testcentrum – Hogrefe.
- Kraayvanger, A. (2005). *Kreslíme postavu*. Praha: Svojtka & Co., s.r.o.
- Kucharská, A., Májová, L. (Eds.) (2005). *Dětská kresba v psychologickém výzkumu*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta.
- Langmeier, J., Krejčířová, D. (1998). *Vývojová psychologie*. Praha: Grada Publishing.
- Lawton, M., & Sechrest, L. (1962). Figure drawings by young boys from father – present and father-absent homes. *Journal of Clinical Psychology*, 18, 304-305.
- Leary, T. (1996). *Největší hity Timothy Learyho 1*. Votobia.
- Leary, T., Laforge, R.L., Suczek, R.F. (1976). *Dotazník interpersonální diagnózy – ICL*. Bratislava: Psychodiagnostické a didaktické testy, n.p. Bratislava.

- Levy, B.I., & Minsky, R. (1962). *Manual for the assessment of the accuracy of drawings of human figures*. Washington, D.C.: Author.
- Litt, S., & Margolies, A. (1966). Sex-change in successive Draw-A-Person Tests. *Journal of Clinical Psychology*, 22, 471.
- Lourenso, S., Greenberg, J., & Davidson, H. (1965). Personality characteristics in drawings of deprived children who differ in school achievement. *Journal of Educational Research*, 59, 63-67.
- Lubin, , B., Wallis, R.R., & Paine, C. (1971). Patterns of psychological test usage in United States: 1935 – 1969. *Professional Psychology*, 2, 70-74.
- Ludwig, D.J. (1968). Self-perception and the Draw-a-Person test. *Journal of Projective Techniques & Personality Assessment*, 33, 257-261.
- Lusina, M. (2000). Rodzina w wypowiedzach werbalnych i plastycznych dzieci. In M. Chymuk & D. Topa (Eds.), *Edukacja prorodzinna*.
- Mabry, M. (1964). Serial projective drawings in a patient with a malignant brain tumor. *Journal of Projective Techniques*, 28, 206-209.
- Machover, K. (1949). *Personality Projection in the Drawing of the Human Figure. (A Method of Personality Investigation)*. Illinois, Springfield: Charles C. Thomas.
- Maloney, M.P., Glaser, A. (1982). An evaluation of the clinical utility of the Draw-A-Person Test. *Journal of Clinical Psychology*, 38, 1, 183-190.
- Mansour-Musová, H., Weiss, P. (2006). Sexuální funkce a sexuální aktivity pacientek s onemocněním schizofrenního okruhu. *Česká a slovenská psychiatrie*, 102, 6, 294–298.
- Maruna, J. (2002). *Diagnostická kresba. Testy zdravotního a duševního stavu*. Praha: Onyx.
- Masák, J. (1971). *Kreslíme a malujeme*. Praha: Práce.
- Matto, H.C. (2002). Investigating the validity of the Draw a Person: Screening Procedure for Emotional Disturbance: A measurement validity study with high-risk youth. *Psychological Assessment*, 14, 221-225.
- Matto, H.C., Naglieri, A.J., & Clausen, C. (2005). Validity of the Draw-A-Person: Screening Procedure for Emotional Disturbance (DAP:SPED) in Strengths-Based Assessment. *Research on Social Work Practice*, 15, 1, 41-46.

- McHugh, A. (1963a). H-T-P proportion and perspective in Negro, Puerto Rican, and white children. *Journal of Clinical psychology*, 19, 312-314.
- McHugh, A. (1963b). Sexual identification, size, and associations in children's figure drawings. *Journal of Clinical Psychology*, 19, 381-382.
- McHugh, A. (1966). Children's figure drawings in neurotic and conduct disturbances. *Journal of Clinical Psychology*, 22, 219-221.
- Meehl, P. (2003). *Clinical versus statistical prediction*. Leslie J. Yonce.
- Meglin, D., Meglin, N. (2001). *Kreslení jako cesta k sebevyjádření*. Praha: Portál.
- Mellan, J., (1968). *Sexual disorders in men and interpersonal relations estimated by the Leary method*. In Symposium sexuologicum pragense, Prague, 129-134.
- Miglierini, B., Vonkomer, J. (1992). *Osobnostný inventár – osobnostný dotazník KUD. Príručka pre administráciu, vyhodnocovanie, interpretáciu osobnostného dotazníka E. Kudličkovej*. Bratislava: Psychodiagnostika s.r.o.
- Money, J., Wang, C. (1966). Human Figure Drawing. In: Sex of first Choice in Gender-Identity Anomalies, Klinefelter's Syndrome and Precocious Puberty. *J. Nerv. Ment. Dis.* 143, 157.
- Motta, R.W., Little, S.G., & Tobin, M.I. (1993). The Use and Abuse of Human Figure Drawings. *School Psychology Quarterly*, 8, 3, 162-169.
- Murrell, K.F.H. (1971). *Ergonomics: Man in His Working Environment*. London: Chapman and Hall.
- Naglieri, J.A., McNeish, T.J., & Bardos, A.N. (1991). *Draw A Person: Screening Procedure for Emotional Disturbance*. Austin: TX Pro-Ed.
- Naglieri, J.A., Pfeifer, S.I. (1992). Performance of disruptive behavior disordered and normal samples on the Draw-A-Person: Screening Procedure for Emotional Disturbance. *Psychological Assessment*, 4, 156-159.
- Novák, T. (2004). *Co dítě sděluje, když nakreslí svou rodinu*. Olomouc: Rubico.
- Ogdon, D. (1967). *Psychodiagnosics and Personality Assessment*. Beverly Hills.
- Paludi, M. (1978). Machover revisited: Impact of sex-role orientation on sex sequence on the Draw-A-Person Test. *Perceptual and Motor Skills*, 47, 713-714.

Paludi, M., & Bauer, W.D. (1979). Impact of sex of experimenter on DAP. *Perceptual and Motor Skills*, 49, 456-458.

Peanut man – Mr. Peanut. Retrieved August 19, 2010, from http://en.wikipedia.org/wiki/Mr._Peanut

Peschaková, L. (?). Vývin kresby postavy človeka u detí, (Pokus o štandardizáciu skúšky Goodenoughovej – Harrisa). *Československá psychologie*, (?), 259-272.

Pfeffer, K. & Oluvu, A. (1986). Effects of socioeconomic differences on the sophistication of Nigerian children's human figure drawings. *Perceptual and Motor Skills*, 62, 771-774.

Piojan, J. (1987). *Dějiny umění/1*. Praha: Odeon.

Prytula, R.E., Leigh, G.G. (1972). Absolute and relative figure drawing size in institutionalized orphans. *Journal of Consulting Psychology*, 28, 3, 377-279.

Prytula, R.E., Phelps, M.K. Morrissey, E.F. & Davis, S.F. (1978). Figure drawing size as a reflection of self-concept or self-esteem. *Journal of Clinical Psychology*, 34, 207-214.

Prytula, R.E., & Thompson, N.D. (1973). Analysis of emotional indicators in human figure drawings as related to self-esteem. *Perceptual and Motor Skills*, 37, 795-802.

Reiterová, E. (2000). *Základy statistiky pro studenty psychologie*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.

Reiterová, E. (2001). *Projektivní test tří stromů*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta.

Reznikoff, M., & Nicholas, A. (1958). An evaluation of human figure drawing indicators of paranoid pathology. *Journal of Consulting Psychology*, 22, 395-397.

Richard G. Snyder, Martha L. Spencer, Clyde L. O. (n.d.). *Physical Characteristics of Children As Related to Death and Injury for Consumer Product Design and Use, UM-HSRI-BI-75-5 Final Report Contract FDA-72-70 May 1975*. Retrieved October 26, 2010, from <http://ovrt.nist.gov/projects/anthrokids/child.html>

Rosenberg, L.A. (1965). Rapid changes in overt behavior reflected in the Draw-a-Person: A case report. *Journal of Projective Techniques*, 29, 348-351.

Říčan, P. (1977). *Úvod do psychometrie*. Bratislava: Psychodiagnostické a didaktické testy, n.p.

Shry, S.A. (1966). Relative size of same and opposite sex drawings on the DAP as an index of dominance-submissiveness. *Journal of Consulting Psychology*, 30, 568.

Schuster, M. (1990). *Die Psychologie der Kinderzeichnung [The psychology of children's drawings]*. Berlin: Springer Verlag.

Starr, S., & Marcuse, F.L. (1959). Reliability in the Draw-A-Person Test. *Journal of Projective Techniques*, 23, 83-86.

Stock Photo - Ancient Cave Painting (9000 to 3000 years before present), Cueva de las Manos, Santa Cruz, Patagonia Argentina N24-423204 age foto stock Rights Managed Photograph. Retrieved January 23, 2010, from

<http://www.fotosearch.com/AGE046/n24-423204/>

Stouffer, S. A. (1941). Notes on the case study and the unique case. *Sociometry*, 4, 349-57.

Strumpfer, D.J.W. (1963). The relation of Draw-a-Person Test variables to age and chronicity in psychotic groups. *Journal of Clinical Psychology*, 19, 208-211.

Strumpfer, D.J.W., & Nichols, R.C. (1962). A study of some communicable measures for the evaluation of Human Figure Drawings. *Journal of Projective Techniques*, 26, 342-353.

Sundberg, N.D. (1961). The practice of psychological testing in clinical services in the United States. *American Psychologist*, 16, 79-83.

Svoboda, M. (1999). *Psychologická diagnostika dospělých*. Praha: Portál.

Svoboda, M. (Ed.), Krejčířová, D., Vágnerová, M. (2009). *Psychodiagnostika dětí a dospívajících*. Praha: Portál.

Svoboda, M., Řehan, V., Vtípil, Z., et. al. (2004). *Aplikovaná psychodiagnostika v České republice*. Brno: Psychologický ústav FF MU v Brně.

Swensen, C. H. (1977). Human Figure Drawing: An Evaluation. In B. B. Wolman (Ed.), *International Encyclopedia of Psychiatry, Psychology, Psychoanalysis and Neurology*. (p. 435).

Swensen, C.H. (1955). Sexual differentiation on the Draw-A-Person Test. *Journal of Projective Techniques*, 11, 37-41.

- Swensen, C.H. (1957). Empirical evaluations of Human Figure Drawings. *Psychological Bulletin*, 4, 431-466.
- Swensen, C.H. (1968). Empirical evaluations of Human Figure Drawings: 1957 - 1966. *Psychological Bulletin*, 70, 1, 20-44.
- Šípek, J. (2000). *Projektivní metody*. Praha: ISV nakladatelství.
- Šípková, I., Raboch, J., Mellan, J., (1965). Rozbor osobnosti eunuchoidních mužů, *Čs. lék. čas.*, CIV, 20.
- Škaloudová, A. (1998). *Statistika v pedagogickém a psychologickém výzkumu*. Praha: Pedagogická fakulta UK v Praze.
- Šmíd, M. (1977). *Ergonomické parametry*. Praha: SNTL.
- Švancara, J. a kol. (1971). *Diagnostika psychického vývoje*. Praha: Avicenum.
- TAKT-poradenství a konzultace s.r.o. (2005). Nepublikovaný interní výzkum kresby lidské postavy, Frenštát pod Radhoštěm.
- Vedder, P., Vijfeijken, K., & Kook, H. (2000). Borrowing Norms for the Human Figure Drawing Test: how to validate this practice? *Scandinavian Journal of Educational Research*, 44, 4, 393-404.
- Watson, G, Laliberte, M., & Sellers, H. (1971). Personality correlates of DAP facial expression. *Journal of Clinical Psychology*, 27, 1, 115 – 117.
- Wilson-Ball, B.M. (1989). Children's human figure drawings: Symbolic communication of self-esteem level. Unpublished doctoral dissertation, University of Maine.
- Witt, P., & Rovner, J. (1982). *Spider communication : mechanisms and ecological significance*. Princeton, N.J. : Princeton University Press, 393-432.
- Wolman, B.B.(Ed.) (1977). *International Encyclopedia of Psychiatry. Psychology, Psychoanalysis and Neurology*. New York: Vol. Aesculap.
- Wysocki, B.A., & Whitney, E. (1965). Body image of crippled children as seen in Draw-A-Person Test behavior. *Perceptual and Motor Skills*, 21, 499-504.
- Zuk, G.H. (1962). Relation of mental age to size of figures on the Draw-a-Person Test. *Perceptual an Motor Skills*, 14, 410.

Přílohy

Seznam:

příloha č.1: Statusový dotazník - předvýzkum

příloha č.2: Statusový dotazník – hlavní výzkum

příloha č.3: Šablona pro vyhodnocení rozměrů kresby – milimetrová síť

příloha č.4: Šablona pro vyhodnocení rozměrů kresby – soustředné kruhy

příloha č.5: Korelační tabulka – výsledky hlavního výzkumu soubor: Muži

příloha č.6: Korelační tabulka – výsledky hlavního výzkumu soubor: Ženy

příloha č.7: Korelační tabulka – výsledky hlavního výzkumu soubor: Celý

příloha č.8: Interkorelační matice testu ICL

příloha č.9: Průměry a směrodatné odchyly hrubých skóre dotazníku ICL

příloha č.10: Průměry a směrodatné odchyly v sebeposuzovací škále

Příloha č.1: Statusový dotazník – předvýzkum

Statusový dotazník

Identifikační číslo:

Věk :

Obor studia (kombinace):

Bydliště (pouze město/obec):

Pohlaví: žena muž

Na následujících škálách udělejte čárku tam, kde si myslíte, že to podle Vás odráží obecně Vaše vlastnosti:

Podřidivost	----- ----- ----- ----- ----- ----- ----- ----- ----- -----	Rozhodnost
Soutěživost	----- ----- ----- ----- ----- ----- ----- ----- ----- -----	Spolupráce
Nepřívětivost	----- ----- ----- ----- ----- ----- ----- ----- ----- -----	Přátelskost
Skromnost	----- ----- ----- ----- ----- ----- ----- ----- ----- -----	Sebeprosazení
Introverze	----- ----- ----- ----- ----- ----- ----- ----- ----- -----	Extroverze
Pesimismus	----- ----- ----- ----- ----- ----- ----- ----- ----- -----	Optimismus
Mužnost	----- ----- ----- ----- ----- ----- ----- ----- ----- -----	Ženskost

1	17	33	49	65	81	97	113	P	PA
2	18	34	50	66	82	98	114	A	
3	19	35	51	67	83	99	115	B	BC
4	20	36	52	68	84	100	116	C	
5	21	37	53	69	85	101	117	D	DE
6	22	38	54	70	86	102	118	E	
7	23	39	55	71	87	103	119	F	FG
8	24	40	56	72	88	104	120	G	
9	25	41	57	73	89	105	121	H	HI
10	26	42	58	74	90	106	122	I	
11	27	43	59	75	91	107	123	J	JK
12	28	44	60	76	92	108	124	K	
13	29	45	61	77	93	109	125	L	LM
14	30	46	62	78	94	110	126	M	
15	31	47	63	79	95	111	127	N	NO
16	32	48	64	80	96	112	128	O	

V posledních 5 letech jsem musel/la vyhledat psychologickou pomoc: ANO NE

Příloha č.2: Statusový dotazník – hlavní výzkum

Statusový dotazník

Identifikační číslo:

Věk :

Obor studia (kombinace):

Bydliště (pouze město/obec):

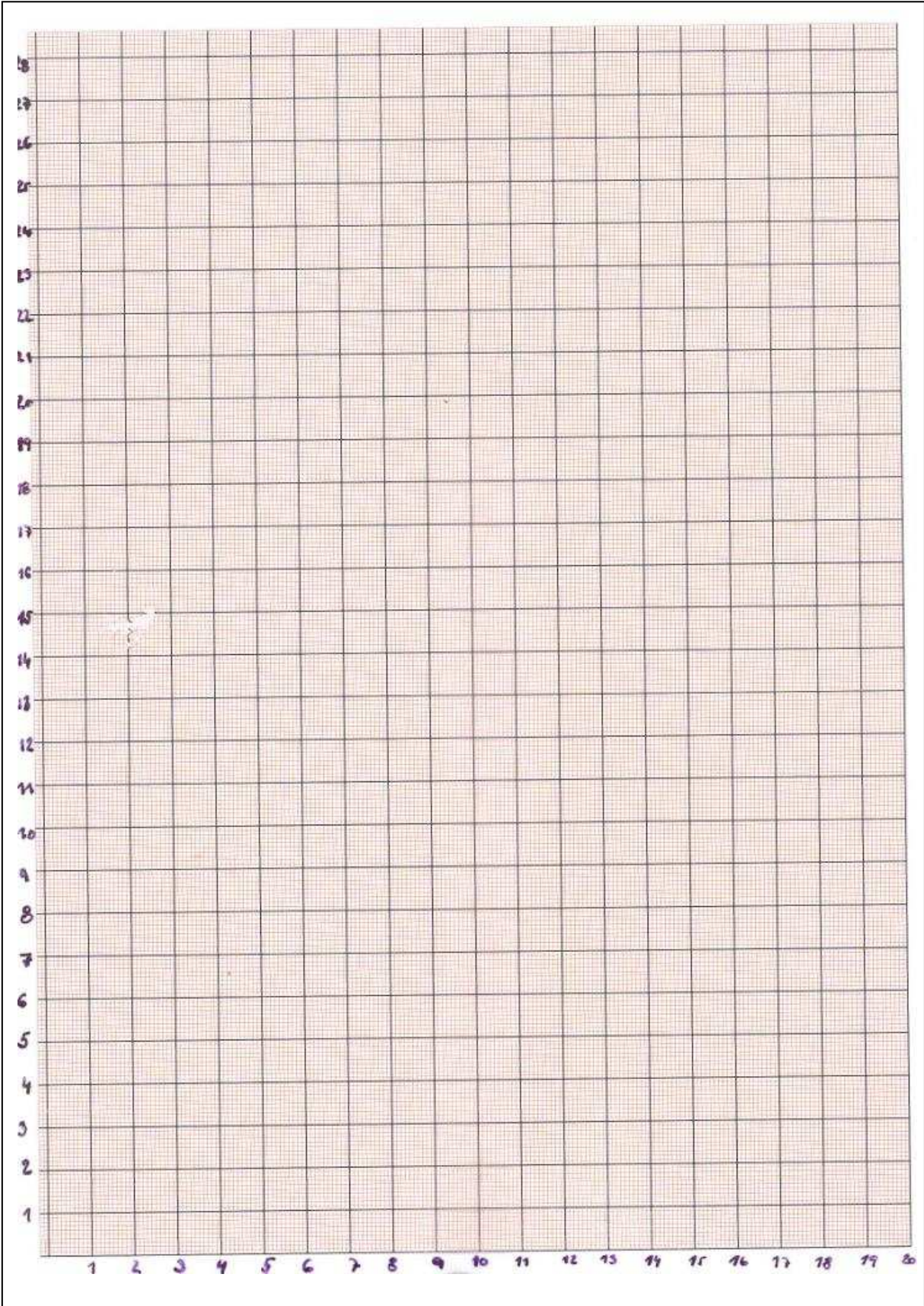
Pohlaví: žena muž

Na následujících škálách udělejte čárku tam, kde si myslíte, že to podle Vás odráží obecně Vaše vlastnosti:

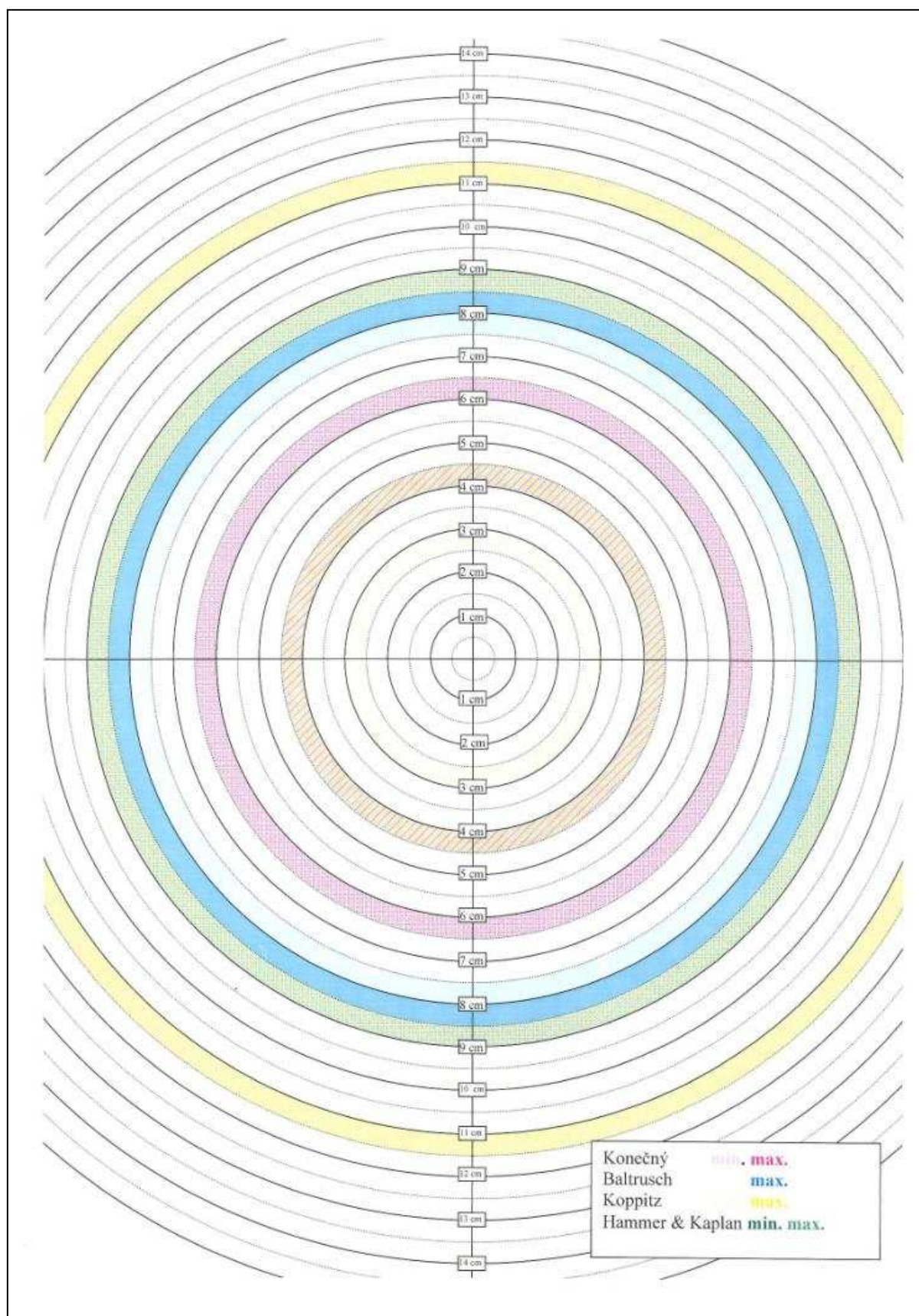
Podřidivost	----- ----- ----- ----- ----- ----- ----- ----- ----- -----	Rozhodnost
Soutěživost	----- ----- ----- ----- ----- ----- ----- ----- ----- -----	Spolupráce
Nepřívětivost	----- ----- ----- ----- ----- ----- ----- ----- ----- -----	Přátelskost
Skromnost	----- ----- ----- ----- ----- ----- ----- ----- ----- -----	Sebeprosazení
Introverze	----- ----- ----- ----- ----- ----- ----- ----- ----- -----	Extroverze
Pesimismus	----- ----- ----- ----- ----- ----- ----- ----- ----- -----	Optimismus
Mužnost	----- ----- ----- ----- ----- ----- ----- ----- ----- -----	Ženskost

1		17		33		49		65		81		97		113		P		PA	
2		18		34		50		66		82		98		114		A			
3		19		35		51		67		83		99		115		B		BC	
4		20		36		52		68		84		100		116		C			
5		21		37		53		69		85		101		117		D		DE	
6		22		38		54		70		86		102		118		E			
7		23		39		55		71		87		103		119		F		FG	
8		24		40		56		72		88		104		120		G			
9		25		41		57		73		89		105		121		H		HI	
10		26		42		58		74		90		106		122		I			
11		27		43		59		75		91		107		123		J		JK	
12		28		44		60		76		92		108		124		K			
13		29		45		61		77		93		109		125		L		LM	
14		30		46		62		78		94		110		126		M			
15		31		47		63		79		95		111		127		N		NO	
16		32		48		64		80		96		112		128		O			

Příloha č.3: Šablona pro vyhodnocení rozměrů kresby – milimetrová síť

Příloha č.4: Šablona pro vyhodnocení rozměrů kresby – soustředné kruhy

Příloha č.8: Interkorelační matice testu ICL

Interkorelační matice oktantových skóru

	PA	NO	LM	JK	HI	FG	DE	BC
PA								
NO	-16							
LM	-13	29						
JK	-37	08	19					
HI	-56	05	09	48				
FG	-34	-32	-49	-30	00			
DE	14	-40	-49	-52	-51	32		
BC	46	-39	-23	-47	-62	-09	38	

(redukována matice z manuálu ICL (Leary, Laforge, Suczek, v úpravě Koženého a Galnického, 1976, str. 50)

	PA	NO	LM	JK	HI	FG	DE	BC
PA	1,00							
NO	0,04	1,00						
LM	0,06	0,62	1,00					
JK	-0,25	0,45	0,52	1,00				
HI	-0,46	0,36	0,30	0,60	1,00			
FG	-0,05	-0,19	-0,30	-0,10	0,14	1,00		
DE	0,31	-0,27	-0,40	-0,40	-0,34	0,40	1,00	
BC	0,52	-0,27	-0,22	-0,42	-0,52	-0,03	0,48	1,00

(matice z výzkumných dat celého souboru N = 234)

Příloha č.9: Průměry a směrodatné odchytky hrubých skóre dotazníku ICL

Tab. 17 Průměry a směrodatné odchytky hrubých oktantových skóre pro jednotlivé vzorky, úroveň ICL - II

O K T A N T	celý vzorek		muži		ženy		středoškoláci		vysokoškoláci		dospělí	
	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD
	N = 673		N = 230		N = 443		N = 285		N = 178		N = 210	
PA	6,6	2,9	7,6	3,1	6,1	2,7	6,4	2,9	6,1	3,0	7,1	2,9
NO	7,7	2,6	8,0	2,8	7,7	2,5	7,2	2,1	7,6	2,8	8,4	2,9
LM	7,6	2,6	7,7	2,9	7,6	2,5	7,5	2,2	7,2	2,9	7,7	2,6
JK	7,6	2,6	7,6	2,6	7,6	2,6	7,1	2,5	7,5	2,7	8,0	2,7
HI	6,0	2,8	5,6	2,7	6,1	2,8	5,4	2,7	6,1	2,9	6,4	2,7
FG	6,0	2,7	5,9	2,9	5,7	2,6	5,7	2,6	6,0	2,9	5,8	2,6
DE	6,7	2,5	7,4	2,5	6,3	2,4	6,9	2,1	6,5	2,6	6,3	2,6
BC	6,0	2,3	6,9	2,2	5,5	2,3	6,1	2,2	5,6	2,4	5,8	2,3

Tabulka hodnot z manuálu ICL (Leary, Laforge, Suczek, v úpravě Koženého a Galnického, 1976, str. 55)

	celý vzorek		muži		ženy	
	N=234		N=66		N=168	
	M	SD	M	SD	M	SD
PA	7,2	3,2	7,3	3,0	7,1	3,2
NO	8,0	2,9	7,7	3,3	8,1	2,8
LM	8,3	2,7	8,2	3,0	8,3	2,6
JK	8,0	2,5	7,9	2,7	8,0	2,5
HI	6,8	3,5	6,7	3,5	6,8	3,5
FG	7,4	2,7	7,8	3,0	7,2	2,6
DE	6,3	2,8	7,0	2,7	6,0	2,8
BC	6,2	2,6	7,1	2,2	5,8	2,6

(Tabulka výsledků z dat hlavního výzkumu)

Příloha č.10: Průměry a směrodatné odchylky v sebeposuzovací škále

	celý vzorek		muži		ženy	
	N=234		N=66		N=168	
	M	SD	M	SD	M	SD
rozhodnost	55,8	17,8	59,1	18,9	54,4	17,1
spolupráce	54,1	22,6	43,4	24,5	58,4	20,4
přátelskost	76,4	17,3	76,0	17,9	76,5	17,1
sebeprosazení	46,8	20,1	46,1	19,8	47,0	20,2
extroverze	50,5	23,3	52,2	26,7	49,8	21,8
optimismus	62,9	22,9	65,7	24,8	61,8	22,0
ženskost	59,6	27,6	26,4	17,9	72,7	18,1

(Hodnoty získané z výzkumných dat)